

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Občan a verejný priestor ako vzájomný vzťah: Prečo o ňom učiť?

Občan a veřejný prostor jako vzájemný vztah: Proč o něm učit?

Citizen and public space as a mutual relationship: Why to teach about it?

Bc. Ján Vecan

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Samek, M.A., Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a střední školy tělesná výchova — základy společenských věd

Odovzdaním tejto diplomovej práce na téma Občan a verejný priestor ako vzájomný vzťah: Prečo o ňom učiť? potvrdzujem, že som ju vypracoval pod vedením vedúceho práce samostatne za použitia v práci uvedených prameňov a literatúry. Ďalej potvrdzujem, že táto práce nebola využitá k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

Praha 12. 7. 2021

POĎAKOVANIE

Ďakujem každému, kto mi pomohol napísať túto diplomovú prácu. Veľká vďaka patrí školiteľovi práce Tomášovi Samkovi za rok strávený pod jeho vedením a množstvo podnetných komentárov, ktoré značne prispeli ku kvalite tejto práce. Ďalej by som sa chcel poďakovať Ondrejovi Vecanovi za ochotu konzultovať obsah práce a Petrovi Moschnerovi za poskytnuté fotografie a cenné komentáre k nim. Za korektúru textu ďakujem Barbore Benešovej a Kláre Hrenykóovej. Ďakujem všetkým ľuďom, ktorí som mnou boli ochotní realizovať rozhovory, ktoré v práci nájdete. Ďalej by som rád poďakoval pedagógom z katedry občianskej náuky a filozofie, pretože to, čo som sa na magisterskom štúdiu naučil, formovalo môj pohľad na svet a do veľkej miery aj túto prácu. Ďakujem mojej manželke Patrícii Vecanovej za jej veľkú trpezlivosť, podnetné rady a podporu počas celého procesu tvorby.

ABSTRAKT

Cieľom diplomovej práce je popísať vzťah medzi občanom a verejným priestorom, a odpovedať na otázku, prečo o verejnom priestore učiť. Prvá kapitola približuje pojem verejný priestor. Na verejný priestor nazerám optikou normatívnej teórie, na základe ktorej pomenúvam jeho charakteristické črty. V prvej kapitole sa čiastočne venujem aj masovým médiám a sociálnym sieťam, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou verejného priestoru. Druhá kapitola je zameraná na mestský verejný priestor. Hľadám v nej odpovede na otázky: aký je vzťah medzi občanom a verejným priestorom, ako na seba navzájom vplyvajú. Občan a verejný priestor sú neoddeliteľne prepojení, pretože práve občania pretvárajú verejné priestranstvo v priestor. Pozornosť je taktiež venovaná otázke kvality verejných priestorov, na ktorú odpovedám pomocou základných princípov z architektúry a urbanizmu. Druhá kapitola je odpoveď na ústrednú otázku práce: prečo o verejnom priestore učiť. V tretej kapitole sa nachádzajú výsledky z jednoduchej výskumnej sondy. Sú v nej zachytené názory účastníkov rozhovorov na aktuálny stav verejného priestoru na Slovensku, jeho pozitívne aj negatívne stránky, čo tvorí potrebný základ pre nasledujúcu kapitolu. Štvrtá kapitola odpovedá na otázku, ako o verejnom priestore učiť, a je praktickým vyústením predchádzajúcich kapitol. Nadobudnuté poznatky z celej práce sú následne pretavené do jednoduchého didaktického spracovania. Práca obsahuje aj návrhy na drobné aktivity do vyučovacích hodín a manuál na väčší projekt obnovy verejných priestorov pre študentov. Práca tak môže slúžiť ako užitočná pomôcka všetkým učiteľom, ktorí by sa vo výuke radi venovali verejnému priestoru ako jednému z konštitutívnych faktorov utvárajúcich občianske vedomie.

KEÚČOVÉ SLOVÁ

verejný priestor, občianska výchova, občan, mesto

ABSTRAKT

Cílem diplomové práce je popsat vztah mezi občanem a veřejným prostorem, a odpovědět na otázku, proč o veřejném prostoru učit. První kapitola přibližuje pojem veřejný prostor, na který nahlížím optikou normativní teorie, s níž pojmenovávám jeho charakteristické rysy. Zároveň se kapitola částečně věnuje masovým médiím a sociálním sítím, jakožto nedílným součástí veřejného prostoru. Druhá kapitola je zaměřena na městský veřejný prostor. Hledám v ní odpovědi na otázky: jaký je vztah mezi občanem a veřejným prostorem, jak se navzájem ovlivňují. Občan a veřejný prostor jsou neoddělitelně propojeni, protože právě občané přetvářejí veřejné prostranství v prostor. Pozornost je také věnována otázce kvality veřejných prostor, na kterou odpovídám pomocí základních principů z architektury a urbanismu. Druhá kapitola odpovídá na ústřední otázku práce: proč o veřejném prostoru učit. Ve třetí kapitole se nacházejí výsledky z jednoduché výzkumné sondy. Jsou v ní zachyceny názory účastníků rozhovorů na aktuální stav veřejného prostoru na Slovensku, jeho pozitivní i negativní stránky. Tyto data tvoří nezbytný základ pro následující kapitolu. Čtvrtá kapitola odpovídá na otázku, jak o veřejném prostoru učit, a je praktickým vyústěním předchozích kapitol. Nabyté poznatky z celé práce jsou následně přetavené do jednoduchého didaktického zpracování. Práce obsahuje návrhy na drobné aktivity do vyučovacích hodin a manuál na větší projekt obnovy veřejných prostor pro studenty. Práce tak může sloužit jako užitečná pomůcka všem učitelům, kteří by se ve výuce rádi věnovali veřejnému prostoru jako jednomu z konstitutivních faktorů utvářejících občanské vědomí.

KLÍČOVÁ SLOVA

veřejný prostor, občanská výchova, občan, město

ABSTRACT

The aim of the diploma thesis is to describe the relationship between the citizen and public space, and to answer the question why the topic of public space should be incorporated in secondary school curriculum. The first chapter introduces the concept of public space. I look at public space through the lens of normative theory, based on which I assess its characteristic features. In the first chapter, I also deal with the mass media and social networks, which are an integral part of public space. The second chapter focuses on urban public space. In this chapter I look for answers to the questions: what is the relationship between the citizen and the public space, how do they influence each other. The citizen and the public space are inextricably linked, because it is the citizens who transform a physical place into public space. Further, the question of the quality of public spaces is raised, to which I answer using the basic principles of architecture and urbanism. The second chapter also answers the central question of the diploma thesis: why the topic of public space should be taught in school. The third chapter presents the results of a simple questionnaire survey. It captures the opinions of interview participants on the current state of public space in Slovakia, its positive and negative aspects. These responses form the necessary basis for the next chapter. The fourth chapter answers the question how to teach about public space. This part encompasses the practical output of the previous chapters. The acquired knowledge from the whole work is then transformed into a simple didactic material that can be used in school. The thesis also presents ideas of small activities for school lessons and a manual for a larger renovation of public spaces project for students. It can thus serve as a useful tool for all teachers who would like to incorporate public space to the curriculum, as it is one of the constitutive factors shaping civic consciousness.

KEYWORDS

public space, civic education, citizen, city

Obsah

Rukoväť práce	9
Úvod	12
Metodológia.....	13
Verejný priestor ako môj príbeh.....	16
1 Verejný priestor	17
1.1 Podstata verejného priestoru	17
1.1.1 Antická agora.....	18
1.1.2 Stredoveká mestská tržnica	19
1.1.3 Kaviarne a salóny koncom 18. a začiatkom 19. storočia.....	21
1.1.4 Performatívna škola	21
1.1.5 Zhrnutie princípov	22
1.2 Formy verejného priestoru.....	23
1.2.1 Mediálna krajina	23
1.2.2 Virtuálny verejný priestor sociálnych sietí	25
1.2.3 Fyzický verejný priestor – prečo mu je venovaná zvyšná časť práce	28
2 Mestský verejný priestor	32
2.1 Vplyv človeka na verejný priestor	33
2.2 Vplyv verejného priestoru na človeka	35
2.2.1 Vplyv na pohyb a zdravie.....	36
2.2.2 Vplyv na demokratické hodnoty a spoločenské vzťahy	37
2.2.3 Vplyv na tvorbu emisií a ekologický rozmer miest.....	40
2.2.4 Vplyv verejného priestoru na identitu obyvateľov	41
2.3 Kvality verejného priestoru.....	43
2.3.1 Ľudská mierka a čas strávený vo verejnom priestore.....	44

2.3.2	Autá, ľudia a zeleň.....	48
2.3.3	Miesta stretnutí a rozhovorov	52
2.3.4	Bezpečnosť a rôznorodosť	54
2.3.5	Hustota.....	58
2.3.6	Dlhodobá udržateľnosť – znižovanie nákladov	60
2.4	Hrozby a trendy vo verejnom priestore	61
2.5	Prečo učiť o verejnom priestore?	66
3	Mapovanie situácie na Slovensku.....	69
3.1	Hlasy zo slovenského verejného priestoru.....	69
3.1.1	Ako ste sa k problematike verejného priestoru dostali?	72
3.1.2	Čo pre vás pojem verejný priestor znamená?	74
3.1.3	Čo považujete za najdôležitejšie pri tejto problematike?	76
3.1.4	Ako hodnotíte kvalitu verejného priestoru v meste, kde pôsobíte?.....	78
3.1.5	Ako hodnotíte záujem ľudí o problematiku verejného priestoru v meste, kde pôsobíte?	80
3.1.6	Prečo učiť o verejnom priestore na školách?.....	83
3.2	Mapa a kontakty.....	87
4	Ako učiť o verejnom priestore.....	91
4.1	Aktivity do vyučovacích hodín	92
4.2	Projekt – obnova verejného priestoru	97
	Záver	102
	Zoznam použitých informačných zdrojov	104
	Zoznam účastníkov rozhovorov:	110
	Zoznam obrázkov	112
	Príloha.....	113

... skutočnosť sveta sa môže ukázať iba tam, kde sú veci videné mnohými ľuďmi z rôznych perspektív.

Hannah Arendtová

Rukoväť práce

Keď som so žiakmi deviatego ročníka otvoril otázku, čo je to verejný priestor, čo si pod ním predstavujú, nasledoval rozpačitý pohľad, krátke zamyslenie a stručná odpoveď: „Park a námestie: priestor, kde môžeme slobodne vstupovať.“ O verejnom priestore, jeho význame a podstate sa v súčasnosti na základných a stredných školách v českom ani slovenskom vzdelávacom systéme veľa nedozvieme. Táto práca sa snaží poukázať na aktuálnosť danej témy a priniesť ju bližšie k pedagógom. Práca je primárne písaná pre učiteľov občianskej výchovy či náuky o spoločnosti. Tomu zodpovedá aj určitá úroveň hĺbky, do ktorej som pri analýze literatúry a výskume vstupoval. Bol by som rád, ak by táto práca mohla pomôcť pri výuke o verejnom priestore. Aj preto som sa rozhodol ju písať ako príručku pre učiteľov. Táto práca nie je primárne didaktickým materiálom, je niečím, čo mu predchádza. Teda spracovanie pojmov a myšlienok súvisiacich s fenoménom verejného priestoru a čiastočné mapovanie situácie na Slovensku. Zároveň práca môže slúžiť ako obhajoba dôležitosti a aktuálnosti tejto témy. V budúcnosti by som rád výstupy práce pretavil do konkrétnejšej didaktickej formy. Svoju diplomovú prácu vnímam ako počiatočný krok týmto smerom.

Text je rozdelený do štyroch kapitol. Prvá kapitola hovorí o verejnom priestore všeobecne, rozoberá jeho podstatu. Snažím sa v nej zachytiť pojem v širšom kontexte, jeho zmysel a formy. Druhá kapitola sa venuje teórii mestského verejného priestoru. Je to najrozsiahlejšia kapitola práce a čerpám v nej najmä z teórií urbanizmu a architektúry. Čitateľovi ponúka vhľad do teoretických poznatkov o mestskom verejnom priestore, venujem sa v nej témam ako: vplyv človeka na tvorbu verejného priestor, vplyv okolitého prostredia na človeka, kvalita verejného priestoru, hrozby verejného priestoru. V tretej kapitole sa zameriavam na situáciu na Slovensku. Pomocou jednoduchovej výskumnej sondy mapujem názory iniciatív, ktoré sa verejnému priestoru a vzdelávaniu venujú. Súčasťou toho je aj mapa Slovenska s kontaktmi na tieto iniciatívy. V štvrtej kapitole je načrtnutý ďalší postup pre učiteľov, zahŕňa tipy na aktivity, ktoré je možné v triede realizovať.

Vyššie predstavený prehľad sa týka obsahu jednotlivých kapitol. Pri premýšľaní nad kompozíciou textu a jeho rozdelením do logických celkov som pracoval s jednoduchou typológiou učiteľa. Táto typológia nie je vedecky ukotvená a vychádzam z rozhovoru s architektkou Kristýnou Starou, ktorá sa problematike vzdelávaniu detí o verejnom priestore

venuje už niekoľko rokov a je zakladateľkou portálu Architektiveskole.cz. Ako s osobou, ktorá stála pri zrode vzdelávania o verejnom priestore v Česku, som s ňou v rámci úvodného zbierania dát urobil rozhovor (7. 12. 2020). V rozhovore spomína, že sa na školách stretáva s tromi typmi učiteľov, tromi prístupmi k téme verejného priestoru. Jednotlivé prístupy sa od seba odlišujú v záujme o túto problematiku.

Prvý typ je podľa slov Starej učiteľ, ktorý v téme vidí potenciál, ale uvedomuje si, že na ňu nie je po odbornej stránke pripravený, a preto sa do nej radšej nepúšťa. Túto skupinu učiteľov som mal možnosť vidieť vo svojom okolí, či už na základnej škole, kde učím, ale aj medzi študentmi na univerzite¹. Pre takýto typ učiteľa je primárne určená prvá kapitola (*Verejný priestor*) a druhá kapitola (*Mestský verejný priestor*), v ktorých sa venujem teoretickému zázemiu tejto témy.

Druhý typ je učiteľ, ktorý sa s problematikou verejného priestoru nestretol, nemá dostatok znalostí, má inak určené priority vo výuke a preto rád využije formát „exkurzie“ alebo externého odborníka. Pre túto skupinu učiteľov je kľúčová tretia kapitola, ktorá ich nasmeruje na iniciatívy, ktoré sa verejnému priestoru už venujú a môžu tak túto tému na hodinách predstaviť. Časť iniciatív má svoje programy, do ktorých môžu triedu zapojiť a sprostredkovať tak zážitok a skúsenosť. Zároveň pre takého učiteľa môže byť prínosná aj prvá a druhá kapitola, na základe ktorých si tému dokáže osvojiť.

Tretí typ predstavujú učitelia, ktorí chcú svojej triede predať nielen vedomosti, ale aj zážitok a skúsenosť. Táto skupina môže čerpať najmä zo štvrtej kapitoly, kde sa nachádzajú tipy a jednoduchý didaktický materiál na vyučovacie hodiny. Samozrejme, aj pre nich vie byť nápomocná tretia kapitola s kontaktmi (vďaka ktorým môžu vytvoriť s miestnymi iniciatívami spoluprácu) a teória z prvých dvoch kapitol.

Práca je predovšetkým písaná ako celok, v ktorom jednotlivé časti a kapitoly na seba plynule nadväzujú. Typológia učiteľov slúžila najmä ako pomoc pri tvorbe vnútornej štruktúry práce a zacielení jednotlivých kapitol. Aj keď je práca určená pre učiteľov občianskej náuky, sú v nej časti použiteľné do mediálnej, zdravotnej aj výtvarnej výchovy

¹Do tejto kategórie by sa zaradil aj autor, pre ktorého písanie práce predstavovalo ponor do problematiky verejného priestoru, ktorú by na hodinách občianskej výchovy v budúcnosti rád otváral.

a je úzko spätá s prierezovou témou environmentálna výchova. Budem veľmi rád, ak si každý čitateľ z tejto práce vezme to, čo uzná za vhodné.

Úvod

Verejný priestor je bytostne spojený s človekom, jeho prežívaním a vnímaním sveta. Rodí sa spolu s verejnosťou, až keď je na svete ona, až vtedy sa z priestranstiev stávajú verejné priestory. Najzreteľnejšie ich môžeme vidieť v mestách. Občania vytvárajú verejný priestor a on tvorí identitu miest (Bohigas 2012: 98). Sú autori, ktorí o mestách hovoria ako o živých bytostiach, a podobne nazerajú aj na verejný priestor, citlivo vnímajú jeho charakter a temperament (Bohigas 2012:94, Bogdanovič 2002). Podľa nich môže byť priestor láskavý či odmietavý, ale aj melancholický a flegmatický. Nie je to hmota, produkt architektov a stavbárov, ale sieť žitých vzťahov a vzájomných interakcií. Prehovára k nám, ale kto rozumie jeho slovám? V akom verejnom priestore žijeme?

Mesto a verejný priestor sú úzko spojené. Za mestskosť miest je zodpovedný práve verejný priestor (Sola-Morales 2012: 102) On je výkladnou skriňou spoločnosti, knižnicou životných a kultúrnych vzorcov či príručkou vhodného spoločenského správania (Pallasmaa 2012: 114). Hovorí sa, že ak chceme spoznať nové mesto, máme sa prejsť jeho verejnými priestormi. Nie kvôli architektúre, ale kvôli ľuďom a ich správaniu – uvidíme, či sú uvoľnení, priateľskí, či sa zastavujú alebo ponáhľajú preč. Či je v ňom zastúpená celá spoločnosť, alebo len určité skupiny ľudí. To všetko nám vypovedá o stave danej spoločnosti.

Mestská spoločnosť je spojená so vznikom demokracie. Jej prvotné formy sa konštituujú na antickej agore, kde sa diskutuje o veciach verejných. Spôsob, akým je mesto vystavané, určuje, čo sa v ňom bude rozvíjať. Priestor nás ovplyvňuje a my spätne formujeme priestor. Hmota bude vždy nositeľom myšlienok. Súčasná kultúra rozšírila verejný priestor mimo fyzický priestor, no či už to budú fasády, chodníky, námestia, sochy miest alebo novinový papier, rozhlasový reproduktor, displej monitora či internetový server, práve v ich hmotných medziach sa bude utvárať nehmotná verejná mienka.

Prečo o verejnom priestore píšem ako o aktuálnej téme? Práve pre jeho spojenie s demokratickou spoločnosťou. Ak sa hovorí o hrozbách, ktoré v súčasnosti verejný priestor ohrozujú, tak následne ohrozujú aj demokraciu. A naopak, ak sú spôsoby, akými sa dá zlepšovať kvalita verejného priestoru, mali by sme o nich vedieť, lebo aj cez jeho kvalitu vieme pozitívne vplývať na spoločnosť. Učitelia budúcich občanov, učitelia predmetu

občianska náuka, by mali mať základné znalosti o verejnom priestore. Táto téma je veľmi široká a komplexná a ja sa ju ani zďaleka nepokúšam obsiahnuť celú. Moja práca má pomôcť zorientovať sa v problematike, porozumieť jej významu, v ideálnom prípade pretaviť niektoré poznatky do vyučovacích hodín.

Žiaci, budúci občania, budú raz utvárať verejný priestor. To, ako si osvoja jeho princípy, bude vplývať na kvalitu celej spoločnosti.

Metodológia

Pri premýšľaní nad ústrednou výskumnou otázkou práce – prečo (a ako) učiť o verejnom priestore, sa vynára množstvo ďalších dôležitých podotázok: Čo je to verejný priestor? Čo je to kvalitný verejný priestor? Aký je vzťah medzi občanom a verejným priestorom? Ako na seba navzájom vplyvajú? Aká je situácia na Slovensku – aké iniciatívy sa vzdelávaniu o verejnom priestore už venujú? Čo verejný priestor znamená v širšom európskom kontexte? Čo by malo byť obsahom výuky o verejnom priestore? A v neposlednom rade otázka: Ako o verejnom priestore učiť?

Postupne budem na tieto otázky v práci odpovedať. V prvých dvoch kapitolách čerpám odpovede najmä z odbornej literatúry. Vychádzam zo zahraničných, českých aj slovenských autorov. Pristupujem k odbornej literatúre metódami analýzy, komparácie a syntézy. Prvé dve kapitoly tak majú teoretickejší rozmer, čo sa pretavuje do výstupu vo forme kompilácie myšlienok, ktoré sa snažím usporiadať tak, aby vytvárali kompaktný a zároveň komplexný pohľad na túto tému. Snažím sa nazerať na problematiku optikou učiteľa a vyhladávam vhodné príklady, postavené na prepájaní faktov a teórie. Keďže práca je určená predovšetkým učiteľom, snažím sa pohybovať v určitej všeobecnej rovine, pracujem s pojmovým aparátom, ktorý by žiaci a učitelia, mohli ovládať. Zároveň v kapitolách dávam tipy na odporúčanú literatúru, ktorá sa problematike venuje hlbšie.

Zvolil som postup od všeobecnejšieho a širšieho nazerania na problematiku k postupnej redukcii na mestský verejný priestor, čo sa prejaví aj zostupom do väčšej hĺbky. Tento proces prebieha od začiatku prvej ku koncu druhej kapitoly a vrcholí záverečnou podkapitolou s názvom: *Prečo o verejnom priestore učiť*. V prvej kapitole *Verejný priestor* sa venujem otázkam: Čo je to verejný priestor? Aké má verejný priestor kvality a formy?

V jej závere objasňujem, prečo som ďalšiu kapitolu redukoval na mestský verejný priestor. Druhá kapitola *Mestský verejný priestor* odpovedá na otázky kvalít mestského verejného priestoru, vzájomného vzťahu a vplyvu na občanov. Druhá kapitola vrcholí už spomínanou ústrednou výskumnou otázkou.

V tretej kapitole *Mapovanie situácie na Slovensku* sú zachytené odpovede aktérov výskumu spolu s grafickým spracovaním mapy iniciatív na území Slovenska. Výskum bol realizovaný formou pološtruktúrovaného a štruktúrovaného rozhovoru, prostredníctvom online videohovoru alebo mailovou komunikáciou. Išlo o jednorazový výskum, dáta som zbieral v období 28. 1. 2021 – 29. 3. 2021. Výskumnú vzorku predstavuje 15 aktérov rozhovorov, ktorí spĺňajú určité rysy homogenity a zároveň sa vyznačujú určitou heterogenitou. Každý z aktérov rozhovorov sa problematike verejného priestoru aktívne venuje, každý z nich v inom meste a odlišným spôsobom. Vo vzorke sú zastúpené nezávislé kultúrne centrá, iniciatívy mapujúce umenie vo verejnom priestore miest, autori publikácií venujúcich sa mestám a ich verejným priestorom, ale aj predstavitelia iniciatív zapájajúcich deti do tvorby mesta a predstaviteľ občianskeho združenia, ktoré sa usiluje o obnovu verejných priestorov. Zvolil som to, čomu sa v teórii spoločenskovedných výskumných metód hovorí „fenomenologický prístup“ – reflexiu aktérov nad fenoménom verejného priestoru (Novotná et al. 2019: 275).

Aktérov rozhovorov som vyberal takým spôsobom, aby sa vo výslednej vzorke nachádzala minimálne jedna odpoveď z každého krajského mesta. Tým som sa snažil pokryť územie celého Slovenska. Podarilo sa mi nájsť aj iniciatívy v iných, menších mestách a tie, ktoré sa mi podarilo kontaktovať, som do výskumu zahrnul taktiež. No určite to nie je všetko z toho, čo sa na Slovensku deje, a som si vedomý, že táto výskumná sonda si nemôže nárokovať reprezentativitu v klasickom sociologickom zmysle slova.

Nazbierané dáta som analyzoval metódou kódovania a segmentácie za účelom nájdenia podobných a odlišných prvkov v odpovediach aktérov (Novotná et al. 2019: 429). Interpretované výstupy z rozhovorov sú predstavené v tretej kapitole. V odpovediach aktérov sa nachádza množstvo podnetných myšlienok, postrehov a odpovedí na otázku, prečo by sa malo o verejnom priestore učiť. Celkovo tak táto kapitola prináša svieži a zažitý pohľad na problematiku. Niektoré myšlienky a názory aktérov rozhovorov zaznejú už

v prvej a druhej kapitole. Takýmto spôsobom sú teoretickejšie časti konfrontované a doplnené so zažitou skúsenosťou: teória a terénny výskum či prax tu spolu vedú dialóg. Dôležité je ešte podotknúť, že dáta z výskumu nemajú samy o sebe výpovednú hodnotu, ale nadobúdajú ju v kontexte, v ktorom ich aktéri vyslovujú (Novotná et al. 2019: 275).

Okrem už spomínaných rozhovorov vo výskume som realizoval iné rozhovory – konzultácie s Vierou Hanulákovou, Tomášom Samkom, Kristýnou Starou, Rast'om Udzanom, Ondrejom Vecanom, Zuzanou Zbořilovou, ktorí sú odborníkmi v tejto oblasti a ich názory a myšlienky z rozhovorov sa na viacerých miestach práce nachádzajú taktiež.

Štvrtá kapitola odpovedá na otázku, ako o verejnom priestore hovoriť na školách, ako o ňom učiť. Nájdete v nej časť venovanú aktivitám, ktoré je možné do vyučovacích hodín zaradiť a návod na väčší projekt obnovy verejného priestoru v okolí školy. Táto záverečná kapitola je vyústením myšlienok z predchádzajúcich kapitol do konkrétnych návrhov. Čerpám v nej z dostupných zdrojov a myšlienky prevádzam do školského prostredia. Nezachytávam v nej komplexný proces výuky o verejnom priestore, ale len čiastkové návrhy, aktivity a metodické úvahy pre zaradenie témy verejného priestoru do vyučovania na školách.

Pri písaní práce a realizácii výskumu som narazil na viaceré prekážky. Jednou z nich bola moja neskúsenosť s kvalitatívnym výskumom. S pribúdajúcimi rozhovormi som si uvedomoval počiatočné chyby a opravoval ich. Ďalšou prekážkou bola šírka témy, v ktorej som sa musel zorientovať. Zabralo to pomerne veľa úsilia a času, ktorý mohol byť využitý na didaktické výstupy tejto práce. V súčasných pandemických podmienkach som žiaden z rozhovorov neurobil priamo, každý bol sprostredkovaný cez komunikačné médium, čo bránilo spontánnosti a uvoľnenosti pri rozhovoroch. Taktiež mi súčasná situácia zabránila návšteve daných miest a zúčastnenému pozorovaniu. Dáta zozbierané z rozhovorov som nemal možnosť s ničím porovnať, pretože som žiaden podobný výskum na Slovensku nenašiel.

Verejný priestor ako môj príbeh

Hoci som sa snažil k práci pristupovať odborne a s odstupom, každý autor ma určitú analytickú a interpretačnú optiku. Preto, a v súlade s reflexívnym obratom v spoločenských vedách, by som rád čitateľom predstavil svoj kontext, z ktorého nazerám na verejný priestor. Verím, že takto bude interpretácia textu zrozumiteľnejšia a čitateľnejšia. Spomeniem tri momenty, ktoré určili moje smerovanie k finálnej podobe práce.

K problematike som sa dostal cez dvoch študentov architektúry. Jedným bol môj starší brat – Ondrej Vecan, a druhým bol môj spolubývajúci – Petr Moschner. Pri vzájomných rozhovoroch som vnímal, že v porovnaní so mnou bol ich pohľad na verejný priestor, jeho funkcie a využitie odlišný. Uvedomoval som si, že vedomosti, ktoré popri štúdiu nadobudli, ich naučili byť citlivejšími, vnímavejšími, a preto dokázali pomenúvať problémy a pozitíva vo verejnom priestore, ktoré som ja nevidel. Ako keby nadobudnutý pojmový aparát premieňal optiku nazerania na svet v komplexnejší celok. Začal som premýšľať, ako tento spôsob nazerania na svet priniesť do škôl a postupne tak pozitívne pôsobiť na spoločnosť. Najprv som vstupoval do neznámej vody s tým, že chcem urobiť prácu, ktorá bude mať hlavne rozmer ponoru do sveta pojmov architektúry.

Ďalším krokom bolo stretnutie so školiteľom práce, Tomášom Samkom. Jeho odborný prístup a skúsenosť prácu posunuli smerom ku komplexnejšiemu pohľadu na problematiku. Jemu vďačím za to, že sa v práci nachádza prvá kapitola, a tak môže byť práca použiteľnejšia pre učiteľov občianskej náuky.

Posledným momentom, ktorý formoval moje premýšľanie o verejnom priestore, boli rozhovory na túto tému, či už v rámci výskumu alebo konzultácie s odborníkmi v tejto oblasti. Mal som tak možnosť získať prehľad o súčasnom dianí na Slovensku. Viaceré podnety sa pretavili do konkrétnych návrhov a krokov, ktoré je potrebné na Slovensku urobiť. Zároveň mi to pomohlo nadviazať kontakty pre budúcu spoluprácu s týmito iniciatívami.

Na tomto mieste by som chcel ešte raz poďakovať všetkým, ktorých som spomenul, pretože pre túto prácu, ale aj pre mňa samotného boli stretnutia s vami kľúčové. Ďakujem vám za vašu ochotu a čas.

1 Verejný priestor

Čo si máme predstaviť pod pojmom verejný priestor? Typicky si pod pojmom verejný priestor predstavíme mestské priestranstvá – parky, ulice, námestia, niektorí odvážnejší aj mestské budovy, knižnice, úrady. Máme na mysli fyzické miesta. No vieme ho vnímať aj ako priestor, kde sa odohráva politická diskusia, priestor médií, virtuálny svet sociálnych sietí. Čo je pre verejný priestor charakteristické a prečo má zmysel o ňom hovoriť? Na tieto otázky sa v tejto kapitole pokúsim odpovedať.

Rôzne odbory sa na pojem verejný priestor pozerajú iným spôsobom. Definujú iné kvality, zdôrazňujú rozdielne črty. Zo sociologického hľadiska je možné verejný priestor definovať ako priestor, do ktorého majú všetci za normálnych okolností zákonný prístup (Atkinson 2003: 1830). U niektorých autorov sa stretávame s delením verejného priestoru na materiálny, hmotný, a nemateriálny, nehmotný (Matějů 2003: 227). Na iných miestach je definovaný v kontraste k súkromnému (Arendtová 2009: 66). Teoretik architektúry Petr Kratochvíl hovorí o fyzickej a životnej forme verejného priestoru (Kratochvíl 2015: 11).

Je možné ho takto rozdeľovať? Ak budeme verejný priestor takto deliť, kto bude mať právo vyjadrovať sa k problematike verejného priestoru? Budú to architekti a stavitelia (programátori), alebo sociológovia a psychológovia? Všetky zložky verejného priestoru sa prelínajú a ovplyvňujú, dá sa o nich premýšľať samostatne? Myslím si, že je dôležité vnímať tému čo najkomplexnejšie, a porozumieť zmyslu či podstate verejného priestoru ako celku. Potom budú môcť špecifické vedné disciplíny rozoberať jeho časti, funkcie, úlohy či hrozby tak, aby ich čiastkové poznatky mohli prispievať do spoločnej diskusie o povahe verejného priestoru. Tá by, samozrejme, nakoniec mala byť diskusiou komplexnou.

1.1 Podstata verejného priestoru

V tejto časti odpovedám na otázky: Čo robí verejný priestor verejným? Aká je podstata verejného priestoru? V odpovedi sledujem niť myšlienok, ktorú predstavil v knihe *Městský veřejný prostor* (2015) Petr Kratochvíl, popredný český teoretik architektúry. Kratochvíl poukazuje na štyri teórie vzniku verejného priestoru. Jeho delenie je založené na zmyslovej podstate verejného priestoru. Skúma to, čo robí verejný priestor verejným. Vo vývoji ľudskej

spoločnosti poukazuje na tieto štyri príklady: antická agora, trhovisko, kaviareň a performancia (Kratochvíl 2015:13).

1.1.1 Antická agora

Nemecko-americká politologička a filozofka Hannah Arendtová (2007) hovorí o verejnosti takto:

„Slovo „verejný“ označuje dva fenomény, ktoré sú vzájomne prepojené, ale napriek tomu nie sú v žiadnom prípade identické. Po prvé, označuje všetko, čo sa ukazuje pred obecnstvom, všetko, čo môže každý vidieť a počuť, a preto mu náleží najväčšia možná verejnosť. To že sa niečo ukazuje a ako také to môžu vnímať druhí ľudia rovnako ako my sami, v rámci ľudského sveta znamená, že tomu prislúcha skutočnosť“ (Arendt 2007: 66, preklad z češtiny²) ... „Po druhé, slovo „verejný“ označuje svet sám, nakoľko je práve svet tým, čo je nám spoločné, a ako taký sa odlišuje od toho, čo nám patrí ako súkromné, teda od miesta, ktoré nazývame súkromným vlastníctvom. Svet je skôr ako výtvorom ľudskej ruky, tak súhrnom všetkých záležitostí, ktoré sa odohrávajú iba medzi a očividne sa ukazujú vo vytvorenom svete.“ (Arendt 2007: 69, preklad z češtiny)

Verejné je teda to, čo sa nám ukazuje s tým zámerom, aby to bolo videné a ukázané. Verejné je to, čo patrí všetkým, na rozdiel od súkromného. Arendtová sa v knihe venuje trom ľudským činnostiam: práci, zhotovovaniu a konaniu (Arendt 2007). Konanie je jediná z činností, ktorá sa nevyhnutne odohráva medzi ľuďmi. Jej zmyslom je predstaviť človeka ako jedinečnú individualitu a utvárať vzťahy s druhými individualitami – to sa deje na verejnosti. Svojím konaním dáva človek najavo, kým je. Pre konanie je typické, že sa odohráva na verejnosti, vo verejnom priestore (Arendt 2007).

Ideál verejného priestoru môžeme chápať v zmysle antickej agory. Dochádza tu k stretávaniu občanov, vzájomnému konaniu a ukazovaniu, jeden voči druhému sa vymedzujú a hľadajú to spoločné (Kratochvíl 2015: 14). Ďalší obraz, ktorý Arendtová používa na lepšie predstavenie verejného priestoru, je stôl, okolo ktorého sedia ľudia. Jeho účastníkov spája aj

² Aj keď preklad nie je nutný a v ničom otvára možnosti chybnéj interpretácie, rozhodol som sa citované pasáže v českom jazyku preložiť do slovenčiny, aby text práce mohol byť jednoduchšie použiteľný vo vyučovaní na základných a stredných školách.

oddeľuje súčasne. Rovnako tak aj verejný priestor zhromažďuje ľudí a súčasne zabráňuje, aby do seba narážali. Vytvára bezpečnú arénu, v ktorej môžeme druhým ukazovať to, akí sme – našu jedinečnosť a individualitu. Nemusí to byť nevyhnutne fyzické miesto. Polis nie je fyzické miesto, ale vyvstáva zo vzájomného konania a prehovárania (*promlouvání*) (Arendt 2007: 78). Môže sa konsolidovať kdekoľvek prostredníctvom ľudského konania a reči (Kratochvíl 2015: 14). Mohli by sme tomu rozumieť tak, že verejný priestor nie je nevyhnutne spojený s fyzickým priestorom. Z toho usudzujem, že by sa mohol čiastočne presunúť aj na sociálne siete, za predpokladu, že tam dochádza k skutočnému ukazovaniu sa.

Hannah Arendtová dodáva, že skutočnosť sveta sa môže ukázať iba tam, kde sú veci videné mnohými ľuďmi z rôznych perspektív. A preto je existencia verejného priestoru ohrozovaná diktátom jednej politickej strany – totalitou, alebo spoločnosťou rozdrobenou na izolovaných jedincov (Arendtová 2007: 76).

Fyzickú formu verejného priestoru nemôžeme preceňovať. Je tým, čo ponúka príležitosť verejného života, no nemôže ho sama konštituovať. Netreba ju súčasne podceňovať, lebo jej absencia vie verejný život oslabiť (Kratochvíl 2015: 14).

1.1.2 Stredoveká mestská tržnica

Mestská tržnica ako fyzické miesto je podľa nemeckého sociológa Hans-Paul Bahrda miestom, kde sa v stredoveku rodí verejná sféra. Kupujúci a predávajúci sa stretávajú na tržnici a musia sa dohodnúť. Stoja pred sebou ako anonymní ľudia, ktorí sa navzájom rešpektujú, riadiac sa pravidlami trhu. Práve tento obraz anonymných ľudí na tržnici, ktorí sa dokážu dohodnúť a vychádzať spolu aj napriek tomu, že sa vôbec nepoznajú, je pre Bahrda miesto vzniku verejnej sféry (Bahrda 2012: 36). Bahrda zdôrazňuje význam neúplnej integrácie, ktorá sa na trhu uplatňuje. Kupujúcich a predávajúcich neviaže žiaden iný vzťah (príbuzenstvo ani hierarchická štruktúra), je tu medzi nimi určitá anonymita a vzdialenosť sprevádzaná vzájomným rešpektom. Tržnica je, podľa Kratochvíla, miestom, kde sa rodí elementárna demokracia, pretože práve ona je založená na rešpektovaní druhého človeka ako takého (Kratochvíl 2015: 16). Tieto pojmy do veľkej miery súvisia s fenoménom mesta, ktoré na to vytvára vhodné predpoklady. Práve vďaka mestským slobodám a neúplnej integrácii mohla v mestách vznikáť verejnosť (Marcelli 2009: 24, Bahrda 2012: 37). Tu sa

formuje verejný priestor. Bahrđt vymedzuje mesto ako sídlo, v ktorom celok života aj vo svojom kaŕdodennom priebehu vykazuje tendencie k polarizácii, odohráva sa buď na verejnosti, alebo v súkromí. Formuje sa tu verejná a súkromná sféra, ktoré sú vo vzájomnom úzkom vzťahu bez toho, aby sa strácala ich polarita. (Kratochvíl 2015: 17)

Polarita medzi súkromným a verejným neexistovala a neexistuje všade. Napríklad na vidieku táto polarita čiastočne mizne. Do súkromia jednotlivcov je až príliš vidno, a pri stretnutiach v dedinskom prostredí sa často neschádza anonymné spoločenstvo, ale ľudia, ktorí majú jeden o druhom čiastočnú vedomosť a spájajú ich určité vzťahy. Práve nutnosť vyrovnáť sa s anonymitou druhých je podnetom pre vznik verejnej sféry (Kratochvíl 2015: 16). Zároveň nás mestská anonymita a princíp neúplnej integrácie vedie k vytvoreniu nepísaných pravidiel, ktoré nám pomáhajú orientovať sa v priestore (Pospěch 2013: 84). Dôležitý je vzájomný vzťah medzi súkromným a verejným, ich vymedzenie a prepojenie. Súkromné a verejné ako dva póly jedného kontinua, ktoré sú predpokladom vzniku verejného priestoru.

Bahrđt sa k problematike moderného veľkomesta, na ktorom vidí určité negatíva podkopávajúce verejnú sféru, vyjadruje takto:

„... Sociálnym problémom moderného veľkomesta momentálne nie je to, že je v ňom život príliš urbanizovaný, ale to, že neustále stráca znaky mestského života. Vzájomný vzťah verejnej a súkromnej sféry je narušený. Človeku sa nedarí vnímať čím ďalej komplikovanejší život celého mesta tým spôsobom, aby pre neho bol verejný. Čím viac sa mesto vo svojom celku mení v ťažko vnímateľnú džungľu, tým viac sa človek uchyluje do svojej súkromnej sféry, ktorá sa stále rozširuje, ale nakoniec človek predsa len pociťuje, že sa mestská verejnosť rozpadá, v poslednom rade preto, že je verejný priestor pretvorený v zle usporiadanú arénu tyranského dopravného ruchu.“ (Bahrđt 2000: 253, preklad z češtiny)

Bahrđt v tejto pasáži poukazuje na možné narušenie harmónie medzi súkromným a verejným v súvislosti s veľkomestom. Podobné kritické hlasy na adresu mesta zaznievajú od predstaviteľov ranej sociológie mesta – Georga Simmela, Louisa Wirtha (Gidens 2013: 189-202).

1.1.3 Kaviarne a salóny koncom 18. a začiatkom 19. storočia

Ďalší relevantný pohľad na konštituovanie verejného priestoru podľa Kratochvíla predstavuje nemecký sociológ Jurgen Habermas. Habermas vo svojej knihe *Strukturální přeměna veřejnosti* (2000) tvrdí, že účasť na verejnosti vzniká pri debatách o politických témach. Nie agora ani trhovisko, ale kaviarne a salóny koncom 18. a začiatkom 19. storočia sú miestom vzniku verejnej sféry. Habermas používa pojem literárna verejnosť, aby ju odlíšil od politickej verejnosti, ktorú tvoria inštitúcie a politické subjekty. Literárna verejnosť sa stretáva v kaviarňach, salónoch, literárnych spolkoch, nepodlieha kolobehu výroby a spotreby, ani diktátu telesných a životných potrieb (Habermas 2000: 254). Literárna spoločnosť diskutuje o témach, ktoré sú dôležité pre spoločnosť ako celok. Dôležitú úlohu tu hrajú tlačene médiá, ktoré tvoria protiváhu absolutistickému štátu. Úlohu literárnej verejnosti vníma Habermas v kontrole a kritickom predkladaní informácií o fungovaní štátu, aby sa z tejto diskusie vytvoril verejný názor. (Habermas 2000: 254)

Habermas vyslovuje názor, že verejnosť môžeme vnímať ako tú oblasť spoločenského života, kde sa utvára čosi ako verejná mienka. Je prístupná zásadne všetkým občanom. Časť verejnosti sa podľa neho konštituuje v každom rozhovore, pri ktorom sa súkromné osoby združujú do publika. Občania sa chovajú ako publikum, ak sa bez nátlaku môžu voľne zhromažďovať a spájať, rozoberajúc záležitosti verejného záujmu (Habermas 2000).

1.1.4 Performatívna škola

Richard Sennett bol predstaviteľom performatívnej školy. Je to smer, ktorý sa zameriava na spôsoby, akými sa ľudia predvádzajú, ukazujú druhým vo verejnom priestore. Na rozdiel od Arendtovej mu nejde o politické jednanie, ale o prejavy každodenného života: gestá, správanie, obliekanie, spôsob reči. Týmto všetkými prostriedkami sa vyjadrujeme v spoločnosti a predstavujeme sa druhým. Sennett hľadá možnosti, ako môže verejný priestor ponúkať stimuly k preklenutiu rozporov medzi etnikami, sociálnymi vrstvami a generáciami (Kratochvíl 2015: 18). Sennett hovorí o verejnom priestore ako o mieste, ktoré sa má usilovať o demokraciu. Mestský verejný priestor by mal vytvárať arénu na diskusiu a hľadanie spoločnej cesty. Mal by poskytovať priestor pre stretávanie ľudí, ktorí sú odlišní. Podobne ako Aristoteles vnímal, že mesto môže vytvoriť prostredie, kde sa budú miesiť

cudzorodé činnosti a identity. V tomto poznávaní odlišného môžeme predchádzať násilnostiam a konfliktom. Takéto prostredie môže vytvoriť vhodné predpoklady, aby sa o odlišných názoroch a súperiaciach záujmoch diskutovalo. (Sennet 1998: 20)

Sennet (1998: 22) hovorí, že každý jedinec potrebuje získať skúsenosť zo stretnutia s druhým človekom, aby sa rozvíjal jednak v zmysle psychologickom, ale aj etickom. Psychologicky sa podľa neho ľudská bytosť rozvíja v striedavom rytme dezorientácie a znovunadobudnutia rovnováhy. A etický rozmer v človeku rozvíjajú bolestivé a nepohodlné stretnutia s tými, ktorí sú odlišní. Podľa neho sú takéto stretnutia jedinou cestou, ako sa človek naučí skromnosti. Z týchto dôvodov Sennet verí, že ľudia potrebujú mestá a v nich nejaké agory, aby sa stali plne ľudskými (Sennett 1998: 22).

1.1.5 Zhrenutie princípov

Myšlienky Arendtovej, Bahrda, Habermasa a Sennetta tvoria v tejto práci základný teoretický rámec uvažovania o verejnom priestore. Týmto teóriám je vytýkaná ich normatívnosť a nerealistickosť, no môžeme v nich vidieť určité princípy a znaky verejného priestoru. Je nevyhnutné podotknúť, že v každej z týchto teórií vzniku verejného priestoru bola vyčleňovaná určitá skupina ľudí. Z antickej agory boli vyčlenení otroci a ženy, na tržnici to bolo podobne a kaviarne a salóny patrili zámožným ľuďom. No aj napriek tomu môžu tieto teórie tvoriť podklad pre uvažovanie o verejnom priestore. Na ich základe môžeme vytvoriť normatívny ideál charakteristických črt verejného priestoru:

- Verejný priestor ako miesto tvorby demokracie.
- Verejný priestor prístupný všetkým ľuďom.
- Priestor na stretnutie človeka s človekom, človeka s verejnosťou.
- Priestor, kde sa jeden druhému navzájom ľudia ukazujú a môžu viesť dialóg.
- Priestor stretnutí sa s odlišnosťami.
- Nemusí byť fyzický, dôležitý je aj rozmer médií a sociálnych sietí (viac o nich budem hovoriť v nasledujúcej časti).
- Mal by byť pre všetkých, nikoho nevyčleňovať.
- Predpokladom je slobodné prostredie, v ktorom sa utvára.

Je nutné zdôrazniť, že vymenovaný zoznam vyplýva z textov predchádzajúcich autorov a nepokrýva všetky reálne kontúry súčasných verejných priestorov. Existujú aj iné teoretické prístupy, ktoré sa problematike venujú. No cieľ tejto práce nie je v hĺbkovom bádani teórií o verejnom priestore, preto sa týmto teóriám nebudem ďalej venovať. Túto podkapitolu uzavriem prehľadom prístupov v tejto oblasti, ktoré môžu čitateľom rozšíriť pohľad na verejný priestor.

Goffman (1971) sa venuje každodenným interakciám vo verejnom priestore, popisuje nepísané pravidlá, „mestský rád“, ktorý ako spoločnosť na verejnosti dodržíjeme. Pospěch (2013) nadväzuje na Goffmana a ukazuje interpretatívny prístup k mestskému verejnému priestoru. Weintraub (1997) nazerá na problematiku venujúc sa vzťahu súkromnej a verejnej sféry. U viacerých klasických autorov (Simmel 1997, Milgram 1970), ktorí sa zaoberajú sociológiou mesta, sú pojmy „mesto“ a „verejný priestor“ stotožnené, čo otvára oblasť mestských tém. Pre potreby učiteľov je sociológii mesta venovaná kapitola v *Sociologii* od Gidensa (2013), ktorá zrozumiteľne a fakticky pomenúva hlavné prístupy v tejto oblasti. Z pohľadu predmetu náuka o spoločnosti sa na týchto autorov pri sociologických témach dá ďalej nadviazať a ich práca vie byť rozširujúcim učivom.

1.2 Formy verejného priestoru

Podstata verejného priestoru je spojená so vzájomnou interakciou ľudí. Preto verejný priestor nie je odkázaný iba na námestia a ulice. Môžeme ho vidieť všade tam, kde sa stretáva verejnosť a komunikuje spolu. Nasledujúce dve podkapitoly vám v krátkosti predstavujú obraz verejného priestoru odbremeného od fyzického miesta. A aj keď som v tejto časti verejnému priestoru prisúdil určité formy (mediálna krajina, sociálne siete, fyzický priestor) a rozdelil ho do častí, robím tak len kvôli prehľadnejšej štruktúre. Verejný priestor je predovšetkým prelínajúci sa celok, aréna, v ktorej sa nachádzame. Svet námestí, tlačených médií aj virtuálnych sietí tvorí jedno kontinuum verejného priestoru.

1.2.1 Mediálna krajina

Médiá, prostriedky masovej komunikácie, sú neoddeliteľnou súčasťou verejného priestoru. Môžeme si pod nimi predstaviť tlačené médiá, televíziu, rozhlas, film, ale aj sociálne siete

(Giddens 2013: 711). Táto časť je venovaná médiám v zmysle spravodajstva a v nasledujúcej časti predstavím virtuálny priestor sociálnych sietí.

Samek v knihe *Tahle země je naše* (2016: 124) pracuje s pojmom verejný priestor najmä vo vzťahu k médiám. Mediálnu sféru nazýva pojmom mediálna krajina, prevzatým z nemecky a anglicky hovoriacich krajín (nem. Medienlandschaft, ang. media landscape). Podľa neho dokáže metaforický pojem mediálna krajina presvedčivo vystihnúť charakteristické črty mediálnej sféry. Mediálna krajina sa podobná tej skutočnej, človek ju môže spoznávať a ona sa mu odkrýva. To, čo sa o nej návštevník dozvie, záleží od času, ktorý v nej strávi, a miest, ktoré v nej navštívi. Môže na ňu nazerať ako na celok alebo sa zamerať len na jednotlivé časti, ktoré sa rozhodne spoznať (Samek 2016: 124 – 125).

Obraz mediálnej krajiny nadobúda ešte iný význam v súvislosti s myšlienkami francúzskeho postmoderného mysliteľa Jeana Baudrillarda, ktorý hovorí, že s príchodom elektronických médií (najmä televízie a internetu) sa transformovala podstatná časť nášho vnímania sveta. Televízia nám nielen zobrazuje svet, ale stále väčšou mierou definuje, čím svet, v ktorom žijeme, v skutočnosti je. S príchodom globalizácie sa počet správ zo sveta natoľko zvýšil, že množstvo informácií, ktoré sa nás bezprostredne nedotýkajú, spoznávame len na základe médií (Giddens 2013: 694). Náš obraz sveta je podľa Baudrillarda z veľkej časti tvorený médiami.

Spojením týchto dvoch myšlienok môže vzniknúť popis situácie, v ktorej sa dnes nachádzame. Mediálna krajina, do ktorej vstupujeme cez náš mobilný telefón, televíziu či počítač, a ktorú môžeme kedykoľvek vypnúť, vytvára našu predstavu sveta, v ktorom v skutočnosti žijeme. Je dôležité podotknúť, že obraz o svete, respektíve podnety, ktoré médiá verejnosti komunikujú, môžu mať odlišnú kvalitu. Média vedú prinášať správy a podávať informácie spôsobom, ktorý spoločnosť spája, dáva podnety na pochopenie a diskusiu proti sebe stojacích strán. No médiá môžu informácie podávať aj spôsobom, ktorý spoločnosť polarizuje a bráni vzájomnej diskusii. Práve preto táto téma prináša, podľa môjho názoru, množstvo podnetov do vyučovacích hodín. A tak pri výuke o verejnom priestore môžeme otvárať otázky mediálnej výchovy alebo naopak pri mediálnej výchove hovoriť o verejnom priestore. Aký obraz o spoločnosti nám ponúkajú médiá? V akej mediálnej krajine sa nachádzame a čo je pre ňu charakteristické? Ako rozlíšiť kvalitné od nekvalitných médií

a falošných správ? Dobrým príkladom nazerania na verejnú sféru nám ukazuje Samek, keď na škále serióznosť – bulvárnosť porovnáva českú a nemeckú mediálnu krajinu (Samek 2016: 138).

Na tomto mieste sa môžeme ešte vrátiť k Habermasovým myšlienkam a nimi uzavrieť časť venovanú masmédiám. Jürgen Habermas analyzoval vznik a rozvoj masmédií od začiatku 18. storočia až do dnešnej doby. Zameral sa na vznik a následný úpadok verejnej sféry (Giddens 2013: 689³). Dôležitý je poznatok, že moderné demokracie sa vyvíjali spoločne s masmédiami, hlavne s dennou tlačou. Masmédiá v pravom slova zmysle umožnili a podporovali demokraciu. Verejná sféra je podľa neho arénou pre verejnú diskusiu, v ktorej môžu byť diskutované témy a formované názory, čo je podmienkou fungujúcej demokracie (Giddens 2013: 689). Aj dnes hrajú v demokratických krajinách masmédiá nezastupiteľnú rolu, hoci je ich kvalita často ohrozovaná privatizáciou, komercializáciou a kultúrou zábavy. Myslím si, že tieto poznatky tvoria dôležité kúsky mozaiky patriace do výbavy budúcich občanov.

1.2.2 Virtuálny verejný priestor sociálnych sietí

V súčasnosti je významným médiom komunikácie virtuálny priestor sociálnych sietí. Už v uplynulých rokoch sa vo virtuálnom svete odohrávala značná časť našich životov. O to viac teraz, v čase pandémie covid-19, keď sa takmer všetok medziľudský kontakt odohráva prostredníctvom internetu. Študentom na stredných a základných školách, generácii Z, vyrastajúcich jednou nohou vo virtuálnom priestore, je táto problematika prirodzene blízka. Nezanedbateľná časť ich života a dospievania – hry, zábava, štúdium aj rozhovory s priateľmi sa odohrávajú vo virtuálnom svete. Problematika rozrastajúcich sa internetových sociálnych sietí je relatívne nový a predovšetkým razantne fenomén naberajúci na sile, na ktorý bude v nasledujúcich rokoch zameraná čoraz väčšia pozornosť. Keď čítame revidovanú *Sociológiu* od Giddensa z roku 2013, v mnohých kapitolách je stále veľmi aktuálna. No téma sociálnych sietí v nej nemá toľko miesta, ako by si dnes zaslúžila, čo len poukazuje na rýchly rozvoj v tejto oblasti. Za osem rokov (2013 – 2021) sa vo virtuálnom

³ S rozsiahlym Habermasovým dielom som sa nestihol zoznámiť v úplnosti, preto jeho myšlienky citujem tak, ako ich sprostredkováva a zhrňuje Giddens.

svete a jeho dostupnosti urobil obrovský skok. Nemecká štatistická spoločnosť Statista urobila výskum popisujúci používanie internetu v tomto časovom období. V celosvetovom priemere, per capita, sa počet minút strávených na internete za jeden deň zvýšil viac ako dvojnásobne. Z 94 minút v roku 2013 (z toho 49 min. na počítači a 45 min. na mobile) na 192 minút v roku 2021 (37 min. počítač, 155 min. mobil) (Statista 2021), čo poukazuje na významnosť tejto témy. Uvedomujúc si, že táto podkapitola sa taktiež čoskoro stane neaktuálnou, som sa rozhodol, skôr ako teóriu, do nej vložiť aktuálne otázky a myšlienky vhodné do diskusie so študentmi.

Ako vplývajú sociálne siete na spoločnosť, ako ju ovplyvňujú? Aké sú ich výhody a nevýhody pred fyzickým priestorom či masmédiami? Akú úlohu zohrávajú sociálne siete v demokratických krajinách?

Médiá ako rozhlas, ale hlavne televízia majú sklon vytvárať pasívnych prijímateľov. Záujmom takýchto divákov či poslucháčov je oddýchnuť si a zabaviť sa. Internet a sociálne siete majú v porovnaní s nimi oveľa väčšiu účasť aktívnych používateľov. Ľudia ich využívajú kvôli možnosti vzájomných interakcií v reálnom čase, či už komentárom v diskusii, verejným statusom, alebo súkromnou správou. Ak Habermas v závere svojich úvah kritizoval médiá, tak britský sociológ John B. Thompson (2004), ktorý písal svoju štúdiu ešte pred najväčším rozmachom sociálnych sietí, tvrdí pravý opak. Podľa neho médiá podnecujú verejnú diskusiu. V televízii sa vysielajú relácie na rôzne spoločenské témy, ktoré sa takýmto spôsobom dostávajú do obývačiek ľudí. Internet so svojimi bezpočetnými diskusnými fórami a „četrovacími miestnosťami“ sa stáva najnovšou platformou verejnej diskusie (Thompson 2004). Otázka ich kvality a úrovne je určite na mieste, no myslím si, že vypovedá viac o diskutujúcich ako o samotných sociálnych sieťach, na ktorých sa diskusie odohrávajú. Nedávno (2020) vznikla platforma Clubhouse, postavená na princípe naživo vysielaných diskusií. Môžeme toto obdobie nazývať renesanciou verejnej debaty? Clubhouse funguje už vyše roka a zatiaľ je stále určený len pre používateľov Apple zariadení. Môže na takýchto miestach skutočne dochádzať k verejnej diskusii?

Ako môžeme v súčasnosti vidieť, aj samotní politici veľmi radi komunikujú svoje postoje cez sociálne siete. Je to z dôvodu ľahkej prístupnosti a šíriteľnosti informácií. No v nedávnej minulosti, začiatkom roka 2021, sme boli svedkom toho, ako päťica

technologických gigantov dramatickým spôsobom zasiahla do diania v USA. Príspevky amerického prezidenta Donalda Trumpa na jeho facebookovom a twitterovom profile označili za rizikové, a jeho účet bol dočasne vypnutý. Firmy Apple a Google odstránili zo svojich internetových obchodov aplikáciu sociálnej siete Parler, kam sa konšpirujúci Trumpovi stúpenci medzitým presúvali. Amazon vzápätí tej istej firme odmietol prístup na svoje servery, čím v podstate ukončil pôsobenie tejto firmy na internete (Sobota 2021). Je to v poriadku? Odpovedať komplexne na túto otázku by si vyžadovalo samostatnú diplomovú prácu. Preto len v krátkosti načrtnem spôsob uvažovania a nechám túto veľkú tému otvorenú.

Väčšina predstaviteľov štátov sa k prístupu technologických firiem postavila kriticky. Nemecká kancelárka Angela Merkel považuje tento postup za „problematický“. Podľa jej hovorca síce možno zasiahnuť do základného práva na slobodu prejavu, ale iba v súlade so zákonom a v rámci definovanom zákonodarcami, a nie podľa rozhodnutia manažmentu platforiem sociálnych médií (Sobota 2021). Prístup k riešeniu tejto situácie nie vo verejnom priestore jednotný. Zaznievajú odlišné názory a táto otázka naďalej rozdeľuje spoločnosť. Sociálne siete sú vlastnené súkromnými spoločnosťami, čo môže vytvárať zdanie, že by sa mohli správať, v medziach zákona, tak, ako to uznajú za vhodné. Súčasný stav a legislatíva im to skutočne dovoľuje.

Sociálne siete sú v určitých rysoch podobné nákupným centráм. Obidva typy priestorov sú vlastnené súkromným sektorom a plnia funkciu verejnej sféry. Ľudia ich využívajú rovnakým spôsobom, ako keby boli vlastnené verejnými inštitúciami, hoci v skutočnosti patria súkromným spoločnostiam. Akokoľvek sa to zdá, človek pre týchto podnikateľov predstavuje predovšetkým potenciálny zisk. V nedávnom dokumentárnom filme *Social dilemma* (2020) jeho tvorcovia ukazujú, že ak za sociálne siete nemusíme platiť, znamená to, že my (naše údaje, dáta, pozornosť) sú platidlom, ktorým spoločnostiam za ich služby platíme. Nesnažím sa povedať, že sociálne siete či nákupné centrá sú nevyhnutne zlé. Len je dobré vedieť a hovoriť so študentmi o tom, akým spôsobom človek platí za využívanie ich možností.

Aké budú ďalšie kroky štátov voči sociálnym sieťam? Budú sa štáty snažiť, aby sociálne siete prevzali väčšiu zodpovednosť za aktivity, ktoré sa na nich odohrávajú? Politické pohyby v Spojených štátoch, ktoré môžeme sledovať od nástupu novej

prezidentskej administratívy, by mohli naznačovať, že sme na prahu éry, keď bude legislatíva vo väčšej miere chcieť regulovať aspoň určité stránky sociálnych médií podobne, ako sme tomu boli svedkami kedysi pri médií tradičných.

Na záver tejto časti si dovoľím uviesť ešte dve myšlienky, do diskusie so študentmi:

„Niekedý sa tvrdí, že by novým priestorom demokracie mohol byť internet. Sociológovia nám ale hovoria, že internetové komunity dávajú prednosť krátkym správam a oznamovacím výpovediam a že v týchto skupinách je ľahké zrušiť spojenie. Stačí stlačiť kláves a uniknete pred neprijemnou konfrontáciou. Takéto podmienky nabádajú k ľahkým a rýchlym rozhodnutiam, ale nie ku zložitým, ktoré vyžadujú čas a zodpovednosť.“ (Sennett 1998: 27, preklad z angličtiny)

„Skutočnosť sveta sa môže ukázať iba tam, kde sú veci videné mnohými ľuďmi z rôznych perspektív.“ (Arendt 2007: 76, preklad z češtiny)

Túto pluralitu názorov, široké spektrum pohľadov na vec, v sebe sociálne určité siete ponúkajú. Vedia byť veľmi dobrým nástrojom v rozširovaní obzorov. No zároveň sme svedkami toho, ako sa jedinci uzatvárajú v názorových bublinách. V takýchto skupinách sa ľahko posilňujú vyhrotenejšie názory a posilňuje príslušnosť k skupine. Takto polarizovaná spoločnosť má často problém vnímať potreby spoločnosti ako celku a hľadať spoločnú cestu plnú kompromisov. To, čo potrebujeme, je otvárať túto tému v školách, hovoriť o sociálnych sieťach, o ich dopade, o pozitívnych aj negatívnych stránkach. Myslím si, že budúcnosť ešte otvorí mnohé otázky a sociálne siete budú zohrávať čoraz väčšiu rolu vo verejnom priestore.

1.2.3 Fyzický verejný priestor – prečo mu je venovaná zvyšná časť práce

Do tejto kategórie patrí to, čo si typicky pod pojmom verejný priestor väčšina z nás predstaví. A teda parky, námestia, ulice, verejné budovy, ale aj súkromné objekty, ktoré sú verejnosti prístupné. O fyzickom verejnom priestore miest a obcí budú nasledujúce kapitoly. Preto by som v tejto podkapitole rád vysvetlil, prečo som sa fyzickému verejnému priestoru rozhodol venovať väčšiu pozornosť ako jeho iným formám či konštituuujúcim teóriám. Nie je to z dôvodu, že by priestor sociálnych sietí či médií neboli dostatočne aktuálne témy. To rozhodne sú a v súčasnej dobe pandémie zohrávajú často dôležitejšiu úlohu ako fyzický

priestor. No táto práca sa zameriava na fyzický verejný priestor kvôli celoeurópskym trendom v tejto oblasti. Pokúsim sa vysvetliť, čo mám na mysli.

Mnohé európske krajiny majú dokumenty schválené vládou, v ktorých sa zaväzujú vzdelávať širokú verejnosť, ale aj žiakov v problematike vplyvu krajiny na človeka, architektúry, verejného priestoru a udržateľného rozvoja. Vzdelávanie nie je ich jedinou úlohou. Venujú sa taktiež pravidlám a záväzkom v oblasti architektúry, výstavby a celkovo majú za cieľ zlepšenie stavebnej kultúry v danej krajine. Tieto dokumenty majú v rôznych krajinách odlišné názvy: *Politika architektury a stavební kultury* (ČR, 2015), *Finish Architectural Policy* (FI, 1997), *Architecture and Politics - An architectural policy for Sweden* (SE, 2010 – 2015), *A Nation of Architecture* (DK, 2007). Často sú súčasťou týchto dokumentov aj konkrétne postupy a vládou schválené rozpočty na ich naplnenie. Na pozadí toho všetkého stojí The Architects Council of Europe (ďalej len ACE), nezisková organizácia, ktorá zlučuje predstaviteľov komôr a spolkov architektov z 32 krajín Európy, čoho súčasťou je aj Slovensko. Z 32 členských krajín ACE má 22 v nejakej podobe prijatý dokument, ktorý určuje politiku architektúry a stavebnej kultúry. Slovensko medzi nich zatiaľ nepatrí. To, že Slovensko ešte nemá prijatú žiadnu „politiku architektúry“ znamená vytváranie ešte väčšej priepasti medzi nami a západnou Európou. Zároveň bez záväzného prijatia tohto dokumentu budú len ťažko tvorené dlhodobé koncepčné zmeny.

No to, že tento dokument ešte nemáme, neznamená, že sa nič nedeje. V roku 2018 bol Slovenskou komorou architektov vydaný nezáväzný iniciačný dokument *Architektonická politika Slovenska* (2018), ktorý ukazuje, ako by mohol vyzeráť oficiálny dokument. Takto je v dokumente zdôvodnený jeho vznik:

„Za ostatných dvadsať rokov sa vo väčšine krajín Európy v rôznej podobe zakotvila úloha architektúry a stavebnej kultúry, ako jednej zo základných foriem tvorby kvalitného životného prostredia. Životné prostredie obyvateľov Európy je dnes už z väčšej polovice tvorené urbánnym prostredím a pomer ľudí žijúcich v meste naďalej narastá. Mesto je tvorené stavebnou hmotou osadenou v krajinnom a priestorovom usporiadaní, pričom kvalitná architektúra tvorí len malú časť tohto životného prostredia. Dnes je viac, ako kedykoľvek predtým potrebné zakotviť princípy udržateľného mestského a krajinného rozvoja formou Politiky architektúry a stavebnej kultúry na Slovensku. Je žiaduce, aby sa krajina a mestá rozvíjali v prospech sociálneho, kultúrneho a vedomostného rozvoja celého

Slovenska a v neposlednom rade zachovali a zhodnotili doterajšiu architektonickú a stavebnú substanciu zhmotnenú v kultúrnom dedičstve. Strategický dokument Architektonická politika Slovenska predstavuje iniciačný dokument, ktorého cieľom je definovať základné pojmy architektonickej politiky, formulovať východiská a formou odporúčaní nastoľuje implementačné ciele.“ (Pásztor et al. 2018: 7)

Dalo by sa hovoriť ešte o záväzkoch, ktoré Slovensko prijalo so vstupom do Európskej únie. Napríklad Európsky dohovor o krajine z roku 2000, ktorý sa okrem iného týka aj vnímania krajiny a identity. Členské štáty sa zaviazali:

„... zvyšovať povedomie občianskej spoločnosti o hodnote krajiny, jej úlohe a jej zmenách.

Zaväzujú sa podporovať školské a vysokoškolské programy, ktoré sa v rámci príslušných tematických oblastí zamerajú na hodnoty spojené s krajinou a na otázky týkajúce sa jej ochrany, manažmentu a plánovania.“ (Európsky dohovor o krajine (2000) (č. 176))

To všetko vytvára impulzy, na ktoré by Slovensko malo odpovedať. Preto sa táto práca snaží reagovať, a v našom kontexte dobíchať celoeurópsky trend osvetu a vzdelávania v oblasti architektúry. Práve kvôli aktuálnosti tejto témy na Slovensku (iniciačný dokument *Architektonickej politiky architektúry* bol verejnosti sprístupnený 10. 11. 2020) som sa rozhodol podstatu práce venovať práve verejnému priestoru našich miest a obcí. Súčasťou mojej práce je aj výskum, v ktorom som oslovil a komunikoval s menšími iniciatívami pôsobiacimi väčšinou v jednom meste alebo jednej štvrti. Práca obsahuje zoznam kontaktov na tieto iniciatívy (za čo patrí veľká vďaka Rastovi Udzanovi, ktorý mi veľkú časť týchto kontaktov poskytol), ktoré by v spolupráci s predstaviteľmi pedagógov a architektov mohli vytvoriť systém koncepčného vzdelávania o vystavanom prostredí na Slovensku.

O tejto problematike som mal možnosť komunikovať s riaditeľkou Slovenskej komory architektov Vierou Hanulákovou (rozhovor 24. 3. 2021), ktorá sa k súčasnému stavu na Slovensku vyjadruje: „*U nás, bohužiaľ, sme v bode nula. Naše ministerstvá to nevnímajú ako problém, nikomu tu nechýba Architektonická politika*“ (Hanuláková, rozhovor 24. 3. 2021) a porovnáva situáciu s Českou republikou. Podľa nej je Česko o štyri kroky pred nami a sú pre nás v tomto inšpiráciou. Na moju otázku, ako sa tomu dá pomôcť, odpovedá: „*Mal by tu byť vytvorený tlak na to, že tu (na Slovensku) sa týmito iniciatívami zaplnilo prázdne*

miesto, ktoré štátne inštitúcie neprebrali. Tieto iniciatívy overili svoje nápady v praxi a štátne inštitúcie to už nemusia opakovať. Tieto malé iniciatívy majú výsledky zo svojich overovacích štúdií, ktoré v praxi už vykonali. Bolo by fajn vyvolať tlak na to aby tieto iniciatívy nesuplovali to, čo my platíme z daní“ (Hanuláková, rozhovor 24. 3. 2021). Mojm zámerom je aj touto prácou pomôcť budovať povedomie o tejto téme a dopomôcť tak k vytvoreniu tlaku na štátne inštitúcie.

Ak by som sa vrátil k otázke z názvu témy tejto práce: „Prečo učiť o vzťahu občana k verejnému priestoru?“, čiastočnú odpoveď zahŕňa, výstižne sformulovaný záver v už spomínanom iniciačnom dokumente *Architektonickej politiky Slovenska*, s ktorého slovami sa stotožňujem a nasledujúca kapitola sleduje ideovú niť týchto myšlienok.

Architektonická politika Slovenska:

„Architektúra je pre ľudí, priestorovo rámcuje naše životy, ovplyvňuje našu hierarchiu hodnôt a ideálov. Mestá a miesta majú byť optimistickým stimulujúcim prostredím, majú vyvážené reflektovať na globálne výzvy rastu, migrácie a udržateľnosti. (...) Aj to je jeden z mnohých dôvodov, prečo je na Slovensku potrebné iniciovať vzdelávanie a osvetové úsilie pre lepšie pochopenie architektúry. Občania, vedomí si dôležitosti prostredia v ktorom žijú, sú schopní ho zveľaďovať a prispievať tak jeho spoločenskému a kultúrnemu rastu. (...) Významným prejavom vyspelosti demokracie je participácia verejnosti na procesoch premeny prostredia, jeho kultivácie, stupňa jeho udržateľnosti.“ (Pásztor et al. 2018: 33)

2 Mestský verejný priestor

De Certeau (1996: 80) rozlišuje medzi miestom – priestranstvom (lieu, place) a priestorom (espace, space). Miesto je fyzická, stabilná pozícia. Na jednom mieste nemôžu byť dve veci naraz. Priestor berie do úvahy čas, smer, rýchlosť, je dôsledkom činností a aktivít – je to používané miesto. Ulica sa mení v priestor vďaka ľuďom, ktorí ju používajú.

Z tohoto delenia sociológ Pavel Pospěch usudzuje, že verejný priestor nemôže vzniknúť ako produkt architektov a staviteľov, ale až skutočnou interakciou ľudí (Pospěch 2013: 78). Táto definícia verejného priestoru ako žitého miesta bude tvoriť podstatu nasledujúcej kapitoly. Predpokladá sa, že do roku 2050 bude v mestách žiť takmer 70 % svetovej populácie, aj preto bude v tejto časti prevládať akcent mesta. Táto práca ani zďaleka nepokrýva problematiku komplexne, nie je to urbanistická teória ani príručka pre architektov. Je to miesto prvého kontaktu, stručný ponor do tvorby verejných priestranstiev pre učiteľov občianskej výchovy, ktorí môžu takto osvojené princípy niešť ďalej.

Rád by som vám ozrejmil myšlienku americkej právničky a obhajkyne občianskych práv Kimberlé Williams Crenshaw, v duchu ktorej sa niesol kontext premýšľania o tejto kapitole:

„Keď nemáte pre problém meno, tak problém nevidíte. Keď problém nevidíte, tak ho rozhodne nevyriešite.“ (Turek⁴ 2021: 50, preklad z češtiny)

Nemyslím to nevyhnutne v zmysle, že verejný priestor je na Slovensku za každých okolností problémový. Na toto konštatovanie nemám dostatok dát. Ako bolo spomínané v závere predchádzajúcej časti, na Slovensku sa zatiaľ koncepčnému vzdelávaniu o vystavanom prostredí našich miest a obcí nikto na celoštátnej úrovni nevenoval. Preto si táto kapitola kladie za cieľ priblížiť čitateľovi pojmy ako: kvalitný a nekvalitný priestor, ľudská mierka, princípy tvorby, ohrozenie a trendy vo verejnom priestore. Bol by som rád, ak by tieto novo nadobudnuté a osvojené pojmy mohli pretvárať náš pohľad na svet. Verím

⁴ Pavel Turek autor článku *Nespravedlnosť na druhou*, v ktorom je zachytený rozhovor s Kimberlé Williams Crenshaw.

že to nebudú len problémy, ktoré sa ukážu, ale aj pozitíva, poprípade miesta s vysokým potenciálom, ktoré obsahuje verejný priestor okolo nás.

V nasledujúcej časti sa budem venovať hlavne mestskému verejnému priestoru tak, ako ho vnímajú rozliční autori (Okamura 2020, Gehl 2012, Glaeser 2019, Miková et al. 2009). Kapitola bude rozdelená do nasledovných častí:

- Vplyv človeka na verejný priestor – ako človek formuje svet okolo seba
- Vplyv verejného priestoru na človeka – ako priestor formuje človeka a spoločnosť
- Kvality verejného priestoru
- Hrozby a trendy vo verejnom priestore
- Prečo učiť o verejnom priestore?

2.1 Vplyv človeka na verejný priestor – ako človek formuje svet okolo seba

Mestský verejný priestor je výsledkom plánovania. Každé mesto má územný plán, ktorý určuje zásady jeho rozvoja. Ľudia sú tí, ktorí priestor plánujú, schvaľujú, definujú a napokon zhmotňujú a naplňujú. Vždy to je reakcia na konkrétnu situáciu, či už spoločenskú, politickú, ekonomickú alebo environmentálnu. Ak sa pozrieme do minulosti, môžeme tam vidieť rôzne zámery v plánovaní miest. Staroveký Rím mal tvorené ulice tak, aby umožňovali rýchly presun vojsk. Stredoveké mesto malo centrálné námestie, kde bol priestor na trh a remeslá. Paríž v 19. storočí po Haussmanovej prestavbe umožňoval kontrolu a rýchly zásah proti demonštráciám (Glaeser 2019: 16).

S príchodom priemyselnej revolúcie sa do miest v blízkosti výrobných hál prisťahovalo veľké množstvo ľudí. Kvalita bývania, ovzdušia a hygieny bola biedna. Často sa v jednej izbe tlačili celé rodiny. Na uliciach bol dym z tovární a domov, kanalizačná a vodovodná sieť nebola oddelená, mestami sa šírili choroby a epidémie (Okamura 2020). Na túto situáciu reagoval modernizmus (formulovaním Aténskej Charty v roku 1933 (Pifko, Špaček 2007)), ktorý začal vytvárať monofunkčné oddelené celky v mestách. Časť určená priemyslu, bývaniu, rekreácii, boli od seba oddelené. Obytné oblasti mali byť krásne, čisté, slnečné, plné parkovacích miest, s dobrým hygienickým štandardom. V priemyselných

oblastiach sa mali odohrávať pracovné činnosti. Špina, hluk a dym nebudú rušiť pokojné bývanie. Takto rozdelené mestá mali mať dostatok priestoru na relaxačné aktivity v okolí. Bol to skok v premýšľaní a tvorbe miest, ktorý mal priniesť sľúbené výhody. Nové obytné komplexy mali nahradiť staré centrá miest, ktoré boli problematické z hygienického a sociálneho hľadiska, a ich údržba stála nemalé prostriedky. Potreba mestského života, či tvorby verejného priestoru ako ju poznáme dnes, nebola v centre pozornosti (Okamura 2020: 36). Modernistický prístup predstavoval francúzsky architekt švajčiarskeho pôvodu Le Corbusier, ktorý vnímal ulicu ako nevyhnutné zlo (Kratochvíl 2015: 45). Považoval ju za špinavé miesto, ktoré má slúžiť len na dopravu. Bol predstaviteľom reformy urbanistov, ktorí intenzívne vnímali hygienický kontext. Chceli zaistiť zdravé prostredie so slnkom, čistým vzduchom a zeleňou. Koncept ich stavieb predstavovali veľkolepé samostatne stojace obytné komplexy a medzi nimi rýchle cesty s kvalitnou dopravou a parky. Tieto budovy mali obsahovať byty, obchody, reštaurácie, škôlky, telocvične. Predstavovali akési miniatúry mesta, ktoré vyprázdňovali život v meste a medzi budovami (Kratochvíl 2015: 45). Modernizmus reagoval na konkrétnu situáciu a priniesol zmeny v kvalite podmienok pre bývanie. Zároveň robil hrubú čiaru za predchádzajúcimi spôsobmi tvorby miest, čo často viedlo k ich necitlivému vyhladzovaniu starej zástavby v prospech nového, lepšieho ideálneho prístupu.

V povojnovom období nastáva u nás obdobie centrálného plánovania, ktoré nadväzuje na modernistické trendy. Jeho cieľom bolo aj za pomoci výstavby pretvoriť spoločnosť na socialistickú, pod zámienkou zdravého a kvalitného bývania všetkých bez rozdielu. Nestavali sa domy prispôbené konkrétnym obyvateľom, ale na základe všeobecných princípov plánovania. Masová výroba, ktorá mala zrýchliť, zefektívniť, zlacniť výstavbu. Bolo to obdobie unifikácie a výstavby sídlisk, ktoré poznáme aj dnes (Okamura 2020: 36).

To, čo modernisti videli ako riešenie, ktoré prinesie novú kvalitu života, sa v našom regióne napokon vyvinulo inak. Prefabrikované sídliská sú štátno-politickou deformáciou pôvodného modernistického plánovania. Nie je to tak, že by všetky sídliská boli zlé, ale kvalita ich výstavby a projektov sa s časom zhoršovala. A tak tu máme mnoho poschodové rovnobežné paneláky, ktoré kopírujú viac efektívny pohyb stavebného žeriavu než potreby

človeka. Vznikli tak mestá bez námestí, ulíc, dvorov, s chýbajúcimi hraničnými líniami⁵ (Okamura 2020: 37).

Každý posun je reakciou na nespokojnosť so súčasným stavom. S postupom času sa stredná trieda začína sťahovať do kobercovej zástavby na okraji miest. Kombinuje sa tu sklamanie zo zle vedeného a preto nefunkčného mesta (nízka kvalita verejných priestorov, anonymita, nevyužitá pridaná hodnota mesta) a túžba po vyššom štandarde. Táto suburbanizácia završuje proces úpadku verejného priestoru a zvyšujúcich sa nárokov na automobilovú dopravu (Okamura 2020).

Suburbanizácia, centrálna, ani modernistické plánovanie nemalo verejný priestor a život medzi budovami definovaný ako prioritu. Tieto prístupy sa snažili odpovedať na aktuálne problémy a vyriešiť ich. Môžeme povedať, že sme znova o trochu ďalej, v období, keď sa pojem verejného priestoru dostáva do popredia. Čoraz väčšia časť obyvateľstva má štandardy v bývaní napĺňané v dostatočnej miere a môže tak témy kvalitného verejného priestranstva otvárať. Až keď máme uspokojené základné životné potreby, môžeme začať premýšľať nad potrebou kvalitného verejného priestranstva.

Touto časťou som chcel poukázať na vplyv človeka na prostredie. Vplyv človeka na prostredie a prostredia na človeka sú neoddeliteľné procesy, ktoré prebiehajú neustále. Každá zmena v plánovaní a tvorbe mestá nás viedla k novým a novým podnetom. Nachádzame sa uprostred vývoja pohľadu na mesto. Nasledujúca časť sa venuje tomu, čo tieto plánované zmeny v tvorbe miest spôsobujú. Ako mestá, v ktorých žijeme, a verejné priestory vplývajú na človeka dnes?

2.2 Vplyv verejného priestoru na človeka – ako priestor formuje človeka a spoločnosť

Podkapitola je rozdelená do menších častí, v ktorých sa postupne otvárajú oblasti ovplyvnené fyzickým priestorom. Zameral som sa na vplyv priestoru na: zdravie, demokratické hodnoty, medziludské vzťahy, ekologickú stopu a identitu ľudí. Z preštudovanej literatúry vystupovali spomenuté témy viac ako iné, no rozhodne to

⁵ Hraničné línie - Polosúkromné, poloverejné priestory, ako sú predzáhradky domov či kaviarní.

nechcem uzatvárať len na týchto päť oblastí. Cieľom podkapitoly je vytvoriť argumentačné zázemie pre učiteľov, vhodné do diskusií a brainstormingov so študentmi. Výstupy z podkapitoly by mali viesť k premýšľaniu so študentmi, na čo všetko vplýva priestor, ktorý nás obklopuje.

2.2.1 Vplyv na pohyb a zdravie

Mestá majú vplyv na spôsob dopravy, ktorú budú jeho obyvatelia preferovať. Rozličné usporiadanie budov, voľných priestranstiev, občianskej vybavenosti a zelene nás môže motivovať buď k pešej, cyklistickej, alebo automobilovej preprave. Dôležitú rolu v tom, samozrejme, zohráva aj kvalita verejnej hromadnej dopravy, geografická poloha mesta a jeho terénny reliéf. Predmestia, monofunkčné oblasti so zástavbou rodinných domov, nás nabádajú k využívaniu auta pri ceste do školy, do práce, na nákup či návštevu priateľov. Takáto zástavba nedisponuje dostupnými obchodmi, námestiami ani dostatočnou občianskou vybavenosťou. Často sú tieto prímestské oblasti nedostatočne napojené na sieť verejnej dopravy kvôli ich nízkej hustote obyvateľstva (v mestských štvrtiach s vysokou hustotou obyvateľstva žije 280 osôb na hektár, na predmestiach to je len 17 ľudí na hektár) (Gehl 2012: 66).

Mesto nás však môže prirodzene nabádať k pohybu (chôdzi alebo jazde na bicykli). Ak je mestský priestor zaujímavý, príťažlivý, usporiadaný na takýto typ aktivity, je pre nás lákavé prechádzať sa po ňom. Postupne sa dostávame k otázke, ktorá stojí v centre knihy *Mestá pro lidi* (2012), od dánskeho architekta Jana Gehla: Pre koho chcem tvoriť mestá? Gehl na ňu jasne odpovedá: pre ľudí, tak, aby bol človek v centre pozornosti, pri plánovaní a premýšľaní o mestách. Ak vytvoríme dobré podmienky pre autá, mesto bude priťahovať autá. Ak vytvoríme mesto pre ľudí, bude priťahovať ľudí. Kvalitná mestská infraštruktúra, ulice, cyklotrasy, chodníky, zeleň, tieň, príjemná klíma, to všetko vedia byť prvky motivujúce k pohybu v mestskom verejnom priestore (Gehl 2012).

Európska komisia na svojich stránkach zverejnila výsledky štatistického úradu Eurostat (2014), podľa ktorých v roku 2014 malo v EÚ 51,6 percent občanov nad 18 rokov nadváhu, 35,7 percent bolo tesne na hranici obezity a 15,9 percent obéznych. Podváhou trpelo iba 2,3 percenta Európanov nad 18 rokov. Svetová zdravotnícka organizácia (World Health Organization 2020) zdôrazňuje vplyv pohybovej aktivity ako prevenciu chorôb ako:

rakovina, srdcovo-cievne choroby, diabetes. Taktiež pomáha ako prevencia voči vysokému krvnému tlaku, udržiava telesnú hmotnosť, môže zlepšiť psychické zdravie, kvalitu života a celkový pocit zdravia. Kvalitné verejné priestory vytvárajúce podmienky pre pohyb v meste vedia človeku pomôcť naplniť tento cieľ. Nehovoriac o vplyve hluku a výfukových plynov na zdravie človeka, ktoré produkuje automobilová doprava. Mali by sme sa usilovať o tvorbu zdravých miest so zdravými obyvateľmi.

2.2.2 Vplyv na demokratické hodnoty a spoločenské vzťahy

Patrick Deneen, konzervatívny americký filozof v rozhovore pre *Respekt* hovorí o zdravej demokracii takto:

„Ústredným prvkom zdravej demokracie nie sú pravidelné voľby, ale občiansky život a pospolitosť ľudí. Ona vytvára sociálny kapitál, ktorý pomáha tlmiť napätie v spoločnosti a zvyšuje spokojnosť ľudí. (Horký⁶ 2021: 48, preklad z češtiny)

V jeho slovách akcentuje rozmer občianskeho života a pospolitosti ľudí vplývajúcich na zdravie demokracie. Ako s tým súvisí verejný priestor? Deneen sledoval život vo svojom rodnom meste a konštatuje, že jeho mestečko umiera tak, ako tisíce ďalších v krajine. Malé obchody v centre miest, ktoré sponzorovali miestne kluby a organizovali občiansky život, krachujú, pretože nedokážu konkurovať nákupným centráм na okraji mesta. Jeho vrstovníci odchádzajú do veľkomiest, aby zarábali veľa peňazí bez toho, aby spoločnosť či komunitu nejakým spôsobom obohacovali. Dochádza tu k úbytku tradičných amerických domov s otvorenými verandami smerujúcimi do ulíc, ktoré boli miestami susedských stretnutí (Horký 2021: 48 – 49). Individualizácia spoločnosti, obchodné centrá, prevládajúci trend uzavretých domov zabíja život na uliciach, život vo verejnom priestore.

Verejný priestor môže mať kvality, ktoré podporujú stretávanie ľudí a komunikáciu medzi nimi. Môže vytvárať miesta, kde sa občan bude stretávať s ľuďmi mimo svojej sociálnej vrstvy, môže to byť miesto stretnutia sa s odlišnosťou. Kvalitný verejný priestor narušuje predsudky z neznámeho. Podporuje vznik komunitných spolkov, ľudská pospolitosť, ktorá vzniká vo verejnom priestore, súvisí s medziľudskými interakciami, ktoré

⁶ Petr Horký autor článku *Kuželky a verendy*, v ktorom je zachytený rozhovor s Patrickom Deneenom.

v ňom vznikajú. Kolumbijská Bogota je príkladom, kde prostredníctvom premeny verejných priestranstiev došlo k pozitívnym premenám v celej spoločnosti. Bogota v druhej polovici 20. storočia predstavovala vojnu zasiahnuté a preľudnené mesto bez väčšieho plánu (Berney 2011: 16 - 34). V meste sa darilo neriadenej developerskej činnosti a vyskytovali sa v ňom veľké sociálne rozdiely medzi bohatými a chudobnými. Koncom 90. rokov bol v meste aplikovaný prístup zvaný pedagogický urbanizmus (Pedagogical urbanism), kde prostredníctvom dlhodobých cielených investícií do verejných priestranstiev došlo k pozitívnym zmenám naprieč spoločnosťou (Berney 2011: 16 - 34).

Človek by mal byť ústredný pojem v našom premýšľaní o verejnom priestore. Ľudská prítomnosť a aktivita pretvárajú priestranstvá v priestory. Zaujímavé sú pre nás tie priestory, kde sa niečo deje, kde sa nachádzajú iní ľudia. Jan Gehl hovorí, že človek je pre človeka najväčšou radosťou (Gehl 2012: 66). Ľudská činnosť je často spontánna, a preto aj tie isté miesta v odlišnom čase môžu poskytnúť jeho účastníkom rôznorodé zážitky. Vo verejných priestoroch môžeme pozorovať niečo ako efekt snehovej gule. Znamená to, že ak sa vo verejnom priestore nachádza určitý počet ľudí, priláka to ďalších ľudí. Je to spôsobené viacerými faktormi. V prítomnosti iných ľudí sa cítime bezpečne. Zároveň je na miestach s vyššou koncentráciou ľudí väčšia šanca, že zažijeme niečo zaujímavé a inšpiratívne (Gehl 2012). Ak v meste existuje aktívny život, dochádza tam k mnohým sociálnym interakciám. Keď je mestský priestor bezútešný a prázdny, nič sa tam nedeje (napríklad priestor medzi bytovými domami modernistického sídliska, ktorému chýbajú ulice, usmernenie a koncentrácia ľudskej aktivity). A ak sa v priestore nič nedeje, tak sa tam samo od seba ani diať nič nebude. Takýto priestor nie je pre ľudí lákavý a nebudú v ňom tráviť čas.

Ak sa pozrieme na naše mestá, tak v nich môžeme vidieť ešte iný fenomén. Často disponujú dostatkom verejných priestranstiev, ktoré neplnia úlohu verejných priestorov. Podobný názor formuluje v rozhovore aj Lucia Mlynčeková z iniciatívy *Hlava 5*, ktorá mapuje umenie vo verejnom priestore mesta Trenčín. Poukazuje sa situáciu v Trenčíne, kde podľa jej názoru, nachádza dostatok verejných priestranstiev, ale chýbajú v nich ľudia. Podľa Mlynčekovej to v Trenčíne nie je to až tak o architektúre, ako o ľuďoch a udalostiach, ktoré sa vo verejnom priestore nachádzajú. Ľudia sú zvyknutí na určitý spôsob využitia priestoru

(prejazd, prechod) a nemali podnet zmeniť svoje návyky (Mlynčeková, rozhovor 11. 2. 2021). Potrebujeme sa učiť využívať verejné plochy novým spôsobom. Ukazuje sa, že aj mále zásahy, (stoličky – projekt „Sadni si“ v Bratislave, slávnosť- „zažiť mesto jinak“ v Česku), ktoré narušia zaužívanú predstavu vyžívanie mestského priestoru, vedia priniesť dlhodobé zmeny vo využívaní týchto priestranstiev a prinavrátiť ľudí do mesta. Na podobných princípoch stavia aj nezávislé kultúrne centrum *Záhada* (Banská Bystrica), ktoré do verejného priestoru mesta vstupuje svojimi intervenciami či performatívnymi vystúpeniami, a tak priťahuje ľudí do centra Banskej Bystrice (Zavada, rozhovor 29. 3. 2021).

Prečo využívať verejný priestor? Pretože pobyt v ňom je zaujímavý. Vo verejnom priestore dochádza k spoločenským aktivitám, ktoré pokrývajú široké spektrum ľudských činností. Zo zrakových a sluchových činností (pasívne činnosti) je najrozšírenejšou sociálnou mestskou aktivitou pozorovanie ľudí. Z aktívnych to sú hovorené a pohybové činnosti. Ľudia sa navzájom zdravia, vymieňajú si krátke poznámky o počasí, mestskej hromadnej doprave, ale často sa aj zastavia a vedú dialógy. Odohrávajú sa tu aj spontánne detské hry, stretnutia psičkárov, zhľukovanie mladých ľudí. Platia tam určité pravidlá a normy v správaní, avšak dávajú priestor na manévrovanie a aj z nezáväzného rozhovoru môže vzniknúť hlbší vzťah (Gehl 2012: 22 – 23).

V roku 2009 bola polovica domácností v Kodani obývaná iba jednou osobou. S tým, ako sa zmenšuje domácnosť, rastie potreba sociálnych kontaktov mimo domu. Tieto nové sociálne potreby väčšinou vysvetľujú neuveriteľný nárast využívania mestského verejného priestoru (Gehl 2012: 28).

Verejný priestor je taktiež priestorom sebavyjadrenia. Či už jednotlivca alebo skupín ľudí, ktorí v ňom môžu prezentovať svoje názory, ukazovať talenty, ale aj žobrať a prosiť o pomoc. Sú to priestory, v ktorých sa mobilizuje občianska spoločnosť pri protestoch a demonštráciách. Ak by sme sa na tomto mieste vrátili k slovám Patricka Deneena, mohli by sme hovoriť o negatívnom dopade obchodných centier na tvorbu občianskej spoločnosti, ktoré takéto aktivity vo svojich priestoroch zakazujú. No viac sa problematike obchodných centier budeme venovať v časti venovanej hrozbám verejného priestoru.

Zámerné som v tejto časti prepojil vplyv verejného priestoru na demokraciu a spoločenské vzťahy. V oboch prípadoch sú kľúčoví ľudia, ich koncentrácia vo verejných priestranstvách. Práve vďaka tomu sa v kvalitnom verejnom priestore často stretávame s inakosťou a odlišnosťou. To nám môže poskytovať prehľad o spoločnosti, v ktorej žijeme, a často nám pomáha byť tolerantnejšími k inakosti: ak sa s niečím stretávam vo verejnom priestore a neirituje ma to, je veľká pravdepodobnosť, že k tomu budem ústretovejší, aj keď daný jav nepoznám z priameho kontaktu. Ale rovnako pre nás môže verejný priestor predstavovať istý referenčný bod, na základe ktorého budeme vyhodnocovať stav spoločnosti. Stretávame sa tu tvárou v tvár s neznámymi, musíme si utvárať vlastnú mienku, môže to byť určitá kontrola voči správam podávaným médiami. Verejný priestor nám môže poskytovať pohľad mimo našu sociálnu bublinu. Ale znova to je otázka jeho kvality. Ideálny verejný priestor by mal mať takýto charakter. Ako sú na tom naše mestá?

2.2.3 Vplyv na tvorbu emisií a ekologický rozmer miest

Modernistický model mesta rozdeleného na časti s rozdielnymi funkciami, spoločne so suburbanizačným trendom vytvoril mesto, ktoré je závislé od automobilovej dopravy. Preprava ľudí z jednej časti mesta do druhej alebo z predmestia do mesta sa tak stáva každodennou záležitosťou. Oddelenosť života na pracovné, obytné zóny a rekreačné zóny má viacero chýb (funkčné zónovanie – oddelenie zón rôznych funkcií v rámci plánovania je jedným z výsledkov Aténskej Charty). V doprave vzniká takmer 30 % všetkých emisií oxidu uhličitého v Európe. Z toho preprava odohrávajúca sa na cestách tvorí 72 %, z toho osobné automobily tvoria takmer 60 percent. V prepočte na celkové emisie vyprodukované v Európskej únii produkuje osobná automobilová doprava 12 % všetkých emisií (Európsky parlament 2019). Dôležitý je aj fakt, že zatiaľ čo emisie vyprodukované priemyslom, domácnosťami, poľnohospodárstvom a energetikou za posledných 25 rokov klesajú, emisie vyprodukované dopravou neustále rastú.

Pozrime sa taktiež na energetické výdaje rodinných domov na predmestiach. Riedka zástavba v horizontálne rozliatych obydliach má obrovské náklady na údržbu technických sietí, ciest, ale aj zvoz odpadu. Samostatne stojace domy majú až o 80 % vyššie tepelné straty ako porovnateľne veľký byt v bytovom dome (Okamura 2020: 53). S vysokými nákladmi na

kúrenie a ochladzovanie narastá uhlíková stopa. Edward Glaeser v knihe *Triumf Mesta* (2019: 23) používa názorný príklad porovnaní ekologickej stopy domu na predmestí a bytu v meste. Ak by sme si ich ekologický dopad mali predstaviť ako odtlačok topánky v snehu, tak rodinný dom by vyzeral ako stopa po turistickej topánke veľkosti 9 a byt v meste ako stopa po podpätku dámskej lodičky 4,5.

Z ekologického hľadiska život v mestskom prostredí produkuje menej emisií. Kvalitný verejný priestor motivujúci k pohybu s využitím rôznych druhov pešej a hromadnej dopravy vie obyvateľom poskytnúť dostatok možností, aby nemuseli využívať automobilovú dopravu.

Časť venovanú ekologickému dopadu uzavriem myšlienkami z rozhovoru s architektom Ondrejom Vecanom, ktorý ukazuje, že skutočnosť nie je čiernobiela a mestá nie sú vo všetkých ohľadoch environmentálne ohľadupľnejšie: *„Množstvo zastavanej a spevnenej (betónovej, asfaltovej) plochy je oveľa väčšie v mestách než vo vidieckych oblastiach. To má za následok vysušovanie krajiny. Dažďová voda je v týchto miestach zvedená do kanalizácie a nedochádza tak k prirodzenej cirkulácii vody v krajine. Husté mestá s vysokou hustotou obyvateľstva majú veľké nároky na spotrebu vody, to má výrazný podiel na vysušovaní pôdy a odčerpávaní podzemnej vody.“* (Vecan, rozhovor 25. 2. 2021).

V pobrežných veľkomestách (Jakarta, Manila, Bangkok, Tokio, New Orleans) sa objavuje problém s poklesom povrchu miest. Odčerpaná podzemná voda má za následok to, že sa mestá prepádajú pod zem, čo v pobrežných mestách spôsobuje ich postupné zaplavovanie (Erkens et al. 2015).

Aj napriek tomu, že husté mesta majú menší ekologický dopad na planétu, ich nefunkčná mikroklima môže mať negatívny vplyv na zdravie obyvateľov (smog, prašnosť, sucho), preto sú ekologické opatrenia v mestách (zadržiavanie vody, zelená infraštruktúra, zelené strechy) kľúčovým faktorom pre kvalitu života a ekologickú udržateľnosť (Vecan, rozhovor 25. 2. 2021).

2.2.4 Vplyv verejného priestoru na identitu obyvateľov

Jedným zo spôsobov, ako môžeme odpovedať na otázku: Kto som?, je identifikácia sa s konkrétnym miestom. Som Košičan. Som Popradčan. Prostredie, v ktorom žijeme, nás

formuje, má moc utvárať našu identitu. Naš jazyk vytvára prirodzenú súvislosť medzi slovami bytie a bývanie. Bývam v byte, kde sa odohráva moje bytie. U nás jednoducho slovo býva vyjadruje, okrem iného aj nedokonavý vid slovesa byť, dej, ktorý sa odohráva opakovane, dej, ktorý nie je ukončený (býva to tak). Z toho môžeme usudzovať, že ľudské bytie medzi nebom a zemou je vykonávané bývaním. A teda slovo bývať vyjadruje omnoho viac ako potrebu fyzického úkrytu a bezpečia. Bývanie je spôsob existencie človeka na tejto zemi (Heidegger 1993).

Každé miesto, v ktorom sa nachádzame, má moc nás formovať. Christian Norberg-Schulz sa v knihe *Genius loci* (2010) zaoberá problematikou formujúcej moci prostredia. Genius loci (duch miesta) nám ukazuje, že každé miesto má konkrétny, jedinečný charakter a vplyv. Genius loci pôsobí na ducha obyvateľov, prehovára k nim, ovplyvňuje ich. Norberg-Schulz v spomínanej knihe popisuje, ako odlišné prírodné podmienky pôsobia na obyvateľov, a tak vytvárajú špecifickú architektúru a spoločnosť. Medzi obyvateľmi a prostredím neustále prebieha vzájomný rozhovor. Aj keď si to často neuvedomujeme, tento rozhovor tvorí základ nášho poznávania mesta a následnej identifikácie sa s ním (Schulz 2010).

Môžeme sa na problematiku vplyvu prostredia na človeka pozrieť aj z inej strany. Miesto, kde žijeme, sa premieta do nášho vnútra. Vonkajšie okolie vytvára prostredie, v ktorom sa utvára osobnosť človeka. Takýmto spôsobom formujú mestá (ale aj dediny) bytie človeka (Schulz 2010). Ak sa človek dokáže identifikovať so svojím mestom, prirodzene to rozvíja jeho záujem o dianie v mestskej spoločnosti.

Poznatky o vplyve prostredia na identitu obyvateľov boli v minulom storočí cielene využívané v prospech totalitných režimov. Modernistická zonácia miest odtrhla človeka z jedného miesta prebývania. V našich mestách sa to prejavuje neustálym presúvaním sa medzi miestom práce, miestom domova a miestom relaxu. Pojem bývanie zahŕňa v sebe všetky tieto činnosti, a ak je rozdelený intervalmi presúvania sa v dopravných prostriedkoch, človek ľahko stráca svoju identifikáciu s miestom (Okamura 2020).

Totalitné režimy podporené modernistickými myšlienkami využívajú tento princíp vplyvu priestoru na dosiahnutie svojich cieľov: vyzdvihnutie svojej moci a potlačenie roly jednotlivca. Prejavuje sa to napríklad asanáciou (búraním) historických štvrtí miest a ich

nahradením monumentálnou výstavbou. Budovanie anonymizovaných, typizovaných obytných štvrtí bez ľudskej mierky neposkytuje dostatok podnetov na identifikáciu (Doordan 2002: 122). Vytvárajú skôr odcudzenie a nezáujem ich obyvateľov. Rozľahlé námestia sú dejiskom osláv režimu a vojenských prehliadok, verejný priestor slúži na upevnenie moci. Totalitné režimy takto veľmi úspešne potláčajú občiansku spoločnosť.

Vzťah k mestu budovaný generáciami bol v krajinách poznačených minulým režimom porušený zmenou ideológie. Zámerne bola reinterpretovaná história, spretŕhané putá s miestom, minimalizované súkromné vlastníctvo, čo viedlo k neutralizácii a redefinícii roly občana. Na Slovensku vo viacerých mestách dlho formovali mestskú spoločnosť iné národnosti (Maďari, Nemci, Židia, Česi (Srb 2002)). Zmena sa udiala po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku Československa, no hromadný príliv slovenských obyvateľov do miest nastal až za socializmu. Modernizácia spoločnosti a presídľovanie vidieckeho obyvateľstva do novopostavených sídlisk nevytvorilo podmienky na zakorenenie sa v novom prostredí mesta. Takýto občania prirodzene ťažko nadväzovali vzťah k verejnému priestoru (Sýkora 2009).

To, ako sa budú ľudia identifikovať so svojím mestom (dedinou), bude mať zásadný vplyv na ich vzťah k nemu. Tento vzťah vplýva aj na postoj k demokracii ako takej. Pretože demokratický systém nemôže fungovať, pokiaľ občania majú pocit, že vôbec nie je „ich vlastný“ a že sa ich netýka. Ak je republika vec verejná, je jej fungovanie vnútorne spojené s fungujúcim verejným priestorom. Aj kvalita demokracie sa teda podpisuje na kvalite verejného priestoru a naopak. Je teda nevyhnutné vytvárať kvalitné, „naše“ (nie v zmysle vlastníctva ale identifikácie sa), verejné priestory, ktoré budú upevňovať demokratické hodnoty. A práve kľúčovým črtám kvalitného verejného priestoru je venovaná nasledujúca podkapitola.

2.3 Kvality verejného priestoru

Dobre navrhnuté okolie vie človeka inšpirovať, zatiaľ čo zle navrhnutý priestor svojich občanov tyranizuje, hovorí architekt Richard Rogers v predslove ku knihe *Města pro lidi* (Gehl 2012: IX). Predchádzajúce časti boli o vplyve verejného priestoru na človeka. To, aký bude mať priestor vplyv, závisí najmä od jeho kvality. Potrebujeme umiestniť človeka do centra premýšľania o mestách. Ako tvoriť mestá pre ľudí? Ako vytvárať verejné priestory

tak, aby to boli inšpirujúce miesta podnecujúce občiansky život? Ako vytvárať verejné priestory tak, aby vplývali na človeka pozitívne v smeroch, ktoré sme spomenuli – pohyb a zdravie, sociálny a demokratický, ekologický rozmer, identifikácia sa s priestorom?

V nasledujúcej časti predstavím niektoré z princípov tvorby kvalitných verejných priestorov. Vychádzam najmä z Gehlovej knihy *Města pro lidi*. Gehl svoje úvahy viaže na mesto, no myslím si, že princípy z nej môžeme aplikovať na akúkoľvek tvorbu a premýšľanie o verejnom priestore. Obdobná publikácia s názvom *Verejné priestory; Ako tvoriť priestory s príbehom, pre ľudí a s ľuďmi* (Miková et al.) vyšla na Slovensku v roku 2009 a venuje sa slovenským obciam. Tieto dve publikácie sú napísané veľmi zrozumiteľným jazykom a sú plné uchopiteľných príkladov. Z dostupnej literatúry som sa rozhodol vybrať princípy a pojmy, ktoré podľa môjho názoru podávajú pomerne ucelený obraz tejto problematiky. Nasledujúci text je rozdelený do šiestich častí a v každej sa venujem vybraným princípom a súvislostiam medzi nimi.

Moje odporúčenie pre čitateľov: ak máte záujem vniknúť do problematiky o čosi hlbšie, nasledujúce časti (na stranách 44 – 60) venujúce sa kvalitám verejného priestoru sú pre vás vhodné. Nachádzajú sa v nich konkrétne riešenie, príklady a obrázky, z toho dôvodu je to trochu obsérne čítanie. Pre učiteľov to sú vhodné poznatky na vedenie vyučovacích hodín a diskusií o kvalitnom verejnom priestore. Pre ešte detailnejšie informácie vrelo odporúčam už spomínané dve publikácie (Gehl 2012, Miková et. al. 2009). Čitateľom, ktorý nechce vstupovať do konkrétnych príkladov z teórie architektúry a urbanizmu radím tieto časti preskočiť a plynule pokračovať nasledujúcou podkapitolou s názvom *Hrozby a trendy vo verejnom priestore* na strane 61.

Čitateľom, ktorí sa rozhodli nasledujúce pasáže preskočiť, zhrniem ich ústredný motív: pre čo vytvoríme podmienky, to nám naplní priestor.

2.3.1 Ľudská mierka a čas strávený vo verejnom priestore

Ak má verejný priestor pozitívne vplývať na človeka a plniť svoje funkcie, musia sa v ňom nachádzať ľudia. Ako už bolo spomenuté, priestranstvá sa menia v priestory pôsobením ľudí. Každý verejný priestor je v nejakej miere využívaný ľuďmi, otázkou je, koľko času v ňom ľudia strávia. Môže to byť čas nevyhnutný na presun z práce domov a do obchodu, alebo si obyvatelia pobyt a pohyb po verejnom priestore vyberajú ako voliteľnú aktivitu. To, koľko

času sú ľudia ochotní vo verejnom priestore stráviť, hovorí o jeho kvalite, príťažlivosti a prístupnosti. Gehl pracuje s anglickým pojmom *human scale*, v českom preklade to je *ľudské mēřítko*, ja budem používať slovenský ekvivalent ľudská mierka. Gehl (2012: 33) hovorí, že naším cieľom by malo byť vytváranie verejných priestorov tak, aby sa v nich ľudia cítili dobre, aby bolo jasné, že je to priestor pre nich. Ale na to, aby sme o ľudskej mierke mohli hovoriť, potrebujeme zadefinovať (uvedomiť si), kto je človek, kto sme.

Sme cicavce chodiace po dvoch nohách s priemernou výškou 173 centimetrov (Gehl 2012). Stavba nášho tela nám umožňuje chôdzu a beh. Naše zmysly sú usporiadané tak, aby podporovali pomalý pohyb vpred na prevažne horizontálnych plochách. Dobré vidíme dopredu a periférne do strán, do určitej miery dole a horšie hore. Dobré dokážeme vnímať svoje okolie pri rýchlosti 5 – 15 kilometrov za hodinu, čo predstavujú činnosti ako chôdza, beh, ale aj jazda na bicykli. Pri vyšších rýchlostiach strácame zmysel pre detail. Prostredníctvom zraku dokážeme na vzdialenosť 100 metrov rozoznať pohyby a reč tela. Pohlavie a vek dokážeme identifikovať, až keď sme bližšie. V vzdialenosti 50 až 70 metrov počujeme volanie o pomoc. Známeho človeka rozpoznáme približne na vzdialenosť 60 metrov. Z 35 metrovej vzdialenosti počujeme jednostrannú hlasnú komunikáciu. Z odstupu približne 22 metrov zistíme výraz tváre a emóciu. Až vo vzdialenosti menšej ako sedem metrov je možný obojstranný rozhovor (Gehl 2012).

Tieto poznatky sa tradične využívajú pri stavbe budov, ako sú štadióny, ktoré sú postavené tak, aby maximálna vzdialenosť od stredu bola 100 metrov. Pri divadlách a prednáškových halách je to do 35 metrov k najvzdialenejším sedadlám, kde potrebujeme vnímať emócie a zreteľne počuť. Gehl (2012: 47) tieto zákonitosti zovšeobecňuje a jeho slová by sme mohli parafrázovať: veľké vzdialenosti nám ponúkajú veľa zážitkov a malé vzdialenosti zanechávajú silné zážitky. Ak prenesieme tieto zákonitosti do premýšľania o verejných priestoroch, prinesie nám to potrebný pohľad na vec. Gehl (2012: 52) hovorí o mestách s malou mierkou ako mestách, ktoré sú vzrušujúcejšie, intenzívnejšie, srdečnejšie. Veľkosť priestoru má vplyv na vzdialenosti, v akých sa jeden od druhého budeme nachádzať pri pohybe a činnostiach vo verejnom priestore. Ak zoberiem do úvahy poznatky o vplyve vzdialenosti na medziľudské vzťahy (0 – 45 cm intímna vzdialenosť, 45 – 120 cm osobná vzdialenosť, 1,2 – 3,7 m spoločenská vzdialenosť, nad 3,7 metra verejná vzdialenosť)

môžeme usudzovať, že menšie priestory budú podnetnejšie na vznik vzájomných vzťahov. So zmenšujúcou sa vzdialenosťou narastá pocit intimity (Gehl 2012: 46).

V úzkych uličkách a malých priestoroch vidíme detaily ľudí aj budov. Prostredie oplýva budovami a aktivitami a my ich môžeme s veľkou intenzitou zažívať. To je niečo odlišné ako v mestských priestoroch s veľkými vzdelenosťami. V obrovských priestoroch sú väčšinou obrovské budovy, a celková mierka väčšia. Z nášho pohľadu sa vytráca detail, pohybuje sa tam malé množstvo roztrúsených ľudí. Takýto typ prostredia je vnímaný ako neosobný, formálny, chladný. Gehl (2012: 51) zastáva názor, že vždy, keď ide o spoločenskú akciu je lepšie zvoliť si menšiu mierku ako väčšiu. Ak napríklad plánujeme zorganizovať prednášku, pričom predpokladáme, že sa jej má zúčastniť 50 ľudí a zvolíme si miestnosť s kapacitou 100 účastníkov, bude to vzbudzovať dojem, že o prednášku je malý záujem, že je nudná, ľudia budú sedieť ďalej od seba a od rečníka. Sociálna vzdialenosť sa zväčší. Ak si naopak vyberieme miestnosť s kapacitou 40 účastníkov, teda o niečo menšou ako plánovaný počet, prednáška nadobudne rozmer niečoho výnimočného, zaujímavého, kde je problém dostať sa. Ľudia budú bližšie k rečníkovi, priestor na vzájomne interakcie bude intenzívnejší. Veľkosť priestoru má zásadný vplyv na čas strávený vo verejnom priestore.

Ako ideálne vyzerá ulica pre pohyb rýchlosťou 5 kilometrov za hodinu? Ideálnym príkladom mesta s 5 kilometrovou rýchlosťou sú Benátky. Pohyb v ňom pešo (ale aj na gondole, ktorá má podobnú rýchlosť) je jedným z možných spôsobov prepravy. Toto mesto má veľký cit a zmysel pre detail a presuny v ňom sú pre chodcov atraktívnou aktivitou. Ak sa pozrieme na rozmer Benátok z pohľadu dopravných kolízií človeka s autom, nie je tam na to priestor. Chodci tu v tomto smere nie sú ohrozovaní. To nás privádza k otázke. Čo v meste uprednostníme, autá alebo ľudí? Tým sa zaoberá ďalšia časť.

Čas človeka strávený vo verejnom priestore bude závisieť aj od bezpečnosti, vizuálnej príťažlivosti a celkovom dojme, ktorý v nás vyvolá.

Obrázok 1 – **Ludská mierka – negatívny príklad.** Námestie je tvorené veľkou plochu bez akéhokoľvek členenia. Človeka takýto priestor motivuje k rýchlemu prechodu. Nie je tu dôvod na zastavenie a spočinutie. Zároveň na fotografii môžeme vidieť, že toto veľké priestranstvo je v zlom pomere k nízkym budovám, čo nevytvára príjemný pocit bezpečia (Námestie republiky, Praha),(Foto: Petr Moschner⁷).

⁷ Všetky fotografie odfotil Petr Moschner a pochádzajú z jeho súkromného archívu. Pre potreby tejto práce a ich ďalšieho využitia vo vyučovacích hodinách ich nájdete na internetovej adrese: shorturl.at/gosS6

Obrázok 2 – **Ľudská mierka – pozitívny príklad**⁸. Na fotografii je menšie námestie. Toto námestie je prirodzene uzatvorené domami, ktoré sú pomerovo k veľkosti námestia bližšie, čo vytvára pocit bezpečia. Na obrázku môžeme vidieť stromy a fontánu, ktoré na tomto námestí vytvárajú príjemnú klimu a v letných horúčavách znižujú teplotu. Tento verejný priestor motivuje človeka k pomalému prechodu, zastaveniu a posedeniu na lavičke v príjemnom prostredí centra mesta (Uhelný trh, Praha), (Foto: Petr Moschner).

2.3.2 Autá, ľudia a zeleň

Je dôležité si uvedomiť princíp: Pre čo vytvoríme podmienky, to nám naplní priestor. To, ako rýchlo sa ľudia pohybujú mestom, má vplyv na ich čas strávený vo verejnom priestore. Taktiež to zohráva dôležitú úlohu vo vplyve verejného priestoru na človeka a všetky medzilidské interakcie s tým spojené. Ak mestom človek „prefrčí“ v klimatizovanom automobile so zapnutou hudbou, nie je tam veľa priestoru na interakcie medzi ľuďmi navzájom, či priestorom a človekom sediacim v aute. V autách sú ľudia izolovaní a vyžadujú úplne iné kvality priestoru ako chodci či cyklisti. Mestá majú obmedzené priestorové aj finančné možnosti, preto vstupujú do dilemy, čomu dajú väčšiu prioritu. Ľudia a autá si vyžadujú odlišný prístup k plánovaniu dopravných situácií. To nás privádza do určitého

⁸ Vo všeobecnosti obrázky zachytávajúce dobré príklady a majú veľa spoločného a dobré vlastnosti priestoru sa v nich spájajú. Preto prosím neberte obrázky úplne záväzne, často na nich môžeme vidieť kvality pomenované v nasledujúcich častiach. Je to spôsobné tým, že ak má byť verejný priestor kvalitný mali by sa ňom prelínať všetky vymenované vlastnosti verejných priestorov. Opačná ale v podstate rovnaká analógia platí aj o negatívnych príkladoch.

konfliktu medzi autami a ľuďmi. V tomto kontexte budem do pojmu ľudia zahrňať chodcov, ľudí s obmedzenou pohyblivosťou (starších, chorých), vodičiarov, cyklistov, korčuliarov, skejtbordistov, rodičov s kočíkom.

Tieto dve skupiny, autá a ľudia, proti sebe nestoja v ultimátnom spore a v ideálnom prípade sú k sebe navzájom komplementárne. Obidve slúžia človeku na prepravu a poskytujú mu vyvážený pomer komfortu, dostupnosti a pohybu. Je tu však samozrejme aj priestor na konflikt. Ľudia a autá sa vzájomne ohrozujú. Ohrozenie človeka autom si vieme jednoducho predstaviť. Dopravné nehody, pri ktorých človek nemá šancu vyviaznúť zo stretu bez ujmy na zdraví, sú toho typickým príkladom. Na druhej strane podmienky, ktoré vyžaduje človek, môžu byť nebezpečenstvom pre autá. V minimálnom zmysle by to mohol byť rozmer dlažby uprednostnenej pred asfaltom, ktorá autá poškodzuje. Ale oveľa väčšou hrozbou sú stromy v blízkosti ciest.

Ak má byť pre človeka pohyb po meste v letných mesiacoch znesiteľný, potrebuje byť chránený pred priamym slnečným žiarením. Samuel Achberger z Metropolitného inštitútu Bratislavy pomenúva viaceré benefity zelene v meste: stromy poskytujú tieň, zvyšujú vlhkosť vzduchu, dokážu znížiť teplotu v priestore až o 8 stupňov Celzia (Achberger, rozhovor 28. 1. 2021). No pre vodičov automobilov sú stromy príčinami smrteľných nehôd. Prichádzame teda k záveru, že autá a ľudia využívajú rovnaký priestor, no majú iné nároky. Ak sa pozrieme na plynulosť dopravy, znova sa vynorí dilemma: Čo uprednostníme? Plynulý prejazd aut a chodcom postavíme do cesty bariéry v podobe nadjazdov, podchodov a prechodov? Štatistiky z austrálskeho Sydney ukazujú, že tamojší chodci pri presunoch z domu do práce čakajú až 50 % doby svojej cesty na semaforocho (Gehl 2012: 124). Vidina takejto cesty nie je pre človeka lákavá.

Ak má byť priestor verejným, jednoznačne musí uprednostniť chodcov a cyklistov pred autami. Ľudia v izolovaných osobných automobiloch sa nepodieľajú na živote medzi budovami. Myšlienka o izolovaných jedincoch v priestranstvách sa dá posunúť ešte ďalej. Paul Goldberg hovorí, že aj človek počúvajúci hudbu so slúchadlami na ušiach alebo telefonujúci sa stáva nedostupným, vystupuje z verejného priestoru a presúva sa do inej reality (Goldberg 2012: 72), aj keď spravidla v miere o niečo menšej, než je tomu u automobilistov.

Vráťme sa k problematike chodcov v meste. Kvalitný verejný priestor poskytuje bezpečné podmienky pre chodcov bez toho, aby boli neustále v strehu pred prichádzajúcimi automobilmi. Zároveň odklonenie automobilovej dopravy a zníženie rýchlosti má vplyv na hladinu hluku, ktorá umožňuje rozhovory. Priestor vytvorený pre chodcov im ponúka plynulý pohyb bez dlhého čakania. S pohybom ľudí súvisia časté, nie dobré riešenia nadchodov a podchodov. Jednak to sú bariéry, ktoré nedokáže každý prekonať, a taktiež predstavujú mentálnu prekážku, ľudia sa radšej takému miestu vyhnú. Chodci prirodzene volia skôr naklonené roviny a rampy ako schody. Schody sa vo viacerých smeroch neukazujú ako dobré riešenia (Gehl 2012: 131).

Ďalším podnetom na premýšľanie je subjektívne vnímanie času, ktoré je pre nás typické. Ak je prostredie zaujímavé a podnetné, presuny z jedného miesta na druhé nám nebudú pripadať ako dlhé a nudné. Gehl (2012: 127) píše o dôležitosti vizuálne zaujímavých prízemných častí budov v centre miest. Uprednostňuje otvorené, komunikujúce prízemné priečelia pred uzavretými. Samozrejme, s pohybom ľudí po meste súvisí aj celoročná údržba chodníkov, odpratávanie snehu a dostatočné osvetlenie. Ak majú ľudia chodiť pešo, mali by mať do 500 metrov základnú občianku vybavenosť. Súvisí to s hustotou obyvateľstva, o ktorej budem hovoriť v inej časti.

Obrázok 3 – **Autá, ľudia a zeleň – negatívny príklad.** Na obrázku vidíme riešenie, v ktorom dostali jasnú prioritu autá. Je to plynulá, rovná, široká štvorprúdová cesta, vinúca sa centrom Prahy. Ľudia tam nemajú priestor a musia to obchádzať. Nie je tu žiadne miesto pre človeka (Magistrála Florenc, Praha), (Foto: Petr Moschner).

Obrázok 4 – **Autá, ľudia a zeleň – pozitívny príklad.** Pokojná obojsmerná ulica pre autá a ľudí. Síce nemá samostatné cyklo-pruhy, no pre jazdu na bicykli je taktiež vhodná. Koruny stromov vo výške približne siedmich metrov vytvárajú príjemnú klímu a pocit bezpečia (Karlín, Praha), (Foto: Petr Moschner).

2.3.3 Miesta stretnutí a rozhovorov

To, koľko času budú ľudia tráviť vo verejnom priestore, závisí aj od toho, či je tento priestor miestom stretnutí, a či poskytuje vhodné podmienky na rozhovory. Vplyv na množstvo rozhovorov má viacero faktorov, jedným nich je hluk. Hladina hluku, pri ktorej je možná pohodlná komunikácia, je 60 decibelov. Zvýšenie o osem dB vnímame ako dvojnásobný nárast a zvuk o veľkosti 76 dB vnímame štyrikrát hlasnejšie ako 60 dB. Ak po ulici prechádza autobus alebo nákladné auto, spôsobujú hladinu hluku o veľkosti 80 dB pričom na takýchto miestach nie je možné pohodlne komunikovať (Gehl 2012: 153).

Miesta na zastavenie a posedenie v príjemnom prostredí sú stimulom pre vznik rozhovorov. Umiestnenie lavičiek poprípadne iných alternatívnych útvarov na sedenie láka ľudí vyjsť von z bytov a súkromných miest do verejných priestranstiev. Lavičky a miesta na sedenie vedia byť pomerne lacným a jednoduchým zásahom. Takéto riešenia sa nazývajú „Quick wins“, kde malé, hoci aj dočasné investície vedia vyvolať veľké zmeny a prilákať ľudí do verejných priestorov (Achberger, rozhovor 28. 1. 2021). Aj tu však existuje druhá strana mince. Marek Adamov z kultúrneho centra Stanica záriečie a Nová synagóga, ktorý sa v Žilne podieľal na viacerých projektoch vo verejnom priestore, poukazuje na slovenský fenomén. Na akúkoľvek revitalizáciu a obnovu verejných priestranstiev sa nakupujú lavičky z eurofondov ako rýchle riešenia, ktoré však nie sú premyslené a pre občanov ani potrebné. Hovorí o tisíckach lavičiek, ktoré nikto nepotrebuje a nevyužíva, lebo sú umiestnené na nevhodných miestach (Adamov, rozhovor 28. 1. 2021).

Jan Gehl (2012: 21) píše o princípoch, ktoré by sme mali mať na zreteli, ak chceme do priestoru umiestňovať lavičku či iné objekty slúžiace na sedenie a rozhovory. Ľudia neradi sedia uprostred priestoru. Skôr vyhľadávajú miesta na okraji, kde sú od chrbta chránení a pred sebou majú výhľad na okolie. Môžu tak sledovať iných ľudí, a mať prehľad o situácii či možných rizikách. Taktiež sedenie vedľa seba, ale aj oproti sebe, nie je ideálne na vedenie rozhovoru. Britský architekt Ralph Erskine vytváral konverzačné ostrovčeky, posedenie so stolom. Lavičky zvierali tupý uhol, ktorý sediacim dovoľuje ideálnu spoločnú komunikáciu, ale aj samostatné sedenie (Gehl 2012: 155). Súčasným trendom sú mestské stoličky, ktoré sa často dajú posúvať po priestore (Achberger, rozhovor 28. 1. 2021). Môžu tak variabilne reagovať na potreby užívateľov. Ďalším z faktorov ovplyvňujúcim stretávanie

Ľudí v verejných priestoroch je ich prístupnosť. Kvalitný verejný priestor je prístupný všetkým skupinám spoločnosti. Mal by zahŕňať aj minoritné skupiny, ako sú dôchodcovia, ľudia s obmedzenou pohyblivosťou, bezdomovci, rodičia s kočíkom, deti, cudzinci, ale aj bohatí ľudia. Pri premýšľaní a plánovaní je dôležité dbať na to, aby verejné priestory nikoho nediskriminovali. Ľudia bez áut musia mať rovnaký prístup k tomu, čo mesto ponúka ako ľudia s autami. Len potom budú miestami, kde sa bude mať možnosť stretnúť celá spoločnosť, verejnosť so sebou samou.

Obrázok 5 – Miesta stretnutí a rozhovorov – negatívny príklad. Na fotografii je zachytená oddychová zóna pri novopostavenej administratívnej budove. Je to dlhý tiahly priestor vo veľkej mierke, ktorý motivuje človeka k rýchlemu prechodu (ešte viac to umocňujú podlhovasté oblé tvary budov, ktoré človeku evokujú, že sa nachádza v prúde rieky). Chýba tam bezpečné miesto na posedenie niekde v rohu priestoru (Waltrovka, Praha), (Foto: Petr Moschner).

Obrázok 6 – **Miesta stretnutí a rozhovorov – pozitívny príklad.** Františkánska záhrada je priestor v centre Prahy, ktorý tvorí príjemné miesto na spočinutie a zastavenie sa. Je tam množstvo stromov, ktoré znižujú teplotu a zvyšujú celkovú vlhkosť vzduchu. Úzke chodníky nútia chodcov spomaliť a množstvo lavičiek pozýva k posedeniu. Sociálnu kontrolu na tomto mieste zabezpečujú ľudia, ktorí sa v priestore nachádzajú. Bezpečnosti pokojného miesta v centre Prahy napomáhajú otváracie hodiny o šiestej rána do desiatej večer (Foto: Petr Moschner).

2.3.4 Bezpečnosť a rôznorodosť

Ak má byť akýkoľvek priestor navštevovaný ľuďmi, musí byť bezpečný. Na bezpečnosť sa môžeme pozrieť z dvoch hľadísk. Prvú kategóriu predstavujú hrozby neúmyselné a nie priamo zavinené ľuďmi. Hrozby patriace do tejto kategórie už boli spomínané, a preto ich len vymenujem: zníženie ohrozenia dopravnými nehodami chodcov či cyklistov s autami, údržba cestnej komunikácie v zime aj v lete a jej osvetlenie, ochrana pred vetrom, slnkom, či vodou.

Druhá kategória ešte nebola spomínaná, týka sa kriminality vo verejnom priestore. Základné pravidlo znie: tam, kde sa nachádzajú iní ľudia, sa cítime bezpečnejšie, ako na miestach, kde sme sami. Jane Jacobs, kanadská aktivistka a spisovateľka, ktorá spoluvytvárala pohľad na mestá v 20. storočí, v knihe *Smrt a život amerických veľkomest* (2013) používa slovné spojenie „oči na ulici“. Hneď v prvej kapitole jej knihy akcentuje rozmer prevencie kriminality prostredníctvom bohatého života na ulici. Všeobecným cieľom

by malo byť udržiavanie a podpora otvorenej spoločnosti, v ktorej sa môžu ľudia zo všetkých socioekonomických skupín pohybovať vo verejnom priestore mesta. Osamu Okamura (2020: 126) zastáva názor, že pestré bývanie nemusí fungovať len na úrovni štvrtí, ale aj v rámci jednotlivých domov. Opisuje súčasný ideálny päťposchodový dom, ktorý plní celú škálu funkcií. Na prízemí takéhoto domu sa nachádzajú obchody alebo služby, na prvom poschodí kancelárie a firmy. V ďalšom poschodí sú sociálne byty, nad nimi nájomné byty a na poslednom poschodí nadštandardné byty pre bohatých. Ak je v jednom dome a v jednej štvrti zastúpená celá spoločnosť, danej ulici a štvrti poskytujú pestré rozloženie služieb, pracovníkov aj konzumentov (Okamura 2020). V Okamurovom príklade sú od seba jednotlivé poschodia a vrstvy oddelené a trochu to pripomína sociálnu pyramídu (dole chudobní, hore bohatí). V Nemecku integračný princíp posunuli ešte ďalej a v každom bytovom dome musí byť určité percento sociálnych bytov. No nie tak, ako to navrhuje Okamura. Tieto byty nie sú pri sebe, ale umiestnené tak, aby boli obklopené inými ako sociálnymi bytmi (Samek, rozhovor 20. 5. 2021). Každodenné stretávanie má v sebe množstvo malých výziev a potenciálnych konfliktov, ale predchádza sa tým omnoho vážnejším problémom. Nejde o to, mať rovnaký názor, ale vzájomne sa tolerovať a spolupracovať.

Mestá pristupujú odlišne k riešeniu problému kriminality. Napríklad v Londýne musí každý novopostavený projekt obsahovať 20 percent sociálnych bytov (Okamura 2020: 123). Rovnomerne rozložená rozmanitosť sa javí ako dlhodobo najudržateľnejší systém. V tomto smere je výnimočným mestom Viedeň. Mesto tu vlastní 220 000 bytov, čo predstavuje približne štvrtinu z celkového počtu a ďalších 200 000 bytov sú dotované štátom a zriaďované neziskovými združeniami medzi mestom a developermi. V takýchto mestom kontrolovaných bytoch žije celkovo až 60 percent obyvateľov Viedne (Achberger 2021). Takto môže mesto regulovať nájom a zabezpečovať tak prístupnosť mestských štvrtí všetkým ekonomickým skupinám obyvateľstva. Viedeň je preto svojou sociálne ohľaduplnou politikou vzorom pre mnohé mestá.

Ak majú budovy uzavreté priečelia v parteri (prízemných častiach) alebo ak sa tam nachádzajú obchody, ktorým sa po záverečnej zatiahnu rolety, vytvára sa tak uzavretý, pre obyvateľov nebezpečný koridor. Podobnú situáciu vyvoláva prízemie lemované bránami do

parkovacieho domu. Ukazuje sa, že štvrte, kde bývajú ľudia na nižších poschodiach (do šiesteho poschodia), ponúkajú obyvateľom dobrý vizuálny kontakt s ulicou. Opačným príkladom sú ulice bez života, mnohofunkčné štvrte, kde nemá kto dohliadať na poriadok v uliciach, tiež uzavreté priečelia budov a neosvetlené miesta. V poslednej dobe sa rozmohol fenomén zvaný „gated communities“. Ide o súkromné štvrte bohatých ľudí, ktoré sú obohnané plotom a strážnikmi. Rozhodli sa potlačiť rozmer verejného priestoru. Na iných miestach sa stretávame s džentrifikáciou, čo znamená vytlačanie nižších príjmových skupín obyvateľov z centra miest alebo niektorých jeho štvrtí. Zväčšujúce sa rozdiely a vzdialenosti medzi sociálnymi triedami v mestách súvisia so sociálnym napätím a s tým spojenou kriminalitou (Okamura 2020 121).

Kvalitný verejný priestor prístupný všetkým sa ukazuje ako vhodná stratégia v boji s kriminalitou. Preto musia mať v austrálskom Melbourne novopostavené budovy v mestskom centre 60 percent z prízemného priečelia (parteru) otvorený, komunikujúci s okolím, prívetivý, tak, aby ulice vytvárali príťažlivé koridory pre chodcov. Týmto spôsobom zabezpečujú dostatok „očí na ulici“ a súčasne otvorený parter poskytuje v noci chodcom svetlo a ochranu (Gehl 2012: 151).

Mestskosť miest vždy súvisela s veľkou rozmanitosťou. Mestá sú miestami, kde by sa mal človek stretávať vždy s novými a rozmanitými podnetmi. Tu sa dostávame k ďalšiemu dôležitému aspektu, ktorým je rôznorodosť. Mestské stretávanie sa s odlišnosťami podporuje prísun nových myšlienok, toleranciu, obohacuje jeho obyvateľov. Rôznorodé mestá ponúkajú veľkú koncentráciu ľudí na jednom mieste. V mestách je dostatok ľudského aj finančného kapitálu a vďaka tomu práve v mestách vznikajú vynálezy, či umelecké smery, zakladajú sa univerzity. Väčší počet ľudí znamená väčší počet náhodných, ale aj cielených vzájomných interakcií, rýchlejší prenos informácií a myšlienok. Mestá sú tým, čím sú, vďaka ľuďom, vďaka medziľudským interakciám, ktoré tam môžu vznikať. Mesto nie je z betónu, ale z mäsa a kostí (Glaeser 2019: 25).

Obrázok 7 – **Bezpečnosť a rôznorodosť – negatívny príklad.** Veľká vzdialenosť medzi panelákmi a chodníkom bráni pohľadu obyvateľov na chodcov. Navyše je medzi chodníkom a bytovkou pás stromov, ktorý výhľad úplne znemožňuje. Preto tu nie je možná prirodzená sociálna kontrola od obyvateľov panelákov. Vzniká tak dlhý nechránený koridor bez možnosti úniku v prípade blížiaceho sa nebezpečenstva. Na fotografii vidíme aj neefektívne využitie zelene. Pás zelene, tiahnuci sa medzi bytovkou a chodníkom patrí mestu, ktoré sa o neho musí starať. No je malý na to aby bol využiteľný ako park a tvorí tak skôr zanedbané a nebezpečné miesto (Ďáblice, Praha), (Foto: Petr Moschner).

Obrázok 8 – **Bezpečnosť a rôznorodosť – pozitívny príklad.** Aj keď na prvý pohľad ulica nevyzerá vábne, je v noci aj cez deň bezpečná. Pozdĺž celej ulice sa v parteri budov nachádzajú výklady obchodov, kaviarne, reštaurácie, a táto ulica tak neustále žije svojimi životom. „Oči na ulici“ sú zabezpečované ľuďmi, ktorí bývajú na prvom poschodí a vyššie. (Ulica Milady Horákovéj, Praha), (Foto: Petr Moschner).

2.3.5 Hustota

To, čo živé mesto potrebuje, je kombinácia dobrého, lákavého verejného priestoru a rozhodujúcu hustotu, teda počet ľudí, ktorí ho chcú užívať. Obidve zložky sa navzájom potrebujú. Vysoká hustota obyvateľstva sama od seba nezaručuje kvalitné verejné priestory, dokonca môže brániť životu medzi budovami (Gehl 2012: 68). Často sú oblasti s vysokou hustotou zastavané mrakodrapmi, ktoré vedia vytvárať tmavé ulice slúžiace iba na prepravu ľudí bez zastavenia. Obyvatelia z vyšších poschodí nechránia svojím pohľadom život na ulici a v týchto miestach je často zvýšená kriminalita.

Opačný extrém predstavujú riedko osídlené miesta a nepomerne veľké verejné priestranstvá, ktoré sú taktiež pre ľudí nelákavé. S riedkou hustotou súvisia viaceré neprekonateľné výzvy. Zabezpečiť kvalitnú verejnú dopravu nie je možné v riedko osídlených oblastiach. V týchto oblastiach sa priestor stáva bariérou (Okamura 2020: 68). Ak má byť mesto naplnené ľuďmi, a má motivovať k pohybu po ňom, občianska vybavenosť by sa mala nachádzať v okruhu do 500 metrov. V riedko osídlených oblastiach je túto požiadavku veľmi ťažké naplniť. Pre porovnanie, Bratislava sa radí s priemernou hustotou 11 obyvateľov na hektár medzi veľmi riedke mesta. Praha má priemernú hustotu 24, Viedeň 41, Miláno 73 obyvateľov na hektár (Statdata 2021). Za optimálnu hustotu je pritom považovaná hustota 100 obyvateľov na hektár. Verejné výdaje na hektár mestskej štruktúry prepočítané na jedného obyvateľa sa v týchto mestách mnohonásobne líšia. Riedke mestá sú ekonomicky neefektívne. Za nepriaznivých hospodárskych podmienok môžu rýchlo skrachovať (Okamura 2020: 69).

Obrázok 9 – **Hustota – negatívny príklad.** Na fotografii je príklad štvrte s veľmi nízkou hustotou obyvateľstva. Priestor určený primárne na pohyb áut, bez chodníka a lavičiek. Česká verzia amerického predmestia, ochudobnená o hraničné línie (predzáhradky a verandy do ulice). Vznikol tu priestor bez občianskej vybavenosti a sociálnej kontroly, určený pre jednu spoločenskú vrstvu (Nová Valcha, Praha), (Foto: Petr Moschner).

Obrázok 10 – **Hustota – pozitívny príklad.** Vysoká hustota štvrte tu je zabezpečená päť až šesť poschodovými bytovými domami. Prízemie budov je tvorené obchodmi, reštauráciami a kaviarňami. Štvrť je dobre napojená na sieť mestskej hromadnej dopravy. No nie je to úplne ideálny verejný priestor – na to aká to je široká ulica, tu chýbajú stromy či akákoľvek zeleň. (Dejvice, Praha) (Foto: Petr Moschner).

2.3.6 Dlhodobá udržateľnosť – znižovanie nákladov

Architekt Marek Sivák v prednáške o kvalitných verejných priestoroch zdôrazňuje pojem udržateľnosti (Sivák, prednáška 2021). Na tento princíp sa dá nazerať z rôznych uhlov: ekologická udržateľnosť v zmysle produkcie emisií a energetickej náročnosti, prípadne sociálna udržateľnosť, o ktorej sme hovorili v predchádzajúcej časti zdôrazňujúc princíp: rôznorodosťou predchádzame väčším sociálnym problémom. V tejto časti sa zameriam na udržateľnosť v zmysle údržby verejných priestorov. Marek Sivák (2021) hovorí o skúsenosti z miest, kde údržba verejných priestranstiev tvorí najväčšiu časť rozpočtu z ich fungovania. Často sa, podľa neho, pri plánovaní zabúda na rozmer dlhotrvajúcich výdavkov spojených s údržbou. Ak niečo navrhne, môže to slúžiť spoločnosti dlhý čas, no potrebujeme dopredu myslieť aj na budúcu údržbu.

Okamura (2020) rozlišuje dva prístupy k údržbe verejných priestranstiev. Prvý, prísnejší, ktorý môžeme vidieť na príklade Londýna. Tamojšie parky sú oplotené a chránené strážnikmi. Majú jasné pravidlá a sú otvorené len určitú dobu. Takýmto spôsobom je zabezpečovaná starostlivosť o verejný priestor. Druhý prístup je liberálnejší, jeho príkladom sú parky v Berlíne. Tento prístup nie je postavený na kontrole a vynucovaní pravidiel ako skôr na pravidelnom čistení a údržbe. Každé ráno do neho nastúpi upratovacia čata, ktorá priestor dáva do poriadku. Berlínsky model funguje vďaka tomu, že miestni obyvatelia sú ochotní nákladnú údržbu a upratovanie financovať z vlastných daní. Spoločnosť sa dohodla, že je pre ňu výhodnejšie platiť vyššie dane, ako byť neustále kontrolovaná a obmedzovaná.

Obidva prístupy sú možné (a síce z hľadiska tvorby verejného priestoru berlínsky model prevyšuje ten londýnsky), no problémom je, ak sa skombinuje ich slabé dodržiavanie. Mám na mysli situáciu, ktorú vidíme často u nás: verejný priestor bez prísnych pravidiel a súčasne bez pravidelnej čistiaco-údržbovej služby. Na to, aby bol verejný priestor použiteľný a vládny, potrebuje nepretržitú starostlivosť (Okamura 2020: 113). Táto starostlivosť môže byť zabezpečená aj miestnymi obyvateľmi, alebo rôznymi iniciatívami. Občianske združenie *Mlynský náhon* je toho pekným príkladom. Skupina aktívnych občanov iniciovala projekt revitalizácie a návratu života do mŕtveho ramena Hornádu v Košiciach. Na Slovensku sú to často skôr iniciatívni ľudia než systémový prístup zhora, ktorý by sme mohli vidieť pri pretváraní a údržbe verejných priestorov.

V slovenských mestách často nepotrebujeme vytvárať ďalší verejný priestor. Ukazuje sa, že ho máme dostatok, najmä modernizmus a minulý režim bol v tomto smere veľkorysý. Máme priestorovo bohaté základy. Potrebujeme ich naplniť, často pretvoriť na kvalitu zodpovedajúcu dnešným potrebám obyvateľov miest.

2.4 Hrozby a trendy vo verejnom priestore

Predposledná podkapitola v tejto časti je venovaná hrozbám a trendom vo verejnom priestore. Táto problematika je komplexná a už v predchádzajúcich kapitolách boli spomenuté viaceré elementy poškodzujúce verejné priestory. Spomínaná bola automobilová doprava, hluk, smog, klíma a džentrifikácia. V tejto časti zoznam hrozieb ešte doplním. Začnem problematikou nákupných centier, ktorá sa opakuje u viacerých autorov (Kratochvíl 2012, Okamura 2020, Crawford 1992).

Nákupné centrá – shopping malls. Pre ľudí veľmi lákavé, prístupné obchodné priestory, kde vedľa jednoducho, na jednom mieste naplniť svoje potreby. Prečo by tento pokrokový vynález ľudstva mal byť považovaný za hrozbu? Musíme sa vrátiť k myšlienkam z prvej kapitoly, k podstate verejného priestoru. Hovoril som o vzájomnom stretávaní, ukazovaní, o konštituovaní verejnosti a verejnej mienky. V tomto zmysle sa pozrime na dopady a funkciu nákupných centier.

Nákupné centrá sa často zvnútra veľmi podobajú zmenšeninám miest. Majú ulice s námestiami, kopírujú charakterom mestské priestory. Ak by sme na nich aplikovali princípy z predchádzajúcich kapitol ako: ľudská mierka – s tým spojený vizuálny zážitok, pohyb pešo, plánovanie s človekom v centre pozornosti, nákupné centrá by v niektorých kategóriách obstáli veľmi dobre. Veď aj prvý tvorca nákupného centra v USA Victor Gruen chcel americkým predmestiam poskytnúť to, čo ponúkajú staré európske mestá ich obyvateľom. Vizuálne zaujímavé prostredie plné obchodov a butikov navyše chránené pred premenlivým počasím, s ideálnou stálou teplotou (Crawford 1992). No aký majú dopad na spoločnosť?

U nás sa nákupné centrá stali konkurenciou historických centier a obchodov v nich. Soboty a nedele vidíme vyprázdnené mestské centrá a plné parkoviská na periférii, kde sa nachádzajú shopping mally. Obchodné centrá sa nezapájajú do života mesta, nekomunikujú

s ním. Sú to osamotené, uzavreté pevnosti predstavujúce konzumný raj z iného sveta, podliehajúce vlastnému životu a vlastným pravidlám (Crawford 1992). Ich vnútorné usporiadanie je podriadené marketingovým stratégiám s jediným cieľom, zvýšiť obchodný obrat. Pravidlá správania nám dávajú jasne najavo, že sme v priestore vítaní len ako potenciálni kupujúci. Proti akémukoľvek inému prejavu tu máme bezpečnostnú službu. Nič nám nepokazí idylu konzumného raja, žiadni žobráci, protestujúci, ani pouliční muzikanti. Za rozhodujúcu črtu verejného priestoru je považovaná všeobecná prístupnosť. Verejné priestory, z ktorých nie je nikto vylučovaný, sú predpokladom pre naplnenie ich základného zmyslu. Priestor na stretnutia s blízkymi a známymi (to sa deje aj v súkromnej sfére – práci, doma), ale aj s ľuďmi, ktorí sú iní, noví, môžu našu skúsenosť obohatiť a rozšíriť. Problémom nie je samotná existencia nákupných centier, ale vyprázdnenosť skutočných verejných priestorov v mestách. Častým negatívnym aspektom výstavby nákupných centier na Slovensku je aj ich samotné osadenie v centre miest, keď často uberajú cenný zhromažďovací verejný priestor, a na výmenu oplátku ponúkajú niekoľko-sto metrové prázdne fasády, ktoré vytvárajú bezútešné a neaktívne ulice. Milan Zavada v rozhovore (29. 3. 2021) pomenúva situáciu v Banskej Bystrici rovnako: *„Na konci námestia boli postavené dve nákupné centrá, Európa a Point. Dôsledkom je vyľudnené námestie, kopec prevádzok pozatváraných, a život v Európe. ... A tak to naše korzo začína dvomi shopping mallmi a neprehľadnou križovatkou. Celý Point zaberá výhľad na Urpín (vrch týčiaci sa na úpätí Banskej Bystrice). Z tohto hľadiska to sú developerské rozhodnutia. Často to nie je čas zachytiť ani čas riešiť, protestovať. Sú to rozhodnutia zhora.“* Nie je to vinou majiteľov a obchodníkov, tieto rozhodnutie má v rukách mesto, ono určuje pravidlá, čo dovoľí postaviť, akú politiku zvolí. Na tomto smutnom príklade vidíme určité zlyhanie, ktoré sa u nás často opakuje. V demokracii by to mali byť práve rozhodnutia schválené občianskou sférou – politickou reprezentáciou. Tá však u nás často podlieha vplyvu developerov. V západoeurópskych metropolách vidíme odlišné trendy. Samek (rozhovor, 21. 5. 2021) popisuje príklad z Paríža, kde sa nákupné centrá musia stavať až mimo mesta, tak aby nebol narušený verejný priestor mesta. Vedenie Paríža si cení svoj priestor na rozdiel od predstaviteľov našich miest.

Ďalšiu hrozbu, ktorá ešte nebola spomínaná, predstavuje turistický ruch. Znova sa na problematiku treba pozrieť z oboch strán. Turisti prinášajú mestám nemalý zisk, kladú

nároky na rekonštrukciu historických pamiatok a nútia mesto vytvárať príjemný vizuálny aj celkový dojem. Na druhú stranu neovládny turistický ruch vytláča z centier miest pôvodných obyvateľov. Ceny bytov a podnájmov sa šplhajú hore, rôznorodosť služieb je zredukovaná iba na potreby turistov. Za zmienku stojí koncept zdieľanej ekonomiky, konkrétne AirBnB, ktorý v posledných rokoch výrazne zdvíhal ceny podnájmov nehnuteľností v turisticky atraktívnych oblastiach. Stáva sa, že sa v takýchto miestach stretávajú turisti už len medzi sebou, bez kontaktu s miestnymi obyvateľmi, ktorí museli odísť pre neustále rastúce ceny. Turisti sa akoby nachádzajú v kulisách mestského Disneylandu, bez kontaktu s miestnymi obyvateľmi. Je potrebné nájsť vyvážený pomer medzi potrebami turistov a miestnych obyvateľov, zaujať mestskú politiku, ktorá myslí aj na svojich obyvateľov (Kratochvíl 2018: 40).

Ďalšiu zo súčasných hrozieb predstavujú – *Gated Communities* – uzatvorené obytné systémy, oddelené od okolia bránou a plotom, ktorý má jeho obyvateľom poskytovať ochranu. V takýchto obydliach chýba rozmer cudzieho, verejný priestor je potlačený. Ak by sa tento trend rozšíril, mesto by sa rozpadlo na súostrovia get – bohatí a chudobní osobitne, bez vzájomného stretávania.

Autá už síce boli spomínané, no dá sa na nich nazerať ešte z iného pohľadu: Privatizácia automobilovou dopravou. Verejný priestor je väčšinu času okupovaný súkromnými vozidlami. Samozrejme, že automobily ľudia používajú, aby im uľahčili život, no z pohľadu verejného priestoru sa v ňom 90 percent času nachádzajú nehybne stojace (Kratochvíl 2015: 83).

Takto by som mohol vymenovať množstvo ďalších menších problémov, ktoré nejakým spôsobom ohrozujú podstatu verejných priestorov. Matthew Carmona v práci *Contemporary Public Space* (2010) pristupuje k hrozbám verejného priestoru inak. Pospisuje dve názorové skupiny, stojace oproti sebe, usilujúce o kvalitné verejné priestory. Jedna skupina považuje za ohrozenie verejného priestoru jeho nedostatočnú kontrolu. Podľa nich sú práve nedostatočné zásahy dôvodom, prečo priestory nenapĺňajú svoju funkciu. Druhá skupina považuje za hrozbu verejného priestoru jeho nadmernú kontrolu. Často sa v súvislosti so strachom z kriminality zavedú obmedzenia slobody pre zachovanie väčšej bezpečnosti.

Nad spomínanými hrozbami sa rozprestiera ešte jedna rovina – politická línia premýšľania – ktorej som sa zatiaľ vyhýbal. Váhal som, kde túto tému zaradiť, pretože presahuje do viacerých oblastí. Myslím, že v našom východoeurópskom kontexte je vhodné hovoriť o politickej dimenzii práve v časti venovanej hrozbám. Mnohé oblasti, a verejné priestory obzvlášť, sú ovplyvnené našim politickým zmýšľaním, a práve rozloženie politických síl v našom regióne značne ohrozuje fungovanie verejného priestoru.

Stojíme viac naľavo alebo napravo? Aké riešenia zvolíme – tie, ktoré nám prinesú väčší zisk, alebo tie menej ziskové, ale ľudskejšie? Budeme presadzovať regulácie a štátne zásahy, alebo v čo najväčšej miere voľný trh? Prikloníme sa k názoru väčšej kontroly verejných priestorov, alebo k ich voľnosti? To sú otázky, na ktoré pravicoví a ľavicoví, ale aj konzervatívni a liberálni politici odpovedajú inak. Preto výsledná forma a kvalita verejného priestoru bude mať v rôznych krajinách odlišnú úroveň.

Verejný priestor potrebuje byť ľudský, prívetivý, ohľaduplný, mysliaci na menšiny a slabých. Nad to všetko príjemný a pekný. Takýto priestor nie je samozrejmosťou a je potrebné sa o neho vedome usilovať, vyžaduje nesebecké zmýšľanie spoločnosti a dostatok financií na jeho tvorbu a údržbu. To bytostne súvisí s politickým nastavením krajiny. Tomáš Samek v súkromnom rozhovore (21. 5. 2021) poukazuje na túto súvislosť. Podľa neho sa tie najživšie a najpestrejšie verejné priestory nachádzajú v západnej Európe. Metropoly ako Berlín, Londýn, Paríž, Hamburg, Dráždany, Viedeň či Miláno sú prevažne ľavicovo liberálne (Samek, rozhovor 21. 5. 2021).

Samek (2016: 136) porovnáva verejnú rozpravu Nemecka a Česka (no keďže sa jedná o historický kontext, môžeme jeho pozorovania vzťahnúť aj na Slovensko). Tieto krajiny vybudovali svoju demokraciu na troskách diktatúry, u nás ľavicovej a v povojnovom Nemecku pravicovej. Pre krajiny je to do istej miery traumatizujúca skúsenosť a pretavuje sa to do postojov, v Česku (Slovensku) viac doprava a v Nemecku doľava (Samek 2016: 136). To, že u nás nemáme kvalitný verejný priestor, je podľa Samka dôsledkom malého vplyvu ľavicových liberálov. Aj to je dôvodom (síce nie jediným), prečo sa v našich mestách vo väčšej miere stretávame s nákupnými centrami v historickom jadre, nezvládnutou reguláciou turizmu, či oplotenými parkmi a lavičkami, na ktorých sa nedá ležať. Politická dimenzia naznačuje, ako veľmi je kvalita verejného priestoru previazaná s nastavením

spoločnosti a jej inkluzívnosťou, a že bez prijatia otvorenejších, viac integrujúcich politických vzorov, sa nepohneme ku kvalitným verejným priestorom.

Vyššie uvedený prehľad hrozieb poukazuje na zápas o verejný priestor, uprostred ktorého sa nachádzame. Spoločne s útokmi (hrozbami) na verejný priestor prebieha aj proces jeho obrany (obnovy a rozkvetu). Myslieť si, že tieto procesy sú vo vzájomnej rovnováhe, by bolo mylné, vždy jeden z procesov prevláda, avšak spravidla nikdy nie natrvalo. V našom prostredí, žiaľ, ešte nie sú dostatočne rozvinuté podmienky, aby v nich verejný priestor mohol prirodzene prosperovať. Verejný priestor je natoľko previazaný s politickým nastavením, že bez zmeny myslenia spoločnosti sa nepohne vpred a platí to samozrejme aj naopak: pozitívne zmeny vo verejnom priestore môžu prispieť ku kladným posunom v sociálnom a politickom myslení. Ako prispieť k tejto zmene? Je to možné aj prostredníctvom zlepšenia informovanosti o tejto téme – otvárať ju na verejnosti, hovoriť o nej, učiť o nej.

Tu sa už plynule dostávame na pôdu nasledujúcej kapitoly a k jadru samotnej diplomovej práce: Prečo o verejnom priestore učiť? Práve kvôli spomínanej zmene. Na to, aby sa spoločnosť mohla rozvíjať, potrebuje kvalitný verejný priestor a ten potrebuje ľudí, ktorí ho budú chrániť a dávať mu možnosti na rozkvet. Sú to previazané deje, ktoré na seba vplyvajú a prostredníctvom jedného môžeme pôsobiť na ten druhý. Predtým, ako odpoveď rozviním v nasledujúcej časti, vám predstavím obraz verejného priestoru, ktorý mám pred sebou pri uvažovaní nad jeho hrozbami.

Verejný priestor si predstavujem ako pestrú lúku, v národnom parku. Nachádzajú sa na nej rôzne druhy rastlín – kvetov, tráv, krovín, liečivých bylín, ale občas aj trnia a buriny. Na to, aby lúka ostala lúkou potrebuje ochranárov a pravidiel, ktoré v národnom parku platia. Oni zabezpečujú, aby sa na nej nestavali domy a hotely, alebo sa z nej nestalo hospodárske pole. Ochránári sa nesnažia premeniť lúku na park či anglický trávnik, nechávajú ju rásť svojim životom, tak, aby ostávala sama sebou. Na to, aby lúka rástla a prinášala svoje kvety a liečivé plody potrebuje čas. Verejný priestor nie je mechanický stroj, ale živý organizmus lúky. Jej strážcovia musia byť trpezliví, ohľaduplní a veriť, že lúčne kvety a potešenie z krásnej scenérie a liečivých bylín, si možno naplno užijú až generácie po nich. Jej plody –

rovnako ako plody verejného priestoru však obsahujú dôležité živiny potrebné pre harmonický rozvoj celej spoločnosti.

2.5 Prečo učiť o verejnom priestore?

Pri premýšľaní nad názvom témy diplomovej práce s mojím školiteľom Tomášom Samkom padol aj návrh: Občan a verejný priestor ako dva póly jedného kontinua. Tento aj súčasný názov majú spoločnú vlastnosť – poukazujú na úzku previazanosť, neoddeliteľnosť občana od verejného priestoru. Dá sa vôbec hovoriť o verejnom priestore bez toho, aby sme mali na mysli občanov? Veď práve oni, občania, premieňajú priestranstvo v priestor.

Predchádzajúce kapitoly a podkapitoly vytvárali rámec tohto vzťahu. Snažil som sa zachytiť obraz pojmu verejný priestor, zatiaľ čo občan stál v úzadí. Pod pojmom občan rozumiem: *príslušník štátu alebo obce. Slovo občan je od slova obec, čo je zo staroslovenského - obьšťь – čo znamená spoločný, obecný* (Rejzek 2001: 418). Takéto jednoduché vymedzenie občana je pre potreby tejto práce postačujúce.

Prečo je vzťah občana k verejnému priestoru až taká dôležitá téma? Malo by sa o nej učiť na školách? Na začiatku tohto zdôvodnenia zhrniem poznatky z predchádzajúcich kapitol. Občania vytvárajú prostredie, v ktorom žijú – mestá, dediny. Formujú obce, ktorých elementárnou časťou sú verejné priestory. Prostredie, v ktorom sa nachádzame, zároveň formuje nás. Má zásadný vplyv na našu identitu. Architekt Petr Lešek hovorí: „*Kvalita spoločnosti je závislá na kvalite prostredia.*“ (Lešek 2017: 20, preklad z češtiny). Platí to, samozrejme, aj naopak.

Nekvalitné prostredie nezlepšuje spoločnosť, zatiaľ čo kvalitný priestor vie spoločnosti pomôcť. Aj keď sú spoločnosť a verejný priestor vždy entity do istej miery otvorené, ich vzájomný vzťah sa dá popísať metaforou spoločnosti a verejného priestoru ako spojených nádob, v ktorých sa hladina kvality stabilizuje vždy v rovnakej výške. Na základe posúdenia jedného vieme predpokladať úroveň toho druhého. Kvalita, úroveň vyspelosti spoločnosti, sa odráža v jej verejných priestoroch a aj keď sa táto práca zameriava hlavne na fyzické prostredie, platí to tak, samozrejme, aj o mediálnom verejnom priestore. Zmyslom tejto práce nie je podať prehľad teórie o verejnom priestore, a tak vytvárať lepšiu, krajšiu, funkčnejšiu priestor. Mojm cieľom je cez graduálnu zmenu verejných priestorov vyvolať

procesy, ktoré môžu viesť k postupnej zmene spoločnosti. Vytvárať alebo formovať lepšiu, prístupnejšiu, bezpečnejšiu, tolerantnejšiu, udržateľnejšiu demokratickú spoločnosť. Akokoľvek sa budeme snažiť, tento proces premeny si vyžaduje dlhý čas. Je to práve kvôli prepojenosti verejného priestoru a spoločnosti. Zmeny akýmkoľvek smerom sa dejú veľmi pomaly.

Pozrime sa ešte na vzťah jednotlivca k priestoru, v ktorom býva. Ak majú obyvatelia vzťah k svojej obci, verejné priestory im nie sú ľahostajné. Záleží im na ich kvalite, čistote, bezpečnosti. Puto medzi mestom (či dedinou) a jeho obyvateľmi narastá s časom stráveným v meste a zážitkami, ktoré sa nám s ním spájajú. Myslím si, že mestá sú v tomto podobné ľuďom. Vo všeobecnosti by sme mohli povedať, že na cudzích ľuďoch nám až tak nezáleží. No ak niekoho začneme spoznávať, začne sa pred nami otvárať jeho príbeh. Zrazu to už nie je len nejaký človek v dave. Vidíme jeho kladné aj záporné vlastnosti. O človeka, ktorého dobre poznáme, máme prirodzene záujem. Jeho chyby vnímame v kontexte celého jeho príbehu. Nad priateľom nie je ľahké zlomiť palicu práve kvôli kontinuite vzťahu, v ktorom sa s ním nachádzame. Ak dôverne známemu človeku alebo nášmu priateľovi niekto krivdí, budeme ho obhajovať. Ak mu chce niekto ublížiť, postavíme sa mu do cesty. Túto analógiu môžeme preniesť aj na mestá. Na ich prostredie – krásne, funkčné, ale aj zlyhávajúce oblasti. Ak máme k miestu vzťah a vieme o zásahoch, ktoré by mali poškodiť jeho charakter, bude pre nás prirodzené postaviť sa im na odpor. Práve na tomto existujúcom vzťahu občana k verejnému priestoru je možné stavať zmeny, ktoré sa odrazia aj v spoločnosti. V tomto bode sa môžeme vrátiť k myšlienke o identite obyvateľov (o ktorej bola kapitola 2.2.4. *Vplyv verejného priestoru na identitu obyvateľov*). Tvorí našu identitu príslušnosť k určitému miestu? Mám vzťah k verejnému priestoru, ktorý má obklopuje?

V minulom režime bol pojem mešťan, podobne ako pojem občan potláčaný. Dochádzalo k cielenej ostrakizácii mešťanov a mešťanstva ako takého. Konkrétne v Košiciach v 60. rokoch minulého storočia sa stretávame s príkladmi popudzovania novousadlíkov proti mešťanom. Minulý režim si dal tu námahu, aby potlačil identitu mešťanov a cielene vytváral novú socialistickú identitu. Jednotlivec bol potláčaný na úkor socialistickej spoločnosti, v ktorej sa ukazovala moc úradu a vlády. Práve kvôli tomuto

dedičstvu z minulého režimu potrebujeme dnes vytvárať podmienky, aby mohol byť vzťah občana k verejnému priestoru prirodzene obnovený.

V rámci štúdia na Karlovej Univerzite na predmete Sociologie výchovy sme sa zúčastnili prednášky s významným českým intelektuálom, signatárom Charty 77, Václavom Žákom. V rámci diskusie som mal možnosť položiť mu otázku, či existuje nádej, že sa naša (česko-slovenská) spoločnosť zlepší, posunie vpred.

Parafrázovaná odpoveď Václava Žáka:

„Naša občianska spoločnosť sa môže zlepšiť a posúvať vpred iba tak, že sa to budeme postupne učiť.“ (Žák, prednáška 20.11.2020)

A práve toto učenie sa, nadobúdanie zručností občianskej spoločnosti sa na určitej úrovni odohráva v škole. Ak získame základnú schopnosť čítať priestor, vnímať jeho príbeh, potreby, kvality a genia loci, posilňuje sa náš vzťah k miestu. Záujem o miesto nás mení v aktívnych občanov, ktorí sú kľúčoví pre fungovanie demokracie a zlepšenie spoločnosti. Predmet občianska výchova má pomôcť budúcim občanom nadobudnúť zručnosti na to potrebné. Mám na mysli jednak teoretické vedomosti, poznatky o verejnom priestore, spoznávanie príbehu „môjho“ mesta. Tak aj praktické zručnosti, postupy, ako priestor pretvárať a skvalitňovať. Patria tu rôzne druhy študentských aktivít a projektov zameraných na spoznávanie a zasahovanie do okolia školy či bydliska. Teoretické aj praktické skúsenosti, zážitky, ktoré v ideálnom prípade vytvárajú a posilňujú vzťah občana k verejnému. Takýmto spôsobom sa študenti môžu prakticky učiť, čo to znamená byť občanom. Práve tu môže vznikať základ pre budúcu občiansku spoločnosť.

3 Mapovanie situácie na Slovensku

Kapitola sa skladá z odpovedí aktérov, rozhovorov a grafického znázornia – mapy iniciatív na Slovensku s kontaktnými údajmi. K prvej časti je nutné podotknúť, že išlo o malý kvalitatívny výskum s obmedzenými možnosťami a výpovede aktérov predstavujú malú vzorku na akékoľvek zovšeobecňovanie. No na druhej strane sa v odpovediach nachádza množstvo podnetov na premýšľanie o téme, ktorej sa táto práca venuje. Je tu pár pozorovaní, ktoré by som rád predstavil už teraz v úvode, pretože môžu pomôcť lepšie zarámovať kapitolu.

Verejný priestor je na Slovensku veľmi aktuálna téma. Svedčí o tom aj vznik Metropolitného Inštitútu Bratislava (MIB) v roku 2019, zverejnenie dokumentu *Architektonická politika Slovenska* (2020), ale aj desiatky malých či väčších iniciatív pôsobiacich naprieč Slovenskom. V odpovediach, ktoré som zozbieral, sa opakovali podobné motívy: záujem meniť veci a posúvať Slovensko vpred; súčasný nevyhovujúci stav; chýbajúci spoločný prepájajúci prvok. Pri rozhovoroch tiež bolo cítiť záujem a nadšenie, že sa niekto ďalší téme venuje.

3.1 Hlasy zo slovenského verejného priestoru

V tejto časti sa pozrieme, aké hlasy zaznievajú na Slovensku v súvislosti s problematikou verejného priestoru. Vzorka, s ktorou som pracoval, má určité rysy homogenity v tom zmysle, že každý z aktérov sa problematike verejného priestoru venuje. Zároveň je heterogénna tým, že každý z nich sa jej venuje v inom meste a rôznymi spôsobmi.

Sú tu zastúpené nezávislé kultúrne centrá, ktoré v mestách plnia funkciu verejných priestorov a často sa podieľajú na mestských zásahoch (Nádvorie, Záhrada, Stanica Záriečie, Kandelaber, Fabrika Umenia, Kultúrno-kreatívne centrum Kláštor). Iniciatívy Hlava 5 a Aj toto je umenie mapujúce umenie vo verejnom priestore miest. Slavomír Capek, Mišo Hudák, Milan Šuška sú autori publikácií venujúcich sa mestám a ich verejným priestorom. Ivan Silači je mestský poslanec a zakladateľ združenia Young folks LC, ktoré zapája deti do tvorby mesta. Ján Urban vedie krúžok na školách Tvory mesta, v ktorom sa deti zapájajú do premeny svojho okolia. Eugen Ščavnický je predseda občianskeho združenia Mlynský náhon, ktoré sa usiluje o obnovu verejných priestorov v okolí mlynského náhonu v

Košiciach. Celkovo som tak realizoval 15 štruktúrovaných a pološtruktúrovaných rozhovorov, ktoré sú zahrnuté v nasledujúcej časti. Niektoré prebehli prostredníctvom videohovoru, iné mailovou komunikáciou, pretože to vtedajšie protiepidemiologické nariadenie inak nedovoľovalo.

Účastníkov rozhovorov som kontaktoval prostredníctvom mailu, ktorý obsahoval nasledujúcich šesť otázok:

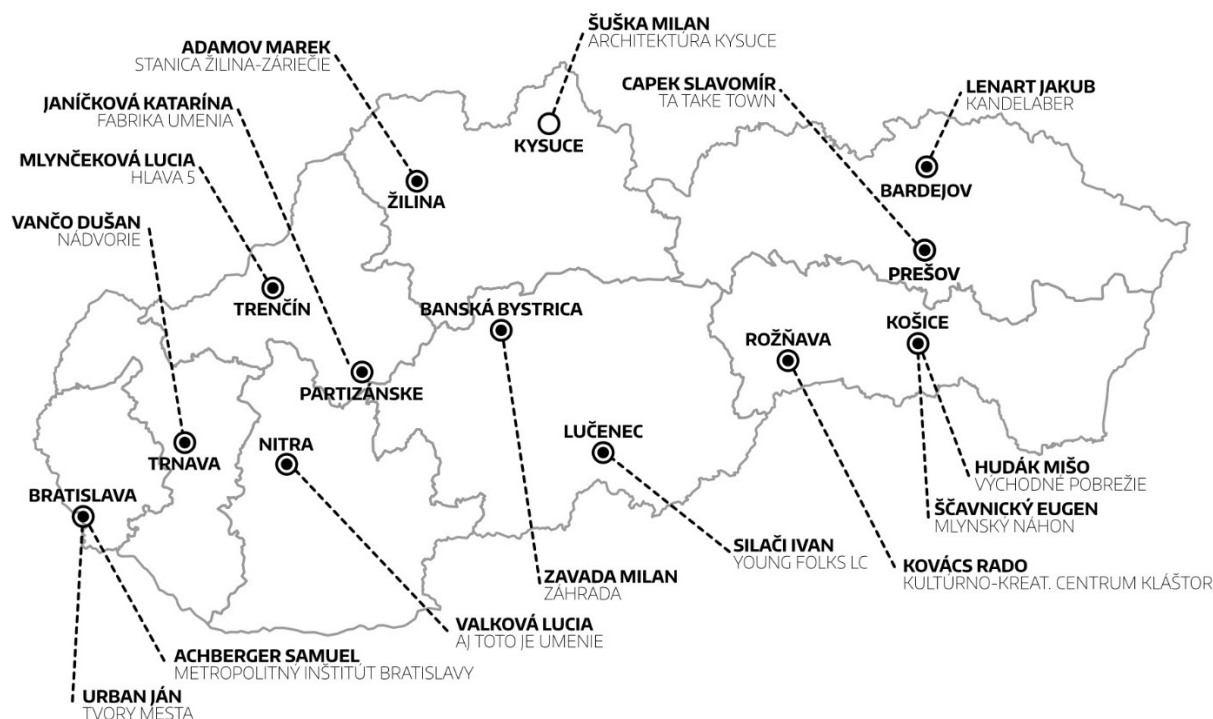
1. Ako ste sa k problematike verejného priestoru dostali?
2. Čo pre vás pojem verejný priestor znamená?
3. Čo považujete za najdôležitejšie pri tejto problematike?
4. Ako hodnotíte kvalitu verejného priestoru v meste, kde pôsobíte? V čom vidíte potenciál na zlepšenie kvality verejného priestoru?
5. Ako hodnotíte záujem ľudí o problematiku verejného priestoru v meste, kde pôsobíte?
6. Prečo učiť o verejnom priestore na školách?

Zoznam aktérov rozhovorov:

1. Samuel Achberger (Bratislava) – pracuje v Metropolitnom Inštitúte Bratislava ako humánnny geograf.
2. Ján Urban (Bratislava) – Tvory mesta – vedie krúžky na školách, ako zapájať deti do tvorby mesta.
3. Dušan Vančo (Trnava) – riaditeľ kultúrneho priestoru Nádvorie.
4. Lucia Mlynčeková (Trenčín) – zakladateľka iniciatívy Hlava 5, ktorá mapuje umenie vo verejnom priestore.
5. Lucia Valková (Nitra) – z Aj toto je umenie, iniciatívy mapujúcej umenie v meste Nitra.
6. Marek Adamov (Žilina) – riaditeľ kultúrneho centra Stanica Žilina-Záriečie a Nová synagóga.

7. Milan Zavada (Banská Bystrica) – riaditeľ kultúrneho centra Záhrada, pedagóg na vysokej škole.
8. Slavomír Capek (Prešov) – šéfredaktor novín *Ta take town*, pedagóg na vysokej škole.
9. Mišo Hudák (Košice) – košický aktivista, zakladateľ Východného pobrežia a autor kníh *KSC na Ural nebolo nikdy bližšie* (2010) a *KSC Kód/Code* (2013)
10. Eugen Ščavnický (Košice) – predseda občianskeho združenia Mlynský náhon, ktoré sa usiluje o obnovu verejných priestorov v okolí mlynského náhonu v Košiciach.
11. Jakub Lenart (Bardejov) – predseda občianskeho združenia Kandelaber, tvoriaceho kultúrne podujatia v meste Bardejov.
12. Milan Šuška (Architektúra Kysuce) – napísal knihu *Architektúra Kysuce*, pripravoval manuál *Ako stavať pod Rozsutcom* a pracovný zošit pre deti o architektúre na Kysuciach.
13. Ivan Silači (Lučence) – mestský poslanec a zakladateľ združenia Young folks LC, ktorá sa venuje mapovaniu potrieb mladých ľudí v Lučenci a ich zapájaniu do obnovy verejných priestorov.
14. Katarína Janíčková (Partizánske) – za občianske združenie Fabrika umenia, ktoré organizuje umelecké a kultúrne podujatia, snažiace sa ochraňovať a upozorňovať na baťovskú architektúru a históriu mesta Partizánske.
15. Rado Kovács (Rožňava) – za tím Kultúrno-kreatívneho centra Kláštor.

Zvolil som postup, v ktorom prechádzam otázku po otázke a zaznamenávam témy, ktoré sa v rozhovoroch opakovali alebo boli odlišné tak, aby to čitateľom prinieslo cenné podnety k téme verejného priestoru.

Obrázok 11 – Mapa účastníkov rozhovorov

3.1.1 Ako ste sa k problematike verejného priestoru dostali?

Prvá otázka, ktorú som v rozhovoroch kládol, bola, ako sa účastníci k problematike verejného priestoru dostali. Z hľadiska vedenia rozhovoru to bola dôležitá otázka, v ktorej sa aktér predstavil a často v krátkosti povedal svoj príbeh. Zároveň takáto otázka stimulovala prirodzený rozbeh rozhovoru.

V odpovediach, ktoré som zozbieral, sa najčastejšie vyskytovali štyri motívy, ktoré sa u viacerých aktérov opakovali a vzájomne kombinovali. Rád by som ich predstavil, pretože budú tvoriť základný rámec uvažovania o účastníkoch rozhovorov a poukazujú na oblasti súvisiace s problematikou verejného priestoru. Zároveň to je ukážka toho, čo už v súčasnosti funguje, a cez ktoré oblasti sa účastníci rozhovorov dostali k problematike verejného priestoru. Pri prvej zmienke o určitom rozhovore uvádzam v zátvorke za menom účastníka dátum, oznamujúci kedy som s ním daný rozhovor uskutočnil. Keďže každý z rozhovorov prebehol iba raz, pri nasledujúcej zmienke rozhovoru už dátum neuvádzam.

Prvý motív, ktorý bol zreteľný, reprezentuje štúdium. Štúdium na vysokej škole predstavovalo u viacerých účastníkov rozhovorov rozhodujúci prvok, ktorý mal stimulujúci efekt v premýšľaní o verejnom priestore. Samuel Achberger (rozhovor 28. 1. 2021) študoval v oblasti environmentálnej správy a humánnej geografie na Oxforde, a písal diplomovú prácu o dočasných zásahoch (quick wins) v mestskom verejnom priestore, súčasťou čoho bola stáž v Metropolitnom inštitúte Bratislava (ďalej ako MIB). Lucia Mlynčeková písala diplomovú prácu o svojom starom otcovi architektovi, Jánovi Hudákovi Blichovi, *„týmto to celé odštartovalo“* ... *„v rámci toho sa potom začalo črtat' viacero tém a začalo sa to prepájať aj s témou verejného priestoru“* (Mlynčeková, rozhovor 11. 2. 2021). Marek Adamov taktiež hovorí o študentských časoch a začiatkoch ich projektu, Erazme a cestovaní po Európe, kde mal možnosť vidieť kultúrne centrá – kulturfabrik v zahraničí: *„Chceli sme niečo také urobiť aj u nás“* (Adamov, rozhovor 28. 1. 2021).

Druhý motív, ktorý sa vyskytoval vo viacerých odpovediach, bol motív umenia a kultúry. Projekty Hlava 5 a Aj toto je umenie poukazujú na už vytvorené umenie vo verejnom priestore Trenčína a Nitry. Širší umelecký a kultúrny záber majú iniciatívy ako: Stanica-Záriečie, Nová Synagóga, Záhrada, Kultúrno-kreatívne centrum Kláštor, Nádvorie, Kandelábre, Fabrika umenia, ktoré sa ako kultúrne iniciatívy chopili svojej roly. Mnohé z nich sa snažia vytvárať otvorený, bezpečný, inkluzívny verejný priestor, ktorý často v slovenských mestách chýba. *„Stávajú sa tak ostrovmi pozitívnej deviácie, ktoré priťahujú široké spektrum ľudí“* (Adamov, rozhovor 28. 1. 2021). Túto svoju rolu komunikujú aj navonok častými intervenciami, výstavami a diskusiami otvárajú aj priamo tému verejného priestoru.

Tretí motív, v tomto prípade by bolo lepšie hovoriť o spoločnej črte viacerých aktérov, je architektúra. Ján Urban – Tvory mesta, Jakub Lenart – Kandelaber, Milan Šuška – Architektúra Kysuce, Ivan Silači –Young Folks LC sú povoláním architekti, ktorí svoje vedomosti využívajú v občianskych združeniach či iniciatívach. Tieto tri motívy v odpovediach účastníkov rozhovorov čiastočne podporujú myšlienku mojej práce - priniesť problematiku verejného priestoru do škôl. Aby to nebola len „exkluzívna“ téma pre vybrané odbory - architektúra, sociológia, umenie. Verejný priestor je téma, ktorá má potenciál osloviť a zaujať študentov. Preto by nemala absentovať v sekundárnom vzdelávaní.

Existuje ešte jeden prepájajúci prvok, ktorý je badať u všetkých zúčastnených, aj keď nie vždy bol priamo vyslovený. Eugen Ščavnický z občianskeho združenia Mlynský náhon to vyjadruje celkom presne myšlienkou: „*veci sa začnú diať, až keď pochopíme, že tí, na ktorých sme čakali, sme my sami*“ (Ščavnický, rozhovor 27. 2. 2021). A podobne odpovedá na prvú otázku aj Jakub Lenart: „*Rozhodli sme sa ako mladá generácia žiť na severovýchode Slovenska, a keďže nám viaceré aktivity v našom rodnom meste chýbali, rozhodli sme sa ich organizovať sami*“ (Lenart, rozhovor 18. 1. 2021). Toto nastavenie, uchopenie príležitosti, a túžba meniť veci je charakteristická pre všetkých účastníkov rozhovorov.

Ako výskumník pri realizácii rozhovorov som mal možnosť zažiť veľkú ochotu týchto ľudí, ich srdečnosť a túžbu posúvať svoje okolie vpred. Takmer všetci aktéri (asi okrem MIBu, ktorý symbolizuje nádej pre Bratislavský verejný priestor), ktorých som oslovil, svoje aktivity robili na dobrovoľnej báze z ich vlastného presvedčenia s minimálnymi dotáciami, či inou formou peňažnej odmeny, ak vôbec. Podotýkam, že môj zámer nebol osloviť práve iniciatívy postavené na dobrovoľníctve, no táto skutočnosť odráža stav Slovenska. Zároveň to poukazuje na fakt, že na Slovensku nič celoplošné a systémové zatiaľ nefunguje a to, čo existuje, sú individuálne iniciatívy živené túžbou jednotlivcov posúvať Slovensko vpred. Súčasne je vidieť oblasti, ktoré sa u aktérov ukázali ako stimulujúce: výber záverečnej práce v tejto oblasti, umenie a kultúra, povolanie architekta, a ochota podieľať sa na zmene svojho okolia.

3.1.2 Čo pre vás pojem verejný priestor znamená?

Táto otázka nasledovala, aby bolo jasné, čo má účastník rozhovoru na mysli, keď používa pojem verejný priestor. Odpovede neboli jednotné, no opäť sa v nich opakovali určité kategórie. K definovaniu verejného priestoru pristúpili aktéri z odlišných skúseností, a tak je táto časť mozaikou spájajúcou odlišné pohľady na problematiku.

Pomerne často sa v odpovediach vyskytovali charakteristické črty, ktoré by verejný priestor mal naplňovať. Zaznievali názory, že verejný priestor charakterizujú kvality a vlastnosti ako: dostupnosť a inkluzívnosť (Kovács, rozhovor 19. 1. 2021), rovnocenné miesto a demokratický prístup (Hudák, rozhovor 18. 1. 2021), prepájajúci súkromné priestory (Adamov), bezpečný, prívetivý, zelený (Achberger), pre ľudí a funkčný (Vančo,

rozhovor 25. 1. 2021), zdieľaný s ostatnými, majúci komunitný charakter (Capek, rozhovor 21. 2. 2021).

Milan Zavada (rozhovor 29. 3. 2021), Lucia Mlynčeková a Dušan Vančo poukazujú na základnú funkciu verejného priestoru, ktorou je poskytnúť priestor na diskusiu, vzájomné interakcie, socializáciu a stretávanie sa. Tento komunikačný rozmer môžeme vidieť aj v umeleckých intervenciách vo verejnom priestore, ktoré sa snažia vyvolať verejnú diskusiu v spoločnosti. Verejné priestory predstavujú platformu, na ktorej sa verejná debata môže odohrávať (Zavada). Dušan Vančo ako bývalý riaditeľ Rádia_FM hovorí o verejnom priestore nie nevyhnutne vo fyzickom slova zmysle: *„Nevnímam to teda technokraticky v rovine konkrétnej plochy či budovy v meste, ale predovšetkým to musí byť priestor funkčný pre ľudí, prirodzený pre ich stretávanie sa“* (Vančo, rozhovor 25. 1. 2021).

U viacerých aktérov zaznievalo, že to je priestor za dverami nášho bytu/záhrady/plota (Adamov, Lenart). Lucia Mlynčeková túto myšlienku posúva ešte ďalej a hovorí o ňom ako: *„o obývačke za dverami nášho bytu“* (Mlynčeková, rozhovor 11. 2. 2021), v jej odpovedi môžeme vidieť istý rozmer osvojenia a privlastnenia si verejného priestoru mesta. Na význam vzťahu ku krajine a priestoru poukazuje aj Milan Šuška (rozhovor 18. 1. 2021) a vyslovuje to spoločne s myšlienkou, že verejný priestor je zrkadlom spoločnosti. Verejný priestor ako zrkadlo spoločnosti sa odráža aj v odpovedi Samuela Achbergra, keď hovorí, že mesto spoznáme cez jeho verejné priestory, oni *„predstavujú symbol mesta“* (Achberger, rozhovor 28. 1. 2021). V odpovediach Lucie Mlynčekovej a Kataríny Janíčkovej (rozhovor 19. 1. 2021) vidieť rozmer vplyvu verejného priestoru na ľudí. Mlynčeková hovorí, že bez verejného priestoru *„žijú ľudia vo svojich bublinách, či už mediálnych, alebo priestorových“* (Mlynčeková, rozhovor 11. 2. 2021). Janíčková poukazuje na formujúci rozmer verejného priestoru: *„Formuje naše názory, naše pocity, náš každodenný život. Ak bude náš verejný priestor špinavý, frustrujúci a nebezpečný, ovplyvní to náš život bezprostredne, nikto predsa v takom nechce žiť“* (Janíčková, rozhovor 19. 1. 2021).

Ak dáme jednotlivé myšlienky takto na jedno miesto, vytvára to pomerne presný opis vlastností verejného priestoru, ktoré sa nachádzajú v druhej kapitole tejto práce. To

poukazuje na fakt, že aktéri rozhovorov nie sú v problematike verejného priestoru nováčikovia a majú s ním určité skúsenosti a predstavy, ktoré by mal napĺňať.

3.1.3 Čo považujete za najdôležitejšie pri tejto problematike?

Zámerom tretej otázky bolo zamyslieť sa nad problematikou verejného priestoru viac do hĺbky a preniknúť tak k jej podstate. Ak účastníci pomenovali určitú kľúčovú oblasť verejného priestoru, často ju dávali do súvislosti s konkrétnymi typmi na jej riešenie. To do značnej miery súvisí s neuspokojujúcim stavom verejného priestoru na Slovensku. U viacerých aktérov tieto odpovede súvisia s otázkou číslo šesť, ktorá sa pýta, prečo o verejnom priestore učiť a otázkou číslo štyri, ktorá sa zaoberá kvalitou verejného priestoru v konkrétnych mestách. Odpovede aktérov na tretiu otázku je možné rozdeliť do troch skupín: kvalitné riešenia, prístup spoločnosti, vzdelávanie. Každá z nich na problematiku verejného priestoru nazerá z inej perspektívy, čo do veľkej miery súvisí s agendou daných iniciatív. Takto sú vyzdvihnuté odlišné oblasti problematiky verejného priestoru, čo nám ponúka opäť komplexnejší náhľad na túto tému.

Prvá, zreteľne pozorovateľná oblasť, nachádzajúca sa v odpovediach účastníkov rozhovorov, sa týka kvality verejných priestorov a návrhov jej zlepšenia. Samuel Achberger hovorí o konkrétnych trendoch, ktoré sú súčasťou riešení v MIBe: „*zelené, prístupné verejné priestory uspokojené pre chodcov a cyklistov*“ (Achberger 28. 1. 2021). Taktiež upriamuje pozornosť na myšlienky Jana Ghela a Jane Jacobs, ktorí nastavili trendy v tejto oblasti. Podobne uvažuje aj Dušan Vančo vyzdvihujúc funkčnú a vkusnú architektúru. Viacerí aktéri rozhovorov (Adamov, Achberger, Ščavnický, Šuška) poukazujú na fakt, že problematika verejného priestoru je komplexná a návrh kvalitných riešení si vyžaduje multidisciplinárny prístup, odbornosť a spoluprácu viacerých zložiek (architektov, urbanistov, biológov, sociológov, mestských poslancov, občianskych aktivistov, miestnych obyvateľov, ale aj detí). Katarína Janíčková v súvislosti s kvalitou verejných priestorov odpovedá, že dôležité je: „*Mať konkrétne plány spracované v manuáloch.*“ (Janíčková, rozhovor 19. 1. 2021). Rád by som na tomto mieste podotkol, že sa mi podarilo nájsť len tri mestá na Slovensku

(Bratislava, Prešov, Hlohovec) a jednu oblasť (Kysuce), ktoré majú v súčasnosti spracovaný manuál⁹ na úpravu verejných priestorov.

Druhá oblasť, ktorá sa vyskytovala v odpovediach aktérov, sa týka širokej verejnosti a jej postoja k verejnému priestoru. Slavomír Capek hovorí: „*Jednotlivec si musí uvedomiť, že verejný priestor je skutočne verejnou záležitosťou a mal by si ho osvojiť.*“ Podobnú potrebu v postupnej zmene pohľadu na verejný priestor u širokej verejnosti môžeme vidieť aj v odpovedi Rada Kovácsa. Lucia Valková ide ešte hlbšie a svoju odpoveď smeruje k stavu celej spoločnosti: „... vnímam istú „slepotu“ ľudí voči umeleckým prejavom a kultúre... sme značne viac orientovaní na hospodársky prospech a výnos, než na duchovné hodnoty. ... Potrebujeme tieto hodnoty znovuobjaviť.“ V týchto odpovediach bol vyzdvihnutý vzťah širokej verejnosti k verejnému priestoru, čo u viacerých autorov smerovalo k myšlienkam o potrebe osvojenia si alebo privlastnenia si verejného priestoru (Capek, Janíčková, Urban rozhovor 11. 1. 2021). Ich názory korešpondujú s myšlienkami o spoločnosti a verejnom priestore ako uzavretom systéme, kde sa úroveň jedného prenáša na to druhé. Účastníci rozhovorov prenášajú ťažisko odpovedí na „kvalitu“ spoločnosti, čo bude ešte zreteľnejšie v nasledujúcich otázkach.

Tretia oblasť sa týka vzdelávania a osvety v oblasti verejného priestoru. Ján Urban poukazuje na dôležitosť osobnej skúsenosti „*priniesť deťom zážitok z tvorby priestoru mesta., , ... cez nejaký mikrozásah v ich okolí, ich previesť celým procesom. Prízvukovať, že to je náš spoločný priestor, na ktorý máme nárok a o ktorý sa máme zaujímať, starať sa o neho atď.*“ (Urban, rozhovor 11. 1. 2021). Ivan Silači dodáva: „*ak vzbudíme záujem o verejný priestor u malých detí, oni ho ľahko prenesú na svojich rodičov*“ (Silači, rozhovor 12. 1. 2021). Podobnú skúsenosť s pozitívnou aktiváciou rodičov cez deti má aj Marek Adamov. Tieto odpovede sú podnetné najmä pre štvrtú kapitolu práce, kde otvára otázku: ako o verejnom priestore učiť. Myšlienky Jána Urbana zo školského krúžku Tvory mesta, ktorý realizuje, pre mňa boli veľkou inšpiráciou pre aktivity so študentmi.

⁹ Manuál je dokument, ktorý zlepšuje úroveň verejných priestorov tým, že stanovuje celkovú víziu a zásady ich rozvoja, obnovy a tvorby.

Odpovede účastníkov rozhovorov poukazujú na dôležité oblasti tejto problematiky. Zároveň aktéri pomenovávajú skutočnosti, ktorým sa v predchádzajúcich kapitolách venujem. Ich odpovede tak potvrdzujú smer, ktorým sa práca uberá. V odpovediach boli pomenované viaceré problémy, ale aj ich možnosti riešenia. Konkrétnejšie sa tomu budeme venovať v nasledujúcich otázkach.

3.1.4 Ako hodnotíte kvalitu verejného priestoru v meste, kde pôsobíte? V čom vidíte potenciál na zlepšenie kvality verejného priestoru?

Tieto otázky vnímam ako úvodnú sondu vo výskume kvality verejného priestoru na Slovensku. S výsledkami a ich interpretáciou je nutné pracovať veľmi opatrne. Zisťovanie kvality verejného priestoru by malo byť najmä záujmom vedenia miest, ktoré takýmto spôsobom môžu získať prehľad o názoroch názory svojich občanov a lepšie tak využiť prostriedky, ktorými disponujú. Ja sa však takémuto hĺbkovému výskumu v práci nevenujem. Pri čítaní odpovedí je dôležité mať na zreteli, že zachytávam konkrétnu skupinu ľudí (iná odpoveď by bola od tínedžera, dôchodcu, programátora, primátora či hlavného architekta). Je to pohľad zaangažovaných občanov, ktorí sa problematikou verejného priestoru zaoberajú. Myslím si, že to je dôvodom ich častej kritiky. Kritiky, ktorá v ich prípade bola dôvodom k iniciovaniu konkrétnych krokov k zmene.

Samuel Achberger z Metropolitného inštitútu Bratislava hovorí o hlavnom meste Slovenska ako o meste provizórnych zásahov. Od 90. rokov minulého storočia sa tu, podľa jeho slov, stretávame s nekoncepčnými, rýchlymi riešeniami bez vízie. *„Aj preto má Bratislava 18 druhov košov.“* (Achberger, rozhovr 28. 1. 2021). Zmena režimu priniesla decentralizáciu moci a privatizáciu, čo sa na kvalite verejných priestorov prejavilo negatívne. Práve to sa MIB snaží zmeniť, priniesť systematické riešenia s dlhodobou víziou. To zodpovedá aj tomu, čo inými slovami hovorí Ján Urban pôsobiaci taktiež v Bratislave; ten hovorí o nesúlade: *„...vyhajpovaný verejný priestor a vedľa neho priestor ako po občianskej vojne. Dúfam však v postupné zlepšovanie a aj ho vnímam...“*. Názory upozorňujúce na nepostačujúcu kvalitu zaznievajú naprieč celým Slovenskom: *„Verejný priestor v Nitre vnímam s veľkým potenciálom na jeho renováciu, nakoľko ju naozaj potrebuje“* (Valková, rozhovor 16. 13. 2021); *„Je to bieda. Nekoncepčné prístupy – od nablýskaných priestorov pred súkromnými budovami až po ľudovú tvorbu z drevok*

v predzáhradkách. ... Často je problémom aj údržba – náletové zásahy, chýbajúca dennodenná starostlivosť“ (Žilina), (Adamov, rozhovor 28. 1. 2021); „Kvalita kolíše – izolované kvalitné výseky vo verejnom priestore nie sú prepojené, alternatívny pohyb po meste je temer nemožný, starostlivosť o stromy a vodné toky je minimálna (tam je i potenciál).“ (Rožňava), (Kovács, 19. 1. 2021); „Je zanedbaný a prehliadaný, často degradovaný na parkoviská, v niektorých mestách chýba dokonca základná údržba.“ (Šuška, rozhovor 18. 1. 2021). Vo svojich odpovediach účastníci jasne pomenúvajú negatívne fenomény, ktoré sú pre východoeurópsky región typické, a mnohé z nich sa zhodujú s teóriou z predchádzajúcich kapitol. Sú spôsobené minulým režimom a následnou radikálnou privatizáciou; Nemôžeme preto viniť iba predošlý režim, ide skôr o kombináciu rôznych faktorov, z nich niektoré pôsobili súčasne a niektoré na seba historicky nadväzovali. Zároveň tu zaznieva opakované ukazovanie na potenciál, čo je v podstate optimistický pohľad na vec.

Pozrime sa teda na pozitíva, ktoré účastníci vo svojich odpovediach jasne pomenúvajú. Trnava podľa Dušana Vanča zažíva renesanciu: „Množstvo kultúrnych podujatí, práca s infraštruktúrou, budovanie cyklochodníkov, obnovy budov, to všetko je znakom progresívneho manažovania vecí verejných a vizionárstva v Trnave“ (Vančo, rozhovor 25. 1. 2021). Viacerí účastníci rozhovorov vo svojich odpovediach vyjadrujú názor, že aj napriek nevyhovujúcemu stavu sa kvalita alebo prístup mesta zlepšuje, budujú sa cyklochodníky a občianske iniciatívy komunikujú s vedením mesta. (Urban, Adamov, Lenart, Silači).

Hoci sú medzi účastníkmi rozhovorov zjavné rozdiely, existuje medzi nimi aj častá zhoda. Eugen Ščavnický, Marek Adamov, Slavomír Capek, Milan Zavada vo svojich odpovediach poukazujú na „riešenia za zatvorenými dverami“. Vedenie mesta nie je naučené pracovať s participáciou verejnosti na obnove mesta. Ščavnický hovorí o telefonátoch, dobíjaní sa na magistráte a veľkej námahe, ktorú musel vynaložiť, aby mesto zverejnilo plánovaný projekt obnovy Mlynského náhonu v Košiciach. Zavada poukazuje na podobnú skúsenosť z Banskej Bystrice pri obnove Mestského parku a výstavbe protipovodňového múru. Naopak, dobrým príkladom vedenia mesta je Bratislava, Trnava, Hlohovec, ktoré podporujú občanov v participácii a dávajú tak možnosti vzniku nových

riešení. Na týchto výpovediach môžeme vidieť politický rozmer celej situácie. Ako veľmi je kvalita verejných priestorov previazaná s politikou a jej transparentnosťou. Ak sa pozrieme na spomínané mestá, zistíme, že v Bratislave je primátorom Matúš Vallo – nezávislý politik, architekt a občiansky aktivista. Primátorom v Trnave je Peter Bročka, nezávislý politik, ktorý stavia na transparentnosti a občianskej participácii. V čele mesta Hlohovec stojí Miroslav Kollár (člen strany Spolu), okrem iného taktiež občiansky aktivista, ktorý podnikol kroky pre väčšiu transparentnosť vo vedení mesta¹⁰. Títo primátori otvorili svoje magistráty ľuďom, zvolili transparentný prístup postavený na komunikácii a participácii, čo sa prejavilo na kvalite verejných priestorov v ich meste. To by mal byť nevyhnutný základ presadzovaný v každom meste.

Ďalší krok, ktorý je potrebné v mnohých slovenských mestách urobiť, vo svojej odpovedi naznačuje Jakub Lenart. Lenart vidí výzvu: „*najmä v prerode z intuitívneho nadšenia v organizované a funkčné fungovanie, ktoré má dlhodobú víziu.*“ (Lenart, rozhovor 18. 1. 2021). Práve preto potrebujeme mať vypracované manuály pre tvorbu verejných priestorov, tímy skúmajúce potreby občanov a zamerané na komunikáciu s nimi¹¹. Všetky tieto myšlienky môžu byť ďalšími podnetmi, ktoré nám pomôžu sa pozeráť na verejné priestory našich miest a obcí konštruktívnejším pohľadom. Mali by byť odrazovým mostíkom k ďalším konkrétnym krokom, ktoré môžeme v našich mestách a dedinách realizovať.

3.1.5 Ako hodnotíte záujem ľudí o problematiku verejného priestoru v meste, kde pôsobíte?

Každý z aktérov rozhovorov problematiku vníma z hľadiska svojej skúsenosti a má iné kritériá na jej posúdenie. Odpovede aktérov na otázky dávajú podnety na premýšľanie a diskusiu o verejnom priestore. Sú aktéri ako Slavomír Capek, u ktorého prevláda skôr

¹⁰ Určite tým nechcem povedať, že o verejné priestory sa starajú iba reprezentanti uvedenej strany: niekedy to sú reprezentanti jednej strany inokedy sú to reprezentanti iných politických subjektov, niekedy ho naopak môžu zanedbávať príslušníci strany, ktorú som nazval dobrým príkladom. Základom je totiž ochota daného politického reprezentanta sa téme venovať – a tá nie je nutne vymedzená politickou príslušnosťou.

¹¹ Na chýbajúce manuály úprav verejných priestorov poukazujú aj Janíčková, Silači, Zavada.

kritický pohľad. A na druhej strane odpovede Dušana Vanča z Trnavy, ktorý vyzdvihuje viac pozitíva. Určite to hovorí niečo aj o konkrétnych mestách, no porovnávať záujem ľudí na základe odpovedí aktérov by bolo mylné. Preto sa z odpovedí pokúsím vytiahnuť názory, ktoré sa opakujú alebo sú odlišné, tak, aby som predstavil čo najviac podnetov na premýšľanie a pozorovanie.

Začnem negatívami, ktoré zaznievali v odpovediach aktérov. Ako som už spomínal, Slavomír Capek sa pomerne kriticky vyjadruje k záujmu ľudí o verejný priestor:

„Ľudí to, až na určité výnimky, či malé skupiny kreatívcov nezaujíma. ... nikto ich k tomu nevedol, celé generácie majú akosi vžitú, že dôležité je mať iba strechu nad hlavou a teplo – o tom je architektúra – to ostatné im bude pridané. ... všeobjímajúca a všeprežívajúca mantra pragmatizmu, ktorý alibisticky ospravedlní akúkoľvek nekultúrnosť, bezohľadnosť a hrubosť ... Potom je to absencia snahy o edukáciu v tomto smere. ... Všimnite si, ľudia síce občas precitnú, ale iba na chvíľu, aj to len vtedy, ak ide o pragmatické veci... Ak nemajú kde zaparkovať či vyniesť smeti, alebo im chcú postaviť pod panelákom benzínku.“ (Capek, rozhovor 21. 2. 2021)

Capek vo svojej odpovedi pomenúva dve dôležité myšlienky. Poukazuje na špecifický záujem o vlastné bývanie a pohodlie (strecha nad hlavou a teplo). V jeho odpovedi vidieť zameranie spoločnosti najmä na materiálne hodnoty. Súvisí to s celkovo ekonomickou úrovňou Slovenska. Je prirodzené, že si ľudia chcú zabezpečiť v prvom rade svoje bývanie a až potom budú schopní venovať sa post-materiálnym hodnotám ako je verejný priestor. Preto si myslím, že so zlepšujúcou sa ekonomickou situáciou sa budú zlepšovať aj podmienky pre tvorbu kvalitných priestranstiev¹². Druhá myšlienka z Capkovej odpovede sa týka nedostatočnej informovanosti a vzdelanosti o tejto téme. Práve deficit tejto témy v školách má čiastočne za následok súčasný stav, no samozrejme na tento faktor nemôžeme zvädzať všetko.

Na ďalšie negatívum poukazuje Mišo Hudák. Podľa jeho skúseností sa debata o verejnom priestore často redukuje len na lavičky a kosenie. To je ďalším znakom nízkej

¹² Ak má byť verejný priestor inklúзивný a zahŕňať, pokiaľ možno, všetkých obyvateľov, je treba si priať aby sa o niečo viac darilo všetkým občanom a aby niektoré veľké skupiny obyvateľstva neprepadali do ešte väčšej núdze.

informovanosti o význame verejných priestorov pre spoločnosť. Milan Šuška veľmi podobne pomenúva situáciu na Kysuciach: „*chýba odbornosť, chýbajú občianske iniciatívy, záujem občanov končí pri parkovacích miestach a zeleni*“. Veľká časť negatív opísaných v týchto odpovediach by mohla byť odstránená práve zaradením problematiky verejného priestoru a jeho funkcií do škôl, prostredníctvom čoho by sa zvyšovala informovanosť, budoval vzťah a v konečnom dôsledku aj záujem občanov a budúcich občanov o túto tému. Práve preto o verejnom priestore potrebujeme učiť.

Ščavnický a Kovács vyjadrujú skúsenosť, ktorá nám pomôže porozumieť problematike v širšom kontexte. Podľa nich sa občania impulzívne mobilizujú v reakcii proti niečomu (s negatívnym zámerom), nie za niečo. Je to potrebný podnet do nášho premýšľania o súčasnej situácii na Slovensku a privádza k otázke, prečo je to tak. Ak sa pozrieme do minulosti, uvedomíme si, že minulý režim neposkytoval veľa priestoru na občianske aktivity a angažovanie sa pre veci spoločné a verejné. Následný nástup porevolučného kapitalizmu uprel pozornosť na privatizáciu, oslavu súkromného a demonizáciu kolektívneho. Preto je prirodzené, že na budovanie verejného priestoru nemáme vytvorené podmienky ani mechanizmy, ktoré nás tomu môžu učiť. Samuel Achberger to pomenúva jemnejšie a nazýva vzťah občanov k verejnému priestoru komplikovaným. Podľa neho sú občania poznamenaní minulým režimom a prejavuje sa to stratou záujmu o veci verejné. Uvedomenie si tejto komplikovanosti a špecifickosti daného vzťahu je dôležitým momentom, z ktorého je nutné odraziť sa vpred. Nemôžeme ľuďom na Slovensku zazlievať ich nízky záujem o verejný priestor. Achberger vo svojej odpovedi poukazuje na jeden z krokov, ktoré majú zmysel: „*V MIBe sa snažíme ľuďom ukázať, že verejný priestor patrí im*“ (Achberger, rozhovor 28. 1. 2021), pričom odkazuje napríklad na bratislavský projekt *Sadni si*¹³.

Viacerí z aktérov hodnotia situáciu pozitívne, podľa nich sa záujem ľudí zvyšuje. „*Na naše aktivity sú dobré ohlasy*“ (Valková). V Banskej Bystrici podľa Milana Zavadu funguje veľa iniciatív a spolkov (Nie v našom meste – NIOT, Centrum architekta L. E. Hudeca, Interaktívna škola urbanizmu a územného plánovania, n. o), ktoré budujú občianske

¹³ Voľne položené stoličky v meste, na ktoré si môže ktokoľvek sadnúť, presunúť si ich na miesto, ktoré mu najviac vyhovuje a slobodne tráviť čas vo verejnom priestore mesta.

povedomie a záujem občanov stúpa. Dušan Vančo poukazuje na fungujúcu situáciu v Trnave: „Komunita obyvateľov diskutujúcich o kvalitách verejného priestoru v Trnave funguje. Osobne vidím reštart vďaka participatívnemu plánovaniu a debatám s Trnavčanmi. Zvyšuje sa tak povedomie o možnostiach mesta a vzájomná informovanosť.“ Lucia Mlynčeková hodnotí situáciu v Trenčíne slovami: „Je tu záujem o verejný priestor, ľudia ho vnímajú a zaujíma ich... Primátor mesta podporuje tieto aktivity. Je to cítiť, keď to ide z oboch strán. ... Veľa mladých ľudí sa do Trenčína vrátilo a to je cítiť. Sú tam aktívni a potom to už funguje ako reťazová reakcia“ (Mlynčeková, rozhovor 11. 2. 2021). Situácie nie je až také tragická ako by sa po prvých odpovediach mohla javiť. Účastníci rozhovorov vyzdvihujú pozitíva, hodnotia záujem, fungujúce občianske iniciatívy, ale aj aktivitu na strane mesta. Potrebujeme vedieť o dobrých príkladoch a slovenských mestách, kde to funguje. No účastníci rozhovorov odpovedajú buď pozitívne alebo negatívne – v odpovedi jedného človeka sa málokedy stalo, aby popísal situáciu komplexne v celej šírke. Preto by som rád zhrnul ich odpovede v celok, ktorý zahŕňa pozitívnu, ale aj negatívnu stranu situácie na Slovensku.

Záujem ľudí, ktorý je v prevládajúcej väčšine nízky, je spôsobený malou vzdelanosťou a orientáciou na materiálne hodnoty, zároveň sme nemali podmienky na budovanie vzťahu k verejnému priestoru a vieme sa zorganizovať skôr proti niečomu než za niečo. Na druhú stranu vznikajú malé skupiny, iniciatívne ostrovy, kde sa tieto témy postupne otvárajú, máme príklady miest, na čele ktorých stoja zodpovední ľudia. Je dobré vnímať situáciu v jej komplexnosti. Potrebujeme analyzovať nízky záujem a inšpirovať sa príkladmi dobrej praxe z miest, kde sa záujem ľudí o verejný priestor zvyšuje.

3.1.6 Prečo učiť o verejnom priestore na školách?

Predchádzajúce odpovede tvorili široký kontext premýšľania a smerovali účastníkov rozhovorov k záverečnej otázke. Táto posledná otázka je totožná s výskumnou otázkou práce. Rozhodol som sa pre odlišný postup ako pri predchádzajúcich analýzach odpovedí. Najprv predstavím odpovede účastníkov rozhovorov, a až potom prejdem k analýze. Odpovede sú inšpiratívne v ich samotnom znení a abstrahovať ich by nebolo úplne ľahké. Preto ich ponechávam celé. Takto odpovedajú účastníci rozhovorov na otázku: Prečo učiť o verejnom priestore na školách?

„Ľudia si nie sú vedomí, že verejný priestor patrí im všetkým. Stretávame sa tu napríklad s mentalitou parkovania pred domom. Ľudské právo zaparkovať pred domom na chodníku. Čo však tak vôbec nie je a ani by tak nemalo byť. Ale tu zaznieva názor, veď to je predsa pred mojím domom, prečo by som tu nemohol parkovať, to je moje právo. Potrebujeme zmeniť paradigmy uvažovania ľudí. Úloha občianskej spoločnosti je hovoriť o súkromnom a verejnom priestore, o zodpovednosti k spoločnému, zodpovednosti za čistotu a inkluzivitu, za hodnoty vo verejnom priestore. Na Slovensku máme problém s kritickým premýšľaním a medzidisciplinárnym prístupom k odlišným témam. Problematika verejného priestoru je vynikajúcim príkladom, na ktorom sa môžu žiaci učiť napríklad aj o vplyve klimateckej zmeny na ich mestá.“ (Achberger, rozhovor 28. 1. 2021)

„Deti sú takisto obyvateľmi mesta, mali by mať možnosť vyjadrovať sa k nemu. Vytvárame tiež dobrý predpoklad, že budú v dospelosti pristupovať k verejnému priestoru mesta citlivo a aktívne. Zvyšujeme šancu, že mesto bude pre ďalších ľudí príjemnejším miestom.“ (Urban, rozhovor 11. 1. 2021).

„Považujem to za základnú vec, ako šíriť povedomie o hodnotách a prínose dobrého verejného priestoru a kvalitnej architektúry v jednom mixe.“ (Vančo, rozhovor 25. 1. 2021)

„Aby k verejnému priestoru získali vzťah, aby vedeli, čo všetko znamená. Aby verejný priestor ožíval a vyrástla tu generácia, ktorá mu bude rozumieť.“ (Mlynčeková, rozhovor 11. 2. 2021)

„Je dôležité, aby si už žiaci uvedomovali, že aj samotný priestor, v ktorom sa pohybujú, s nimi komunikuje a dáva im rôzne podnety, a rovnako to funguje aj naopak. Potrebujeme zlepšiť starostlivosť o verejný priestor, ktorý dotvára identitu miesta a zároveň aj nám dáva impulz na hľadanie historickej pamäte a spätosti s danou lokalitou. Tým sa buduje naša individuálna identita ako obyvateľov mesta/regiónu.“ (Valková, rozhovor 16. 13. 2021)

„Prostredníctvom detí vieme pôsobiť na rodičov.“ (Adamov, rozhovor 28. 1. 2021)

„Malo by sa o verejnom priestore učiť. Ale ísť na to úplne jednoducho. Zážitky a neformálne metódy vzdelávania, exkurzie, prechádzky. V škole to môže byť dobré ako téma,

na ktorej sa vieme učiť iné veci: demokraciu, problematiku menšín, inkluzivitu. Verejný priestor ako interaktívne prostredie.“ (Zavada, rozhovor 29. 3. 2021)

„Keď to stručne zhrniem, tak je to dôležité preto, že sme súčasťou svojho prostredia, ktoré formujeme a ktoré spätne formuje nás... Taktiež to môže aspoň u vnímavejších jedincov umocniť vzťah k svojmu rodnému mestu, prostrediu, naučiť ho vnímať, v čom je jedinečné a odlišné od iných prostredí, dedín a miest a dať mu stručné penzum vedomostí, jednoduchý návod či manuál, ako sa aktívne zapojiť do života obce a ako ju svojou troškou a svojimi soft skills zveľaďovať a byť tak inšpiráciou pre ďalších vo svojom okolí... je tu však ešte jeden problém, o ktorom som nevedel, kým som nevstúpil do pedagogickej branže: ani pedagógov v tomto nikto nevedukuje, najmä staršia generácia, v prípade ktorej to nebola „issue of the day“, čiže niečo ako kurzy pre pedagógov? To by tiež mohlo priniesť nejaké nové posuny, postupné zmeny k lepšiemu, inštruovať tých pedagógov, ktorí ani netušia, že aj v rámci ich predmetu môžu taktiež riešiť verejný priestor – že to nie je len doména výtvarnej a občianskej výchovy, že to ide aj cez estetickú výchovu, geografiu, literatúru a slovenský jazyk či dejepis.“ (Capek, rozhovor 21. 2. 2021)

„Práve kvôli mnohohrstevnatosti. Verejný priestor je aj zelené miesto, aj demokratické miesto, aj miesto na prvý sex. Učiť o verejnom priestore môže byť priamočiary nástroj k podpore analytického a kritického myslenia – nevidieť svet v extrémoch a binárne, ale v mnohých odtieňoch a vrstvách.“ (Hudák, rozhovor 18. 1. 2021)

„Preto, aby sme nemuseli stále znova a znova začínať odznova, aby sme mohli stavať na konsenzoch v pohľadoch a prístupoch na verejný priestor a mohli postupne nadväzovať na to dobré, čo sa už spravilo. Zároveň je to potrebné preto, aby takto informovaní mladí ľudia mohli prinášať dobré riešenia z iných miest, kde študujú.“ (Kovács, rozhovor 19. 1. 2021)

„Pretože sa týka všetkých občanov. Spolu vytvárame priestor, v ktorom všetci žijeme. Aký si ho urobíme, taký ho budeme mať.“ (Lenart, rozhovor 18. 1. 2021)

„Môj švajčiarsky kolega mi na otázku, prečo je u nich tak kvalitná architektúra, odpovedal: „pretože sa o súčasnej architektúre a modernom designe učia už deti na základných školách a potom tú kvalitu vyžadujú a chcú aj v dospelosti.“ Myslím si, že to

platí i o kvalite verejných priestranstiev. Aj deti so svojimi potrebami využívajú verejné priestranstvá, potrebujú miesta, s ktorými sa môžu identifikovať, bezpečné prechody – cestu do školy, miesta na neformálne hry a stretávanie a nemali by byť vylúčené ani z procesu navrhovania.“ (Šuška, rozhovor 18. 1. 2021)

„Asi preto, lebo podľa mňa je to nevyhnutnou súčasťou nás všetkých... aj keď... nevyhnutnou súčasťou nás všetkých by mala byť aj schopnosť šetriť peniaze, ľudské zdroje, prírodné zdroje a pod... a vidíme, ako to nefunguje... hlavne, že vieme periodickú tabuľku prvkov naspamäť... aj vybrané slová... ak vzbudíme záujem o verejný priestor v malých deťoch, oni to ľahko prenesú na ich rodičov. Stávalo sa nám na susedských stretnutiach, že za nami prišiel rodič a začal nám rozprávať, ako ho doma dieťa sfúklo za separovanie alebo za to, že nezbiera po ich psovi hovienka... lebo že sa to naučilo na našich aktivitách a takto iba znehodnocuje ich dvor... ten dvor, kde to dieťa vyrastá a robí si k nemu vzťah... a ak si nebude vážiť dvor, z ktorého pochádza, nebude si vážiť lavičku v parku, ani značku ukazujúcu smeru v centre... a ako dospelý do nej kopne, zlomí ju, alebo ho to, že sú poškodené, nebude nijak vyrušovať...“ (Silači, rozhovor 12. 1. 2021)

Pre mňa samotného bolo počúvanie a čítanie si týchto odpovedí veľkou inšpiráciou a potešením. Rád by som sa na tomto mieste vrátil k myšlienke Hannah Arendtovej, že skutočnosť sveta sa môže ukázať iba tam, kde sú veci videné mnohými ľuďmi z rôznych perspektív (Arendt 2009: 76). V tomto kontexte je aj moja odpoveď na ústrednú otázku práce (ktorá zaznela na konci druhej kapitoly) rozšírená o rozličné pohľady účastníkov rozhovorov. Až tu vzniká priestor pre presnejšiu a úplnejšiu odpoveď, ktorá berie do úvahy odlišné perspektívy rôznych sociálnych aktérov.

Vo výpovediach účastníkov rozhovorov sú zachytené dôležité podnety k premýšľaniu. Tie nás privádzajú k trom rovinám odpovede na otázku, prečo učiť o verejnom priestore, ktoré sa prelínajú, podporujú a mali by tvoriť jeden celok. Prvá rovina sa týka žiaka a jeho osobného rozvoja. Je dobré učiť o verejnom priestore, pretože to je multidisciplinárna téma, kde je nutné aplikovať znalosti z viacerých vedných odborov, a od žiakov to vyžaduje kritické myslenie a analýzu. Otvorenie tejto témy v školách podnecuje žiakov k novým pohľadom na priestor okolo seba. Zároveň to otvára otázky týkajúce sa ich hodnotového nastavenia a svetonázoru.

Druhá rovina je zameraná na postupnú zmenu spoločnosti prostredníctvom budovania vzťahu k verejnému priestoru. Žiaci si prostredníctvom výuky osvoja nové myšlienky, nadobudnú vedomosti a v ideálnom prípade si vytvoria vzťah k verejnému priestoru. To môže vytvoriť generáciu, ktorá nebude ľahostajná k verejnému priestoru, a aj preto bude občiansky aktívnejšia. Zároveň bude vyžadovať vyššie kvality a štandardy ako generácia ich rodičov. Prostredníctvom výuky vieme narúšať stereotypy v uvažovaní detí a aj prostredníctvom detí pôsobiť na rodičov.

Tretiu rovinu odpovede predstavuje vplyv na konkrétne formy verejného priestoru. Potrebujeme zapracovať názory detí do tvorby verejného priestoru tak, aby skutočne patril všetkým – aj deťom a teenagerom. Ak budeme s deťmi túto tému v školách otvárať, dozvieme sa viac o ich potrebách, vnímaní sveta a ich návrhoch riešení verejných priestorov. Zároveň ich tým učíme, že inkluzívnosť nie je iba abstraktný pojem, ale že úplne prakticky a konkrétne zahŕňa aj ich samotných: aj tí mladší a najmladší majú právo spoluutvárať podobu verejného priestoru tak, aby im v ňom bolo dobre. Tým sa nepriamo učia myslieť aj na perspektívu tých druhých – teda iných ľudí, než sú oni sami. V nasledujúcej kapitole sa venujem projektu obnovy verejného priestoru študentskou skupinou – aj takto môžu vznikať priestory navrhnuté deťmi pre deti aj dospelých.

V odpovedi Capka zaznieva dôležitá pripomienka k odpovedi - nemáme vyškolených pedagógov, ktorí by o verejnom priestore mohli učiť. Je to faktický postreh, z ktorého vychádza táto kapitola. Je pravdou, že nemáme vyškolených pedagógov, no máme tu architektov, sociológov a ďalších odborníkov, ktorí majú čo k tejto téme povedať. Preto je úlohou nás pedagógov usilovať sa o spoluprácu s odborníkmi, občianskymi aktivistami či iniciatívami. Táto kapitola vám ich mala priblížiť a ukázať názory niektorých z nich. Pokiaľ problematika verejného priestoru nebude vyučovaná na vysokých školách, bude vzájomná spolupráca nutná. Preto sa v nasledujúcej časti nachádza mapa dostupných iniciatív. Pozývam vás urobiť krok k vzájomnej medziodborovej spolupráci, ktorú si verejný priestor bude vždy vyžadovať.

3.2 Mapa a kontakty

Na mape sú číslami označené mestá, v ktorých sa nachádzajú subjekty venujúce sa verejnému priestoru. Nájdete tam iniciatívy, s ktorých predstaviteľmi som robil rozhovory

aj tie, ktoré sa mi nepodarilo kontaktovať, ale z ich aktivít vyplýva, že k problematike majú blízko. V popise nájdete číslom označené mesto, názov iniciatívy, ktorá v ňom funguje a internetovú stránku daného subjektu. Väčšina z nich má aktívny Facebookový profil, prostredníctvom ktorého komunikujú s verejnosťou. Každá z iniciatív, s ktorou som robil rozhovor vyslovila, že má záujem o ďalšiu spoluprácu, preto vás do to toho pozývam a povzbudzujem. Myslím si, že spolupráca medzi učiteľmi a občianskymi iniciatívami/architektmi vie priniesť žiakom cenné informácie a zážitky.

Obrázok 12 – Mapa iniciatív, ktoré sa venujú verejnému priestoru.

1. Bratislava

- Deti a architektúra: <https://www.detiaarchitektura.sk/>,
- Konduktor: <https://konduktor.wixsite.com/portfolio>,
- Ľudská mierka: kontaktovať prostredníctvom platformy Facebook: <https://www.facebook.com/ludskamierka>
- Metropolitný inštitút Bratislavy: <https://mib.sk/>
- Tvory mesta: <https://www.kniznicapetrzalka.sk/projekt/tvory-mesta/>

2. Trnava

- Nádvorie: <https://nadvorie.com/>

3. Trenčín

- Hlava 5 – <http://hlava5.sk/>
- Útvar hlavného architekta: <https://stary.trencin.sk/30626.html>
- Priestor: <https://www.facebook.com/priestortrencin/>

4. Partizánske

- Fabrika umenia: <https://fabrikaumenia.sk/>

5. Trenčianske Teplice

- Spoločnosť Jaromira Krejčara: kontaktovať prostredníctvom platformy Facebook: <https://www.facebook.com/machnac/>

6. Nitra

- Aj toto je umenie: <https://nitrafest.sk/projekty/aj-toto-je-umenie/>
- Hidepark: <https://www.hidepark.sk/>
- Trafačka: <https://trafacka.sk/>
- Útvar hlavného architekta: <https://www.nitra.sk/zobraz/sekcii/utvar-hlavneho-architekta-10409>

7. Piešťany

- Piešťanský okruh: <http://piestanskyokruh.sk/>

8. Žilina

- Stanica Žilina-Záriečie a Nová synagoga: <https://www.novasynagoga.sk/>
- Ustav hlavného architekta, kontaktovať prostredníctvom platformy Facebook: <https://www.facebook.com/uha.zilina.sk/>

9. Čadca

- Podrozsut.com: <http://podrozsut.com/>

10. Námestovo

- Námestovo Buducnosti: <https://www.namestovobuducnosti.sk/>

11. Liptovský Mikuláš

- Diera do sveta: <https://www.dieradosveta.sk>

12. Banská Bystrica

- Dubravica - Periferné centrá: <https://perifernecentra.com/tag/dubravica/>
- Záhrada: <https://www.zahradacnk.sk/>

13. Kremnica

- Akropola: <http://www.akropolakremnica.sk/>

14. Zvolen

- Spolok priateľov architektúry Zvolena SPAZ – kontaktovať prostredníctvom platformy Facebook.

15. Lučenec

- Young folks LC: <https://www.youngfolkslc.sk/>

16. Rožňava

- Kultúrno-kreatívneho centra Kláštor: <https://kcklastor.sk/>

17. Svit

- Baťa pod Tatrami: <https://www.batapodtatrami.sk/>

18. Bardejov

- Cech architektov Bardejova – kontaktovať prostredníctvom platformy Facebook.
- Kandelaber: <https://kandelaber.sk/>

19. Prešov

- Reč mesta: <https://www.recmesta.sk/>
- Wave: <http://www.wave.sk/>

20. Košice

- Creative Industry Košice: <https://www.cike.sk/>
- Mlynský náhon: <https://mlynskynahon.sk/>
- Spolka: <https://spolka.cc/>
- Tabačka Kulturfabrik: <https://www.tabacka.sk/>
- Východné pobrežie: <https://vyhodnepobrezie.org/>

4 Ako učiť o verejnom priestore

Posledná kapitola je venovaná otázke, ako pretaviť text práce do konkrétnych výstupov. Určité náznaky a postrehy smerujúce do vyučovacích hodín sa nachádzali aj v predchádzajúcich kapitolách. V tejto časti ich nájdete zhrnuté vo forme konkrétnych nápadov a návrhov.

Ako o verejnom priestore učiť? Tak, aby vznikol priestor na zmenu postoja, budovanie vzťahu a osvojenie si nových myšlienok. Preto by som ciele vyučovacích hodín smeroval najmä do roviny afektívnych cieľov. Nižšie predstavené aktivity by mali pomôcť učiť žiakov novým polohám v premýšľaní, ukazovať iný pohľad na priestor, v ktorom sa každodenne pohybujú. Snažím sa aktivitami vyvolať zmenu zaužívanej predstavy o verejnom priestore, spochybniť ju a vytvoriť priestor pre otázky. V niečom by som to pripodobnil úvodnej hodine filozofie, kde potrebujeme otvoriť staré témy novým spôsobom a čeliť veľkým otázkam. Kniha *Filosofická propedeutika 1. diel* (Brezinovsky et. al. 1998) začína myšlienkou prechodu od mýtického myslenia k filozofickému. Mýtický človek sa nepýta, vie odpovede skôr, než sa zamyslí. Filozofické myslenie, naopak, hľadá podstatu, spochybňuje, pýta sa a neuspokojí sa s povrchnou odpoveďou. Potrebujeme v žiakoch narušiť „mýtickú“ predstavu verejného priestoru (ako námestia a parku) a nanovo sa pýtať po jeho pravej podstate a zmysle. Preto by som do úvodnej hodiny zaradil niektorú z nižšie popísaných aktivít, ktoré v sebe tento princíp obsahujú. Cieľovou skupinou aktivít a projektu sú žiaci stredných škôl a gymnázií, popripade vyššie ročníky základných škôl.

Problematika verejného priestoru si vyžaduje multidisciplinárny prístup a ponúka priestor na rozvoj tvorivého a kritického myslenia. Holistický pohľad na problematiku umožňuje nachádzanie širších súvislostí a hlbšie porozumenie okolitému svetu. Nižšie predstavené výstupy sú postavené na spolupráci medzi žiakmi, čo prináša podnety pre zlepšenie medziľudských vzťahov a celkovej atmosféry na škole.

Síce sa slovné spojenie *verejný priestor* nenachádza ani raz v texte *Štátneho vzdelávacieho programu pre stredné školy a gymnáziá* (2015)(ďalej ako ŠVP), nie je mu táto téma až tak vzdialená. Verejný priestor je problematika, v ktorej sa prelínajú mnohé zo všeobecných cieľov vytýčených v ŠVP: rozvíjanie schopnosti nazerať na problém v širšom kontexte; pochopenie kauzálnych a funkčných vzťahov; uvedomovanie si globálnej

previazanosti udalostí, vývoja i problémov na miestnej, regionálnej, národnej i svetovej úrovni (*Štátny vzdelávací program pre stredné školy a gymnáziá* 2015: 4). Téma je zároveň ukázkovým príkladom cieľov, ktoré by mali byť súčasťou každého predmetu: „*rozvíjať schopnosti žiakov vedieť a chcieť sa učiť; posilňovať sebadôveru žiakov v riešení problémov, ktoré sú spojené s učením; viesť žiakov k aktívnemu občianstvu; podieľať sa na vymedzovaní hodnôt slušného a morálneho človeka.*“ (*Štátny vzdelávací program pre stredné školy a gymnáziá* 2015: 3). Ak sa na verejný priestor pozrieme z pohľadu prierezových tém, všimneme si jeho previazanosť s environmentálnou, mediálnou aj multikultúrnou výchovou. Preto si myslím, že aj keď sa téma verejného priestoru explicitne v ŠVP nenachádza, je dôležité o nej na školách hovoriť.

4.1 Aktivity do vyučovacích hodín

Aktivity predstavené v tejto časti sú v podstate veľmi jednoduché, ich výber nechám na vás, podľa skupiny, s ktorou budete pracovať. Dôležité je sa pri každej aktivite zastaviť a snažiť sa, aby študenti neodpovedali mechanicky, bez premýšľania. Preto je dobré dať dostatok priestoru na zamyslenie a diskutovať o odpovediach. Odporúčam použiť teoretické poznatky z prvých dvoch kapitol a stimulovať odpovede študentov tak, aby vytvárali komplexné postoje zahrňujúce viaceré perspektívy – napríklad pohľady rôznych skupín využívajúcich verejné priestory.

Pri každej z nich sa dá využiť individuálna, skupinová aj hromadná forma práce. Na viaceré z nich budete potrebovať veľký papier, na ktorý môžu žiaci písať, projektor alebo vytlačené fotografie z kapitoly 2.3. *Kvality verejného priestoru* (samozrejme môžete použiť aj iné). Do aktivít by som odporúčal zapájať brainstormingové a brainwritingové metódy práce v malých skupinách tak, aby žiaden zo študentov nepresedel hodinu bez slova. Otázky v aktivitách je možné kombinovať a dopĺňať podľa vlastnej potreby.

1. Aktivita – Komentár k obrázkom

V kapitole 2.3. *Kvality verejného priestoru* sa nachádzajú fotografie, príklady rôznych typov verejného priestoru. Vytlačte a rozdajte fotografie do skupín alebo ich žiakom premietnite (môžete použiť akékoľvek iné obrázky miest). Položte žiakom nasledovné otázky:

- Na ktorých miestach by ste sa cítili dobre/na ktorých zle, prečo?

- Čo sa vám na tých miestach páči, čo nie?
- K akému životu nás stimuluje priestor - sídliská, novo postavené štvrte, historické zástavby?
- Kde sa radšej stretávame, prečo?
- Kde vzniká priestor na nadväzovanie susedských vzťahov a vznik miestnych komunít (radová zástavba, sídlisko, dedina, bytové domy v centre)?
- Stretávame sa vo verejnom priestore s odlišnosťami alebo sú naplnené homogénnymi skupinami ľudí?
- Môže priestor vplývať na spoločnosť, hodnoty, tvorbu komunít? Ako?
- Podporujú naše verejné priestory život na ulici alebo na neho vplývajú naopak?

Dajte žiakom dostatok priestoru vyjadriť sa a reagovať na seba.

2. Aktivita – Komu slúži mesto?

Zamyslite sa so študentmi nad otázkou, kto sú užívatelia mesta. Doplňujúce otázky:

- Sú to deti, mamičky s kočiarikmi, starší ľudia, vodičkári, študenti, pracujúci, turisti, bezdomovci?
- Aké sú potreby jednotlivých skupín?

Môžete použiť fotografie rôznych verejných priestorov, ktoré stimulujú premýšľanie žiakov. Pracujte v skupinách po tri až päť žiakov, každá zo skupín dostane za úlohu premýšľať nad jednou zo spomínaných skupín obyvateľstva a napísať na papier ich potreby vo verejnom priestore. Na záver aktivity porovnajte výstupy žiackych skupín. V čom sú potreby komplementárne, v čom si navzájom odporujú?

3. Aktivita – Ideálne miesto: dovolenka

Otázka na žiakov:

- Aké miesta sa vám páčia (v našom meste, na dovolenke)?
- Čo na nich oceňujete?
- Ktoré rysy verejných priestorov sú dôležité preto, aby sme sa v nich cítili dobre?
- Začnite premýšľať o vašom meste a porovnajte ho s inými mestami a zahraničím.
- Čo sa vám na nich páči, čo nie? Prečo?

Otvorte tému, ako mesto pôsobí na ľudské zmysly. Uplatnite poznatky z kapitoly 2.3.1 o ľudskej mierke, prepojte to s osobnou skúsenosťou žiakov. Opäť je možné stimulovať diskusiu fotografiami lepších a horších verejných priestorov.

4. Aktivita – Ideálne miesto – rôzne perspektívy

Predstavte si miesto, v ktorom žijete z rôznych perspektív (som auto, som holub, som päťročné dieťa, starenka, študentka, teenager, turistka, bezdomovec atď. - zapojte rodovú perspektívu). Použite stimulujúce otázky:

- Pre koho je naše mesto teraz najlepšie usporiadené?
- Čo je nutné urobiť, aby sa v ňom cítili dobre aj iné skupiny ľudí?
- Chceme, aby sa v ňom cítili všetky skupiny rovnako dobre?
- Ako to doceliť?

Diskutujte v skupinkách a následne s celou triedou.

5. Aktivita – Prechádzka mestom

Zadajte do skupín (tri až päť členných) úlohu: nakreslite mapu určitej oblasti v blízkosti školy, ktorú všetci dobre poznáte. Určite trasu touto oblasťou a dajte žiakom za úlohu, aby do mapy zakreslili čo najpodrobnejšie všetko, čo ich na trase stretne. Budú na to mať 15-30 minút, záleží od veľkosti oblasti. Ide o to, aby trasa logicky prešla rôzne charaktery verejného priestoru, rôzne charaktery zástavby atď. Študenti nemajú za úlohu do mapy zakresliť „cestu, kadiaľ idú“, majú za úlohu zachytiť pocit z priestoru, ktorým prechádzajú: Aké sú ulice široké, ako vyzrejú, parkujú tu autá? Je to jednosmerná ulica? Jazdia tu autá rýchlo? Sú tu stromy? Sú tu rodinné vily? Stoja domy priamo pri chodníku? Sú v parteri obchody? Žiaci by si mali všimnúť rôzny charakter priestoru v závislosti od funkcie tej ktorej mestskej časti, mali by si všímať materiály, mobiliár atď. Môžu kresliť, môžu písať, ide o to, vyjadriť všetko, čo si z mesta pamätajú. Predpokladáme, že prídu na to, že aj pri pešom prechode mestom nevnímajú, okolo čoho a po čom chodia (Tihonová, Šváchová 2015).

Potom nasleduje skutočná prechádzka celej triedy danou oblasťou. Učiteľ má dopredu pripravené miesta, kde sa plánuje zastaviť a hovoriť o charakteristike daných oblastí. No ešte pred tým, na každej zastávke vyzve jednu zo skupín, aby predstavila ich popis daného miesta. Ako ho popisali v škole a ako ho vidia teraz? Aké tu vidia bariéry, aká

je kvalita priestoru, ovzdušia, úroveň hluku, kde končí verejný a kde začína súkromný priestor, ako priestor funguje? Aktivita má pomôcť pozrieť sa na priestor v okolí školy novou optikou. Dá sa ďalej hovoriť o miestach, ktoré majú nevyužitý potenciál a mohli by lepšie slúžiť okoliu. Potrebný čas na túto aktivitu sú minimálne 2 vyučovacie hodiny (Tihonová, Šváchová 2015).

6. Aktivita – Diskusia nad myšlienkami

Myšlienky:

Hannah Arendtová hovorí, že skutočnosť sveta sa môže ukázať iba tam, kde sú veci videné mnohými ľuďmi z rôznych perspektív. A preto je existencia verejného priestoru ohrozovaná diktátom jednej politickej strany – totalitou, alebo spoločnosťou rozdrobenou na izolovaných jedincov (Arendtová 2007: 76).

Sennet (1998: 22) hovorí, že každý jedinec potrebuje získať skúsenosť zo stretnutia s druhým človekom, aby sa rozvíjal jednak v zmysle psychologickom, ale aj etickom. Psychologicky sa podľa neho ľudská bytosť rozvíja v striedavom rytme dezorientácie a znovunadobudnutia rovnováhy. A etický rozmer v človeku rozvíjajú bolestivé a nepohodlné stretnutia s tými, ktorí sú odlišní. Podľa neho sú takéto stretnutia jedinou cestou, ako sa človek naučí skromnosti. Z týchto dôvodov Sennet verí, že ľudia potrebujú mestá a v nich agory (verejné priestory), aby sa stali plne ľudskými.

Je možné použiť metódu práce s textom I.N.S.E.R.T. (Čapek 2015: 304) alebo otázky podnecujúce diskusiu. Príklad otázok:

- Týkajú sa výroky aj nás? V čom?
- Je naša spoločnosť rozdrobená na izolovaných jedincov?
- Ako by Hannah Arendtová mohla reagovať na verejný priestor sociálnych sietí?
- Máme podobnú skúsenosť ako Richard Sennet? Kde sme ju získali?
- Ako narúšajú verejné priestory našu sociálnu bublinu?
- Stretávame sa tu s inakosťou (menšiny, homosexuálne páry, cudzinci)?
- Čím je to prípadne spôsobené, že sa tu tieto skupiny takto neprejavujú? Prečo inde áno a tu nie?

- Sú verejné priestory referenčným bodom k informáciám z masových médií¹⁴?

7. Aktivita – Pohyb po meste

Začnite aktivitu úvodnými otázkami:

- Akú trasu volíme pri preprave do školy? Aké prepravné prostriedky využívame?
- K akému typu presunu po meste nás nabáda okolité prostredie? Aké možnosti prepravy nám ponúka naše mesto?

Výzva pre triedu: Skúsme na budúcu hodinu prísť do školy alternatívnym dopravným prostriedkom (bicykel, kolobežka, skateboard atď.). Nasleduje diskusia s otázkami:

- Aké to bolo? Je mesto uspokojené na takýto pohyb?
- Bolo to možné? Komu sa to podarilo/nepodarilo, prečo?
- Má škola priestory na parkovanie bicyklov? Podporuje naša škola alternatívne spôsoby prepravy do školy?
- Ako vyzerá ulica uspokojená pre bicykel a ako pre auto? Ako vyzerá ulica pre prejazd rýchlosťou 5km/h, 15km/h, 50km/h a 130 km/h?

8. Aktivita – Predstava budúceho bývania

Začnite aktivitu úvodnými otázkami:

- Ako premýšľame nad bývaním?
- Čo sú naše kritéria, podľa ktorých sa rozhodujeme, kde a ako budeme žiť?
- Veľkomesto, mesto, dedina, samota pri lese, byt či dom – čo si vyberieme?
- Aký ekologický dopad majú jednotlivé typy bývania?

Aktivita: Rozdeľte triedu do menších skupín a každej zadajte jednu z vymenovaných oblastí. Pomocou SWOT¹⁵ analýzy (Čapek 2015: 572) premýšľajte nad určenými typmi bývania.

¹⁴ Narážam tu na myšlienku z kapitoly o mediálnom verejnom priestore. Dnes poznávame skutočnosť sveta do veľkej miery prostredníctvom médií, na základe ich informácií si tvoríme predstavu sveta. Verejné priestory by mali byť miestami, kde sa stretne so skutočnosťou takou, aká je, a „realitu“ podávanú médiami môžeme porovnať so svetom, ktorý vidíme okolo seba. Čím sú verejné priestory pestrejšie, prístupnejšie čo najväčšej vzorke ľudí, tým lepším referenčným bodom pre nás sú.

¹⁵ SWOT analýza je nástroj premýšľania a hodnotenia pomocou štyroch kategórií: Silné stránky (Strengths), Slabé stránky (Weaknesses), Príležitosti (Opportunities), Ohrozenia (Threats).

Nasleduje spoločná diskusia o pozorovaniach jednotlivých skupín. Pracujte s teóriou z časti 2.2.3 *Vplyv na tvorbu emisií a ekologický rozmer miest*.

4.2 Projekt – obnova verejného priestoru

V tejto časti predstavím väčší projekt, ktorý je možné na túto tému zrealizovať. Pri vhodne nastavenom tematickom pláne ho môžeme vložiť aj do hodín občianskej výchovy, alebo ho zrealizovať v rámci projektových dní na škole, v rámci krúžku venovanému verejnému priestoru, či ako iniciatívu žiackej školskej rady ideálne s použitím participatívneho školského rozpočtu¹⁶. Zoznam krokov, ktoré predstavím, je syntézou informácií z viacerých zdrojov (*Verejné priestory – Ako tvoriť priestory s príbehom, pre ľudí a s ľuďmi* Miková et al. 2009 s.59-125, *Podpora participácie žiakov v programe Zelená škola*¹⁷ Lepesková 2018, *Tvory mesta* 2019) a ich transferu do školského prostredia. Ak sa rozhodnete projekt realizovať, odporúčam pozrieť sa do zdrojov, z ktorých som čerpal (každý z nich je voľne dostupný online) a prispôbiť si kroky vlastným potrebám.

Na začiatok je dôležité žiakom vysvetliť, čo je to dobrý verejný priestor. Zjednodušene povedané, dobrý verejný priestor je ten, kde sa zároveň cítim dobre ja a chcem v ňom tráviť čas, a súčasne to podobne cítia aj príslušníci iných skupín, než do ktorej patrí ja.

Cieľom študentskej iniciatívy by malo byť vytvorenie práve takéhoto priestoru. No rovnako dôležitým cieľom je aj samotný proces prípravy, komunikácie a realizácie, popri ktorom žiaci nadobúdajú zručnosti a kompetencie použiteľné v reálnom svete. Zároveň sa v ňom učia aktívne participovať na premene okolia, čo môže byť stimulujúcim podnetom budúcej občianskej angažovanosti. V nasledujúcich krokoch je ukázané, ako by proces

¹⁶ V participatívnom rozpočte študenti škôl sami rozhodujú, ako vynaložia s vyčlenenou časťou finančných prostriedkov zo školského rozpočtu. Ponúkajú riešenia spracované do konkrétnych projektov, hlasujú o ich poradi a najlepšie projekty zrealizujú. Učia sa rozmyšľať nad svojim okolím a konkrétnymi krokmi napomáhajú rozvoju školy (prípadne mestskej časti, mesta) (*Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky*).

¹⁷ Je to materiál venovaný environmentálnej problematike a znižovaniu emisií vyprodukovaných školou. Postup práce zachytáva kroky, ktoré sú prenosné do akéhokoľvek väčšieho celoškolského projektu.

obnovy mohol vyzerat'. Používam v ňom konkrétne príklady pre lepšiu obraznosť, no určite sa neobmedzujete len na spomenuté návrhy.

Prípravný krok: Ľudia

Celý projekt obnovy verejných priestorov stojí na ľuďoch, ktorí sú ochotní do neho vložiť svoj čas, schopnosti a úsilie. Preto prípravný krok, ktorý je nevyhnutné urobiť pred začiatkom celého projektu, je nájsť tých správnych ľudí. Je potrebné osloviť a nadchnúť skupinu ľudí, ktorá bude tvoriť jadro projektu, vytvoriť tím s túžbou meniť verejný priestor. Je nevyhnutná dobrovoľnosť a vlastná iniciatíva členov tímu, preto je projekt lepšie realizovať v rámci voľiteľného predmetu, krúžku, alebo žiackej školskej rady, ktorá sa rozhodla do projektu zapojiť, než v rámci povinných hodín (samozrejme to záleží od konkrétnej triedy). Je pravdepodobné, že medzi prvým a posledným krokom prejde dlhý čas (viac ako rok) preto by väčšinu jadra tímu nemali tvoriť žiaci končiacich ročníkov. Tomuto prípravnému kroku môžu predchádzať aktivity z predchádzajúcej časti, ktoré zvýšia povedomie o danej problematike.

1. krok: analýza prostredia školy

Úvodná otázka, na ktorú chceme nájsť odpoveď: Sú v okolí našej školy miesta, ktoré majú potenciál byť kvalitným verejným priestorom? Navrhujem urobiť si úvodný brainstorming nápadov miest, a následne absolvovať prechádzku, na ktorej vybrané miesta obhliadneme. Dôležité je nefixovať sa len na miesta, ktoré boli spomenuté v brainstormingu, a nechať, aby k nám priestor prehováral sám. Sadnite si do daného miesta a v tichu vnímajte, ako sa v ňom cítite sami, ako sa v ňom cítia druhí ľudia. Pozorujte, ako je priestor využívaný. Je len miestom prechodu alebo ho ľudia vyhľadávajú kvôli vzájomným stretnutiam? Ako na vás pôsobí architektúra daného miesta? Je tam niečo, čo vám prekáža? Ako to vylepšiť?

Po takejto vstupnej obhliadke je potrebné vybrať jedno alebo viacero miest a analyzovať ich nad rámec prvotných vnemov, ktoré k nám vysielajú verejný priestor, keď sme mu dali možnosť, aby k nám prehováral sám. Potrebujeme skúmať kontext týchto miest v rámci okolia, zistiť informácie z územného plánu, zistiť históriu a príbehy s ním spojené. Skrátka, ísť bádateľsky za to, čo je na prvý pohľad vidieť a počuť na danom mieste.

2. krok: analýza potrieb školy a okolia

Keď používam pojem škola, mám na mysli celú skupinu ľudí – zamestnanci, žiaci, rodičia, zriaďovateľ, ale aj partneri školy. Okolie predstavujú ľudia žijúci, pracujúci, pohybujúci sa v jej blízkosti. Potrebujeme hľadať a mapovať potreby školy a jej okolia, aby sa výsledný projekt, ktorý zrealizujeme, stretol s pochopením a bol využívaný. Príklad otázok, ktoré by sme si mali položiť: Čo ocenia škôlkari, žiaci prvého stupňa, teenageri, rodiny s deťmi, dôchodcovia? Aké ich potreby by dané miesto mohlo naplniť? Ako zabezpečiť aby to bol bezpečný priestor? Sú v okolí školy lavičky v príjemnom prostredí, na ktoré si starší ľudia môžu sadnúť a oddýchnuť si? Je tu priestor, ihrisko, ktoré je určené pre teenagerov?

3. krok: návrh riešení obnovy

Vyberte miesta, ktoré majú potenciál a prepojte ich s konkrétnymi potrebami. Snažte sa vnímať dané miesta v čo najširšom kontexte. Inšpirujte sa dobrými príkladmi zo zahraničia i z domova, navštívte inšpiratívne miesta. Nebojte sa vytvoriť návrhy, ktoré budú vybočovať z prúdu a narúšať stereotypy. Je dôležité vytýčiť si jasné kritériá, ktoré by daný verejný priestor mal spĺňať. Zapracujte do tvorby návrhov princípy tvorby kvalitných verejných priestorov (ich prehľad nájdete v druhej kapitole tejto práce). Je dobré mať pripravených viacero variantov návrhov.

Uvediem pár príkladov návrhov, aby ste mali približnú predstavu o čom hovorím: upraviť zarastené územie na okraji školského pozemku a vytvoriť v ňom miesto na stretnutia a rozhovory, navrhnuť lavičky a konverzačné kútiky; vytvoriť miesta na grilovanie v príjemnom prostredí, postaviť vonkajšiu posilňovňu a parkourové ihrisko pre teenagerov; postaviť posedenia a kryté pódium na kultúrne udalosti, na ktorých by mohla hrať školská kapela; vytvoriť ihrisko na plážový volejbal, vytvoriť komunitnú záhradu pre školské triedy a miestnych obyvateľov, atď.

4. krok: konzultácia s odborníkmi

Konzultujte vybrané návrhy s kompetentnými ľuďmi – vedením školy, odborníkmi z rady rodičov, s externými odborníkmi (architekt, staviteľ), so zriaďovateľom. Je pravdepodobné, že po konzultácii viacero z návrhov vypadne, kvôli ich finančnej náročnosti alebo dlhodobej neudržateľnosti či celkovej nereálnosti. Odborníci študentom ukážu spôsob, ako sa na veci treba pozerieť, aké otázky je nutné si klásť. Študentské návrhy sú takto

prvýkrát konfrontované s realitou. Takto sa nám náš zoznam preriedi na menší počet návrhov. V tomto kroku je potrebné pre návrhy, ktoré obstáli, pripraviť predbežné podklady pre ich realizáciu. Koľko približne by to stálo, ako by to bolo zrealizované, ako by fungovala údržba.

5. krok: participácia verejnosti

Nasledovať by mala prezentácia projektov s možnosťou hlasovania a pripomienkovania projektov verejnosťou (žiaci, susedia, rodičia, učitelia). Tento krok v našich mestách, bohužiaľ, často chýba, takto vytvárame priestor, kde sa žiaci učia dobrému návyku participácie verejnosti na rozhodovacom procese. Na to, aby sa toho verejnosť zúčastnila potrebujeme vytvoriť verejnú udalosť s dlhším časovým trvaním týždeň – mesiac, tak, aby mala verejnosť dostatok času vyjadriť sa. Zároveň to núti študentov pripraviť si prezentáciu, vystupovať pred verejnosťou, komunikovať a presvedčivo argumentovať v prospech svojich návrhov. Následne, na základe hlasovania sa vyberie projekt, ktorý budeme realizovať. Nutné je do neho zapracovať pripomienky a o finálnom výbere a prevedení informovať verejnosť.

6. krok: príprava realizácie

Konečne máme vybraný konkrétny návrh a tak celý pracovný tím môže sústrediť svoje úsilie na vypracovanie detailných podkladov pre realizáciu návrhu. Je dôležité, aby všetci členovia tímu zdieľali rovnakú víziu a pre rýchlejšiu a efektívnejšiu prácu je dobré rozdeliť sa do menších pracovných skupín, ktoré budú mať na zodpovednosti čiastkové úlohy – príprava plánu realizácie v spolupráci s odborníkmi (architekti, stavitelia, záhradníci), vyčíslenie nákladov, komunikácia s verejnosťou, zapájanie dobrovoľníkov, zabezpečenie financií, verejná zbierka. Každú úlohu priradiť tím ľuďmi a poveriť zodpovednú osobu za jej splnenie. Žiaci tak majú možnosť naplno zažiť prácu v tíme. Získavajú tak cenné kompetencie do života, zároveň môžu nahliadnuť do rôznych pracovných pozícií.

7. krok: realizácia

Ak boli predchádzajúce kroky splnené dobre, krok realizácie by mal prebiehať hladko a bez problémov. V ideálnom prípade žiaci pracujú a plnia plán realizačných úloh pod vedením odborníka. No je rovnako možné, že študenti nedotiahli niektoré veci do zdarného konca

a tak realizácia narazí na problémy. To všetko patrí do procesu učenia sa a nadobúdania nových zručností, preto je dobré viesť študentov k prekonávaniu prekážok. Či už žiakov sprevádza učiteľ, rodič alebo externý odborník, nemal by sa snažiť vyriešiť problémy za žiakov. Je dobré ich podporovať, poradiť v prípade potreby, ale zodpovednosť nechať na nich. Taktiež je dobré pozvať – ponúknuť možnosť verejnosti zapojiť sa do pomocných prác, a tak budovať vzťah k priestoru, škole, jej žiakom a učiteľom. Ak sa do týchto pomocných, hoc aj veľmi jednoduchých prác, zapojí okolie, pomáha to budovať vzťah k miestu a posilňovať miestnu komunitu.

8. krok: oslava a otvorenie

Projekt je hotový, preto zorganizujte verejnú udalosť, oslavu otvorenia, kde škola spolu s okolím oslávi dokončenie práce. Zároveň táto udalosť slúži ako priestor komunikácie, prepájanie školy s verejnosťou. Aj keď sa táto časť zdá ako samozrejmosť, je veľmi dôležité urobiť ju poriadne. Tešiť sa zo spoločnej práce, zastaviť sa a užívať si dobre odvedenú prácu, na to sa v našom prostredí často zabúda. Potrebujeme sa učiť využívať obnovený verejný priestor novým spôsobom. Oslavou tak môže urobiť prvý veľký krok k jeho využívaniu a zmene stereotypov.

9. krok: údržba

Posledný krok by sa mal zmeniť v pretrvávajúcu samostatnú chôdzu. Na to, aby verejný priestor mohol žiť svojim životom, potrebuje byť pravidelne udržiavaný. Je dôležité, aby ho mal niekto na zodpovednosti. Myšlienka budúcej údržby by mala sprevádzať celý proces premýšľania a realizácie, aby náklady a úsilie nutné na pravidelnú údržbu boli v zvládnuteľných medziach. Predchádzajúce kroky mali zároveň vytvoriť stimul pre kladný vzťah k priestoru a k osvojeniu si ho tak, ak by sa na jeho údržbe mohla prirodzene podieľať veľká časť jeho užívateľov.

Záver

Cieľom práce bolo odpovedať na otázku: prečo o verejnom priestore učiť. Cesta ku komplexnej odpovedi začína priblížením pojmu verejný priestor, preto sa v prvej kapitole zaoberám otázkou jeho podstaty a vzniku. Na verejný priestor nazerám optikou normatívnej teórie, na základe ktorej pomenúvam jeho charakteristické črty: verejný priestor je bytostne spojený so spoločnosťou, je prístupný všetkým ľuďom, dochádza v ňom k stretnutiam s odlišnosťami, je nevyhnutný pre zdravé fungovanie demokracie. V prvej kapitole sa čiastočne venujem aj masovým médiám a sociálnym sieťam, ktoré sú jeho rovnako dôležitou súčasťou.

Druhá kapitola je zameraná na fyzický verejný priestor. Hľadám v nej odpovede na otázky: aký je vzťah medzi občanom a verejným priestorom, ako na seba navzájom vplyvajú. Verejný priestor je formovaný spoločnosťou, stoja za ním konkrétne návrhy, riešenia a politický systém. Na druhú stranu verejný priestor intenzívne vplyva na spoločnosť, jeho kvalita zasahuje do oblastí ako je: pohyb (v konečnom dôsledku aj zdravie), identita obyvateľov (vzťah k miestu), tvorba emisií, a ako najzásadnejší sa ukazuje sa vplyv verejného priestoru na tvorbu medziľudských vzťahov a demokratických hodnôt. V tejto kapitole sa taktiež venujem otázke kvality verejných priestorov, na ktorú odpovedám pomocou základných princípov z architektúry a urbanizmu. Venujem sa v nej princípom ako ľudská mierka, autá a zeleň, miesto pre stretávanie, bezpečnosť a údržba. Zhrňujúci princíp časti venovanej kvalite verejného priestoru by mohol znieť: pre čo vytvoríme podmienky, to nám naplní priestor. Druhú kapitolu uzatváram odpoveďou na otázku, prečo o verejnom priestore učiť, ktorou teoretické časti vrcholia. Kvalita verejných priestorov a spoločnosti sú vzájomne prepojené a úroveň jedného súvisí s tým druhým. Ak dokážeme prostredníctvom výuky zlepšiť kvalitu verejných priestorov, bude to stimul pre procesy, ktoré môžu viesť k postupnej zmene spoločnosti. Aj takto môžeme formovať lepšiu, bezpečnejšiu, inkluzívnejšiu, tolerantnejšiu a udržateľnejšiu demokratickú spoločnosť.

Analýza situácie na Slovensku je zachytená v tretej kapitole, ktorá poukazuje a pomenúva nie vždy radostnú realitu východoeurópskeho regiónu. V odpovediach sa dozvedáme ako veľmi je Slovensko poznačené minulým režimom, následnou privatizáciou a masívnou decentralizáciou, ktoré nevytvárali tie najlepšie podmienky pre aktívne

podieľanie sa na tvorbe verejného priestoru. Potrebujeme poznať tento síce nie príjemný, ale pravdivý základ, od ktorého sa môžeme odraziť. V rozhovoroch sú zachytené aj pozitíva a dobré príklady, ktoré sú pre okolie inšpiráciou a ktoré jasne ukazujú, že realita nie je čiernobiela. Tato kapitola obsahuje mapu kontaktov a vytvára tak potenciál pre budúce sieťovanie a spoluprácu medzi učiteľmi a miestnymi iniciatívami.

Ako o verejnom priestore učiť, je názov poslednej kapitoly, v ktorej sú teoretické poznatky pretavené do jednoduchého didaktického spracovania. O verejnom priestore by sme mali učiť tak, aby vznikol priestor na zmenu postoja, budovanie vzťahu a osvojenie si nových myšlienok. V poslednej kapitole sa nachádza osem menších aktivít pre študentov stredných škôl zameraných na preniknutie k podstate verejných priestorov a jeden návod na projekt obnovy verejných priestorov.

Práca má snahu tvoriť ucelený materiál pre učiteľov ale aj širokú verejnosť, ktorá má záujem sa o verejnom priestor dozvedieť trochu viac. Verím, že tento cieľ bol naplnený. Zároveň si som vedomý, že to bolo na úkor objemu, ktorý je rozsiahlejší, ako si práca takéhoto charakteru vyžaduje. Pri rozhodovaní, čo uprednostniť, som sa rozhodol pre komplexnejšie poňatie problematiky pred hĺbkovým zameraním na jednu oblasť, ktoré by sa pretavilo v kompaktnejšom formáte. No aj napriek tomu to pre mňa samotného bol obohacujúci, viac ako ročný ponor do vôd verejného priestoru, po ktorom pohľad na naše ulice, námestia ale aj dennú tlač, internetové médiá, sociálne siete a verejnú rozpravu nie je rovnaký. Za to patrí veľká vďaka môjmu školiteľovi a sprievodcovi tajov verejného priestoru Tomášovi Samkovi. Verím, že aj váš pohľad na verejný priestor a spoločnosť mohol byť čítaním tejto práce obohatený.

Zoznam použitých informačných zdrojov

- ACHBERGER, S. 2021. Prečo potrebujeme (dostupné) nájomné bývanie? *Mib* [online]. 3. 3. 2021 [cit. 6. 1. 2021]. Dostupné z: <https://mib.sk/preco-potrebujeme-dostupne-najomne-byvanie/>
- ARENDT, H. 2007. *Vita activa, neboli, O činném živote*. Praha: OIKOYMENH. ISBN 978-80-7298-185-4.
- ATKINSON, R. 2003. Domestication by Cappuccino or a Revenge on Urban Space? Control and Empowerment in the Management of Public Spaces. *Urban Studies*, s. 1829-1843.
- BAHRDT, H. P. 1958. *Von der romantischen Grossstadtkrikik zum urbanem Stadtebau*. s 644. In: Habermas, J. 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia. ISBN 80-7007-134-6.
- BAHRDT, H. P. 2012 Veřejnost a soukromí jako základní formy městského společenství. In: Kratochvíl, P.(ed.). 2012. *Architektura a veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez. ISBN 978-80-903826-4-0.
- BENYOVSZKÝ, L. et al. 1999. *Filosofická propedeutika 1. díl*. Nakladatel: Sofis. ISBN 80-902439-8-3.
- BERNEY, R. 2011. Pedagogical Urbanism: Creating Citizen Space in Bogota, Colombia, *Planning Theory*, [online]. 10 (1), s. 16–34. [cit. 16. 8. 2020]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1473095210386069>
- BOGDANOVIČ, B. 2002. *Mesto a démoni*. Štefánik. ISBN 80-868189-5-3.
- BOHIGAS, O. 2012. Forma veřejného prostoru. In: Kratochvíl, P. (ed.). 2012. *Architektura a veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez. . ISBN 978-80-903826-4-0.
- CARMONA, M. 2010. Contemporary Public Space, Part Two: Classification. *Journal of Urban Design*, 15(2), s. 157-173.
- CRAWFORD, M. 1992. The World in a Shopping Mall. In: Michael Sorkin (ed.), *Variations on a Theme Park – The New American City and the End of Public Space*, s. 3-30.

- ČAPEK, R. 2015. *Moderní didaktika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3450-7.
- DE CERTEAU, M. 1996. „Vynalézání každodennosti.“ Pp.77–96 in Alban Bensa (ed.). *Antologie francouzských společenských věd: město*. Praha: Cefres.
- DOORDAN, P. D. 2002. *Twentieth-century architecture*. New York City: H.N. Abrams. ISBN 978-01-30212-75-7.
- ERKENS, G., et al. 2015. Sinking coastal cities. *Proceedings of the International Association of Hydrological Sciences*.327(11) s. 189–198. DOI: 10.5194/piahs-372-189-2015
- Európsky dohovor o krajine. 2000. *Rada Európy European Treaty Series* [online]. - No. 176. [cit. 12. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.minzp.sk/files/postupy-a-ziadosti/ochrana-prirody/medzinarodne-dohovory/o-krajine/4-edokslovverzia.pdf>
- Európsky Parlament. 2019. *Emisie CO2 z automobilov: fakty a čísla (infografika)*. [online] [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/society/20190313STO31218/emisie-co2-z-automobilov-fakty-a-cisla-infografika>
- EUROSTAT. 2014. *Ako sme na tom v EÚ s obezitou?*. [online]. [cit. 1.2.2021.] Dostupné z: https://ec.europa.eu/slovakia/Obesity_in_the_EU_sk
- GEHL, J. 2012. *Města pro lidi*. Brno: Partnerství. ISBN 978-80-230-2080.
- GIDDENS, A. 2013. *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 728-80-257-0807-1.
- GLAESER, E. 2019. *Triumf mesta: nás najväčší vynález*. Bratislava: Premedia. ISBN 978-80-8159-773-2.
- GOFFMAN, E. 1971. *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Basic Books.
- GOLDBERG, P. 2009. Building and Tearing down. *Reflections on the Age of Architecture*. New York. s. 305-307.
- HABERMAS, J. 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia. ISBN 978-8070-071-34-2.

- HANULÁKOVÁ, V. 2021. Rozhovor s riaditeľkou Slovenskej komory architektov. 24. 3. 2021.
- HEIDEGGER, M. 1993. *Básnický bydlí člověk*. Praha: OIKOIMENH. ISBN 80-8524440-4.
- HORKÝ, P. 2021. Kuželky a verandy. *Respekt*. Praha. 5(2). s. 48-49.
- HUDÁK, M. 2010. *KSC na Ural nebolo nikdy bližšie = The Urals have never been closer : návod ku hlavnému mestu Východného pobrežia*. Košice: Východné pobrežie. ISBN 978-80-970451-0-4.
- HUDÁK, M. 2013. *KSC KÓD/CODE*. Košice: Východné pobrežie, 2013. ISBN 978-80-970451-1-1.
- JACOBS, J. 2013. *Smrt a život amerických velkoměst*. 2. aktualiz. a dopl. vyd. Dolní Kounice: MOX NOX. ISBN 978-80-905064-4-2.
- KRATOCHVÍL, P. 2015 *Mestský veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez. ISBN 978-80-88033-00-4
- KRATOCHVÍL, P., (ed.). 2018. *Veřejný prostor v ohrožení?* Praha: Artefactum ISBN 970-80-88283-18-8.
- LEPEŠKOVÁ, K. 2019. *Metodická príručka pre školy Program Zelená škola*. [online]. [cit. 16. 5. 2021]. Dostupné z: https://zelenaskola.sk/wp-content/uploads/2021/05/metodicka_prirucka_zs_8.pdf
- LEŠEK, P. 2017. Architektonická osvěta a vzdělávání. In: *Architektura dětem sborník konference*. Praha: nakladatelství ČVUT. ISBN 978-80-01-06382-8.
- MARCELLI, M. 2008. *Filozofie v meste: v meste - kde inde?, mestu - komu inému?, s láskou i odporom - ako inak?*. Bratislava: Kalligram. ISBN 978-80-8101-013-2.
- MATĚJŮ, M. 2003. Město a veřejný prostor. *Český lid*. 90 (3): 225–228.
- MIKOVÁ, K. et al., 2009 *Verejné priestory: Ako tvoriť priestory s príbehom, pre ľudí a s ľuďmi*. Banská Bystrica: Ekopolis. ISBN 978-80-89505-00-5
- MILGRAM, Stanley. 1970. The Experience of Living in Cities. *Science* 167 (3924): 1461–1468.

- MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Participatívny rozpočet na školách v Trenčianskom samosprávnom kraji*. [online]. [cit. 20. 5. 2021]. Dostupné z: https://www.minv.sk/?ros_np_participacia_partirozpocet
- NORBERG-SCHULZ, CH. 2010. *Genius loci*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.
- NOVOTNÁ, H., et al. 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Karlova univerzita. ISBN 978-80-7571-052-9.
- OKAMURA, O. 2020. *Město pro každého: Manuál urbanisty začátečníka*. Praha: Labyrint. ISBN 978-80-86803-67-8.
- PALLASMAA, J. 2012. Obývání prostoru a času – ztráta a návrat veřejného prostoru. In: KRATOCHVÍL, P. (ed.). 2012. *Architektura a veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez. ISBN 978-80-903826-4-0.
- PÁSZTOR, P., et al. 2018. *Architektonická politika Slovenska*. Bratislava: Slovenská komora architektov.
- PIFKO, H., ŠPAČEK, R. 2007. Tvorba mesta – ideály, charty, vízie. *Životné Prostredie*. 41 (5), s. 233 – 239. [online]. [cit. 15.2.2021]. Dostupné z http://publikacie.uke.sav.sk/sites/default/files/2007_5_233_239_pifko.pdf
- POSPĚCH, P. 2013. Městský veřejný prostor: interpretativní přístup. *Sociologický časopis* 49 (1). s. 75–100.
- REJZEK, J. 2001. „obec“, Český etymologický slovník, Voznice: Leda, str. 418. ISBN 80-859-278-53.
- SAMEK, T. 2016. *Tahle země je naše: český a německý veřejný prostor v deiktické perspektivě*. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7395-993-7.
- SAMEK, T. 2021. Rozhovor o diplomovej práci. Praha 21. 5. 2021.
- SENNETT, R. 1998. *The Spaces of Democracy*. Raoul Wallenberg Lectures. The University of Michigan College of Architecture + Urban Planning. Michigan: Ann Arbor.

- SIMMEL, G. 1997. The Metropolis and Mental Life. In: David FRISBY, D., FEATHERSTONE, M. (eds.). *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press. s. 174–186
- SIVÁK, M. 2021. *Proč se nám nedaří kvalitní veřejná prostranství - a jak to zlepšit? přednáška Pěstuj prostor*. [video, online] Zveřejněné: 14.2.2021. [cit. 15.2.2021]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=9CwQGr_G8ZU&t=3101s
- SOBOTA, J. 2021. Příliš mocný twitter, Lze jen tak smazat prezidenta? Nastal čas k regulaci síti?. *Respekt*, [online], 2021(3), Posledná zmena: 17. 1. 2021 12:28. [cit. 2.2.2021]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2021/3/prilis-mocny-twitter>
- Sociální dilema*, 2020 [The Social Dilemma] [film]. Réžia Jeff ORLOWSKI. USA,
- SOLÀ-MORALES, M. 2012. Nemožný projekt veřejného prostoru. In: KRATOCHVÍL, P. (ed.). 2012. *Architektura a veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez. ISBN 978-80-903826-4-0.
- SRB, V. 2002. *Obyvateľstvo Slovenska 1918 – 1938*. [online]. Bratislava: Infostat. [cit. 2.3.2021]. Dostupné z: [cit. 2.2.2021]. Dostupné z: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slov1918.pdf>
- STARÁ, K. 2020. Rozhovor so zakladateľkou portálu – Architekti ve škole. 7. 12. 2020.
- Statista. 2021. *Daily time spent with the internet per capita worldwide from 2011 to 2021, by device*. [online]. [cit. 10. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/319732/daily-time-spent-online-device/>
- SÝKORA, L. 2009. Post-Socialist Cities. In: KITCHIN, R., THRIFT, N. (ed.), *International Encyclopedia of Human Geography*. Oxford: Elsevier. s. 387–95.
- Štátny Vzdelávací Program. 2015. [online]. [cit. 10. 4. 2021]. Dostupné z: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaciprogram/statny_vzdel_program_pre_gymnazia.pdf
- THOMPSON, J. B. 2004. *Média a modernita: sociální teorie médií*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-06-52-6.

- TIHONOVÁ, H., ŠVÁCHOVÁ, T. 2015. *Já a moje mesto* [online]. [cit. 16. 5. 2021]. Dostupné z: https://www.architektiveskole.cz/detail_metodiky/20
- TUREK, P. 2021. Nespravedlnost na druhou. *Respekt*, [online], 2021(3), Posledná zmena: 17. 1. 2021. [cit. 8.2.2021]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2021/3/nespravedlnost-na-druhej>
- TVORY MESTA. 2019. *Brožúra*. [online]. [cit. 10. 4. 2021]. Dostupné z: https://drive.google.com/file/d/1pjtB9OgeMjFgd2xE0wI8NWyFO5xsirCx/view?fbclid=IwAR1ANE5tJIW2vTghy8AYncR6MaC5IuziNKE1DN_28QFE45zHae0Ljoqimmo
- UNITED NATIONS. 2018. *68% of the world population projected to live in urban areas by 2050, says UN*. [online] [cit. 1. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html>
- VECAN, O. 2017. *Mesto aj jeho identita: Košice*. Košice. Diplomová práca. Technická univerzita v Košiciach. Fakulta umení. Vedúci práce Štefan Zahatňanský.
- VECAN, O. 2021. Rozhovor s architektom na témý: identita obyvateľov, vzťah k miestu a ekologický rozmer miest. Košice. 25. 2. 2021.
- WEINTRAUB, J. 1997. The theory and politics of the public/private distinction. In: J. Weintraub, K. Kumar (eds.), *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy*. Chicago – London: The University of Chicago Press, s. 1–42.
- World Health Organization. 2020. *Physical activity* [online]. [cit. 1. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity>
- ZBOŘILOVÁ, Z. et. al. 2018. *Architektura dětem – instruktážní materiál pro testování edukačního programu pedagogy*. Praha: ČVUT. ISBN 978-80-01-06538-9.
- ŽÁK, V. 2020. Prednáška: *Konec dejin po česku*. [online]. 20. 11. 2020.

Zoznam účastníkov rozhovorov:

- ACHBERGER, S. 2021. Rorozhovor, pracuje v Metropolitnom Inštitúte Bratislava ako humánný geograf. 28. 1. 2021. Bratislava.
- URBAN, J. 2021. Rorozhovor, vedie krúžky na školách, ako zapájať deti do tvorby mesta. 11. 1. 2021. Bratislava.
- VANČO, D. 2021. Rorozhovor, riaditeľ kultúrneho priestoru Nádvorie. 25. 1. 2021. Trnava.
- MLYNČEKOVÁ, L. 2021. Rozhovor, zakladateľka iniciatívy Hlava 5, ktorá mapuje umenie vo verejnom priestore. 11. 2. 2021. Trenčín.
- VALKOVÁ, L. 2021. Rozhovor s členkou iniciatívy Aj toto je umenie, iniciatívy mapujúcej umenie v meste Nitra. 16. 13. 2021. Nitra.
- ADAMOV, M. 2021. Rozhovor s riaditeľom kultúrneho centra Stanica Žilina-Záriečie a Nová synagóga. 28. 1. 2021. Žilina.
- ZAVADA, M. 2021. Rozhovor s riaditeľom kultúrneho centra Záhrada, ktorý je súčasne pedagógom na vysokej škole. 29. 3. 2021. Banská Bystrica.
- CAPEK, S. 2021. Rozhovor so šéfredaktorom novín *Ta take town*, ktorý je súčasne pedagógom na vysokej škole. 21. 2. 2021. Prešov.
- HUDÁK, M. 2021. Rozhovor s košickým aktivistom, zakladateľom Východného pobrežia a autorom kníh *KSC na Ural nebolo nikdy bližšie* (2010) a *KSC Kód/Code* (2013). 18. 1. 2021. Košice.
- ŠČAVNICKÝ, E. 2021. Rozhovor s predsedom občianskeho združenia Mlynský náhon, ktoré sa usiluje o obnovu verejných priestorov v okolí mlynského náhonu v Košiciach. 27. 2. 2021. Košice.
- LENART, J. 2021. Rozhovor s predsedom občianskeho združenia Kandelaber, tvoriaceho kultúrne podujatia v meste Bardejov. 18. 1. 2021. Bardejov.
- ŠUŠKA, M. 2021. Rozhovor s autorom knihy *Architektúra Kysuce*, manuálu *Ako stavať pod Rozsutcom* a pracovného zošite pre deti o architektúre na Kysuciach. 18. 1. 2021. Čadca.

SILAČI, I. 2021. Rozhovor s mestským poslancom a zakladateľom združenia Young folks LC, ktoré sa venuje mapovaniu potrieb mladých ľudí v Lučenci a ich zapájaniu do obnovy verejných priestorov. 12. 1. 2021. Lučenec.

JANÍČKOVÁ, K. 2021. Rozhovor s členkou občianskeho združenie Fabrika umenia, ktoré sa snaží ochraňovať a upozorňovať na baťovskú architektúru a históriu mesta Partizánske. 19. 1. 2021. Partizánske.

KOVÁCS, R. 2021. Rozhovor s členom občianskeho združenia Kultúrno-kreatívneho centra Kláštor. 19. 1. 2021. Rožňava.

Zoznam obrázkov

Obrázok 1 – Ľudská mierka – negatívny príklad.	47
Obrázok 2 – Ľudská mierka – pozitívny príklad.	48
Obrázok 3 – Autá, ľudia a zeleň – negatívny príklad.....	51
Obrázok 4 – Autá, ľudia a zeleň – pozitívny príklad.	51
Obrázok 5 – Miesta stretnutí a rozhovorov – negatívny príklad.	53
Obrázok 6 – Miesta stretnutí a rozhovorov – pozitívny príklad.....	54
Obrázok 7 – Bezpečnosť a rôznorodosť – negatívny príklad.....	57
Obrázok 8 – Bezpečnosť a rôznorodosť – pozitívny príklad.	57
Obrázok 9 – Hustota – negatívny príklad.	59
Obrázok 10 – Hustota – pozitívny príklad.....	59
Obrázok 11 – Mapa účastníkov rozhovorov	72
Obrázok 12 – Mapa iniciatív, ktoré sa venujú verejnému priestoru.....	88

Príloha

Ukážka štruktúrovaného rozhovoru

Aj toto je umenie (Nitra) – odpovedala Lucia Valková (rozhovor 16. 13. 2021).

1. Ako ste sa k problematike verejného priestoru dostali?

Problematiku sme začali riešiť v spolupráci a grafikom a kulturológom Jurajom Novákom, ktorí sa venuje architektúre v meste Nitra. Koncept zabudnutého umenia, okolo ktorého denne prechádzame nás zaujal najmä kvôli identite k mestu a miestam

2. Čo pre vás pojem verejný priestor znamená?

Ak mám použiť neodbornú definíciu, tak celý dostupný priestor, v ktorom sa človek pohybuje a ktorý nás obklopuje

3. Čo považujete za najdôležitejšie pri tejto problematike?

Za najdôležitejšie považujem práve znovuoobjavenie umenia, ktoré je okolo nás a my ho nevnímame. Keďže starostlivosť o pamiatky je u nás dosť slabá, do určitej miery pomáhame zachovať historické povedomie o hodnotách, ktoré prinášali umelci do kultúry regiónu. V prípade umenia je často potrebné ísť až na hranicu, že človek o neho doslova zakopne, lebo vnímam istú „slepotu“, ľudí voči umeleckým prejavom a kultúre... sme značne viac orientovaní na hospodársky prospech a výnos, než na duchovné hodnoty.

4. Ako hodnotíte kvalitu verejného priestoru v meste kde pôsobíte? V čom vidíte potenciál na zlepšenie kvality verejného priestoru?

Verejný priestor v Nitre vnímam s veľkým potenciálom na jeho renováciu, nakoľko ju naozaj potrebuje. To zároveň poskytuje priestor aj na pripomenutie si kultúrnych a umeleckých hodnôt, ktoré v meste sú ešte zachované. Veľký potenciál vidím v činnosti viacerých organizácií, ktoré systematicky pracujú na revitalizácii nielen priestoru a umenia, ale aj ich vzájomnej prepojenosti a komunikácii s obyvateľmi mesta

5. Ako hodnotíte záujem ľudí o problematiku verejného priestoru v meste kde pôsobíte?

Po spustení projektu boli veľmi dobré ohlasy a často sa ľudia pristavujú pri ukazovateľoch, ktorými označujeme pamiatky a sochy. Preto pracujeme aj na novom vizuálnom riešení a zlepšení dizajnu samotných ukazovateľov, ktoré sú súčasťou verejného priestoru.

6. Prečo učiť o verejnom priestore na školách?

Je to dôležité, aby si už žiaci uvedomovali, že aj samotný priestor, v ktorom sa pohybujú s nimi komunikuje a dávam im rôzne podnety a rovnako to funguje aj naopak. Potrebujeme zlepšiť starostlivosť o verejný priestor, ktorý dotvára identitu miesta a zároveň aj nám dáva impulz na hľadanie historickej pamäte a spätosti s danou lokalitou. Tým sa buduje naša individuálna identita ako obyvateľov mesta/ regiónu.

Dúfam, že vám odpovede aspoň trochu pomohli, ak by ste mali ďalšie otázky, pokojne ma kontaktujte.

PhDr. Lucia Valková, PhD.